พระบรมราชานุสรณ์ รัชกาลที่ ๓
ครบ ๒๐๐ ปี ทรงพระผนวช พุทธศักราช ๒๕๕๑

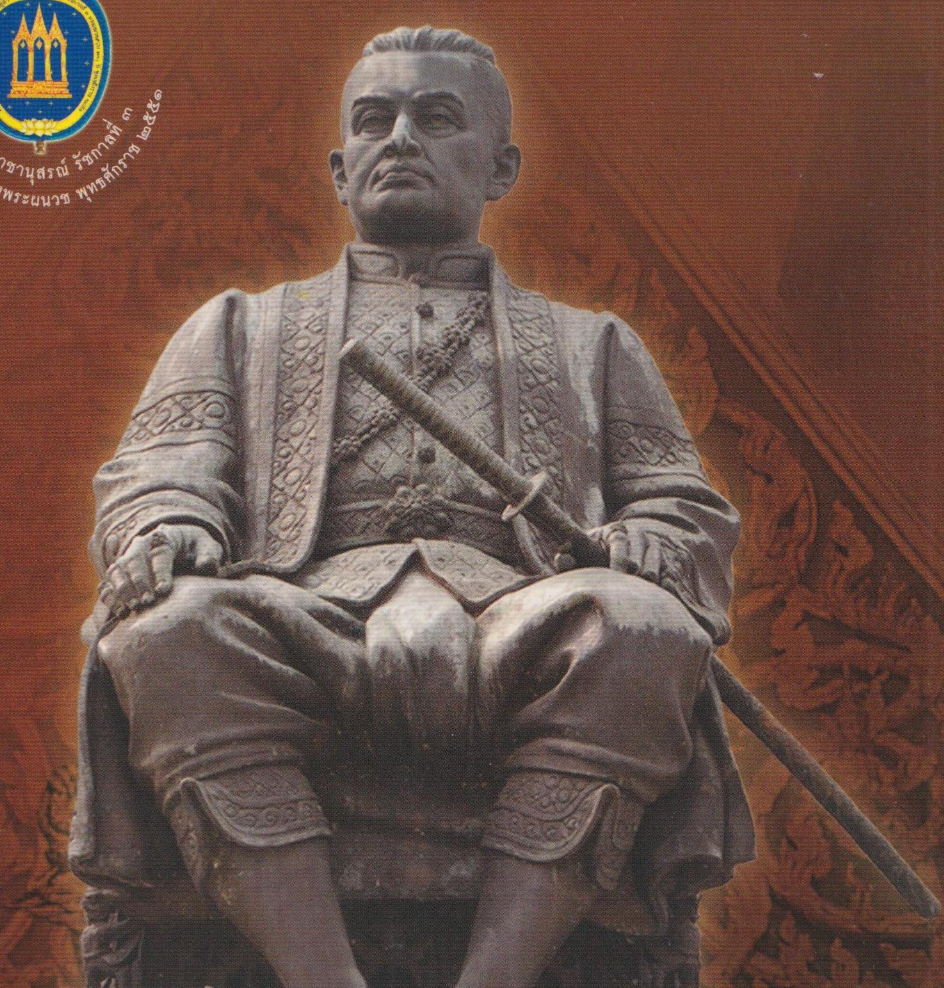

ด้วยพระบรมราชศรัทธา
แห่งองค์มหาเจษฎาราชเจ้า

เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาเจษฎาราชเจ้า รัชกาลที่ ๓
๒๐๐ ปี พุทธศักราช ๒๕๕๑

ที่ รล ๐๐๐๔.๒/ ๕๗๓๗

สำนักราชเลขาธิการ

พระบรมมหาราชวัง กทม. ๑๐๒๐๐

๙ พฤษภาคม ๒๕๕๑

เรื่อง โปรดพระราชทานพระบรมราชานุญาต

นมัสการ พระภิกษุไกรศรี กิตฺติสิริ จันทรปัญญา วัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร
อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่

อ้างถึง ลิขิตที่ กสภ. ๐๐๔/๒๕๕๑ ลงวันที่ ๑ เมษายน ๒๕๕๑

ตามที่พระคุณท่านได้มีลิขิตขอให้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณา ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตเชิญพระบรมราโชวาท และพระราชดำรัสคัดตัดตอน ตามสำเนาที่แนบไป ไปลงพิมพ์ในหนังสือชุดพระบรมราชานุสรณ์ รัชกาลที่ ๓ ครบ ๒๐๐ ปี ทรงพระผนวช พุทธศักราช ๒๕๕๑ ความแจ้งอยู่แล้ว นั้น

โปรดพระราชทานพระบรมราชานุญาต

ขอนมัสการด้วยความเคารพ

(นายประสพโชค อ่อนกอ)
ผู้ช่วยราชเลขาธิการ ปฏิบัติราชการแทน
ราชเลขาธิการ

กองข่าว
โทร ๐๒ ๒๒๐ ๗๒๐๐ ต่อ ๓๔๐๒
โทรสาร ๐๒ ๒๒๐ ๗๓๒๒
เว็บไซต์ www.ohmpps.go.th

"...วิชาการต่าง ๆ ที่เรียนที่สอบไล่กันได้นั้น โดยลำพัง ไม่ใช่สิ่งที่จะช่วยให้นักเรียนเอาตัวรอดได้ และไม่ใช่สิ่งที่จะช่วยสร้างสรรค์สิ่งใดให้เป็นประโยชน์แก่ตัว แก่ผู้อื่น แก่บ้านเมืองได้. ผู้มีวิชาการแล้วจำเป็นต้องมีคุณสมบัติในตัวเอง นอกจากวิชาการความรู้ด้วย จึงจะนำตนนำชาติให้รอดและเจริญได้. คุณสมบัติที่จำเป็นสำหรับทุกคนนั้น ได้แก่ ความละอายชั่วกลัวบาป ความซื่อสัตย์สุจริต ทั้งในความคิดและการกระทำ ความกตัญญูรู้คุณชาติบ้านเมือง และผู้ที่อุปการะตัวมา ความไม่เห็นแก่ตัว ไม่เอารัดเอาเปรียบผู้อื่น หากแต่มีความจริงใจ มีความปรารถนาดีต่อกัน เอื้อเฟื้อกันตามฐานะและหน้าที่. และที่สำคัญอย่างมากก็คือ ความขยันหมั่นเพียร พยายามฝึกหัดประกอบการงานทั้งเล็ก ใหญ่ ง่าย ยาก ด้วยตนเอง ด้วยความตั้งใจ ไม่ทอดธุระเพื่อหาความสะดวกสบายจากการเกียจคร้าน ไม่มักง่าย หยาบคาย สะเพร่า..."

พระบรมราโชวาท พระราชทานแก่คณะอาจารย์ ครู และนักเรียนโรงเรียนไกลกังวล
ณ ศาลาเริง พระราชวังไกลกังวล
วันศุกร์ ที่ ๘ มิถุนายน ๒๕๒๒

"...คุณธรรมที่ทุกคนควรจะศึกษาและน้อมนำมาปฏิบัติ มีอยู่สี่ประการ. ประการแรก คือการรักษาความสัจ ความจริงใจต่อตัวเอง ที่จะประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรม. ประการที่สอง คือการรู้จักข่มใจตนเอง ฝึกใจตนเองให้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในความสัจความดีนั้น. ประการที่สาม คือการอดทน อดกลั้นและอดออม ที่จะไม่ประพฤติล่วงความสัจสุจริต ไม่ว่าจะด้วยเหตุประการใด. ประการที่สี่ คือการรู้จักละวางความชั่ว ความทุจริต และรู้จักสละประโยชน์ส่วนน้อยของตนเพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ของบ้านเมือง. คุณธรรมสี่ประการนี้ ถ้าแต่ละคนพยายามปลูกฝังและบำรุงให้เจริญงอกงามขึ้นโดยทั่วกันแล้ว จะช่วยให้ประเทศชาติบังเกิดความสุขความร่มเย็น และมีโอกาสที่จะปรับปรุงพัฒนาให้มั่นคงก้าวหน้าต่อไปได้ดังประสงค์..."

พระราชดำรัส ในพระราชพิธีบวงสรวงสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้า
ณ ท้องสนามหลวง
วันจันทร์ ที่ ๕ เมษายน ๒๕๒๕

กตัญญูกตเวทิตาธรรม

การรู้จักความดี ที่ท่านผู้อื่นได้ทำไว้ เรียกว่า "กตัญญุตา" การรู้จักรักษาความดีแล้วตอบแทนความดีนั้น ด้วยการกระทำหรือการพูดให้เป็นที่ปรากฏ เรียกว่า "กตเวทิตา" เป็นหลักพระธรรมที่พระพุทธองค์ทรงสอนไว้โดยประการต่างๆ เช่น ในมงคลสูตรเป็นต้น และพระพุทธองค์ได้ทรงปฏิบัติหลักพระธรรมนี้ เป็นพระพุทธจริยาที่ควรนอบน้อมสักการะอย่างสูงสุดยิ่ง และควรปฏิบัติตามอย่างสุดความสามารถ

การที่พระภิกษุไกรศรี กิตฺติสิริ จันทรปัญญา ตั้งใจแน่วแน่ที่จะ "เฉลิมพระเกียรติคุณพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ เนื่องในโอกาสรำลึกครบ ๒๐๐ ปี ทรงผนวช ในปีพุทธศักราช ๒๕๕๑" เป็นการปฏิบัติตามพระธรรมข้อว่า "กตัญญูกตเวทิตาธรรม" ซึ่งควรแก่การอนุโมทนาเป็นอย่างยิ่ง

จึงขออนุโมทนาเป็นอย่างยิ่งไว้ในโอกาสนี้

สมเด็จพระพุฒาจารย์

(สมเด็จพระพุฒาจารย์)

ประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช

วัดสระเกศ

อนุโมทนากถา

แผ่นดินไทยของเรา ที่เจริญรุ่งเรืองและร่มเย็นเป็นสุขมาถึงวันนี้ ก็ด้วยพระบุญญาธิการของบุรพกษัตริย์และพระมหากษัตริย์เจ้าทุกพระองค์ ที่ได้ทรงแผ่พระมหากรุณาธิคุณปกปักษ์รักษาสมณะชีพราหมณ์อาณาประชาราษฎร์ ด้วยน้ำพระทัยเสียสละอันยิ่งใหญ่

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ เป็นพระบุรพมหากษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่อีกพระองค์หนึ่ง ซึ่งทรงมีพระราชจริยาวัตรงดงาม น้ำพระทัยเปี่ยมล้นด้วยพระมหากรุณาธิคุณต่อพสกนิกร ประเทศชาติวัดวาอารามศิลปะและสถาปัตยกรรมที่ได้เจริญรุ่งเรืองสวยเด่นเป็นสง่าดุจพระนครศรีอยุธยาอีกครั้ง ก็บังเกิดด้วยพระราชดำริของพระองค์ อันส่งผลให้ประเทศเจริญรุ่งเรืองด้วยความรวดเร็วและส่งผลมาถึงปัจจุบัน

ด้วยความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ พระภิกษุไกรศรี กิตฺติสิริ วัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร จังหวัดเชียงใหม่ ได้จัดพิมพ์หนังสือเฉลิมพระเกียรติคุณของพระองค์ เนื่องในวโรกาสที่ปีพุทธศักราช ๒๕๕๑ อันเป็นปีที่ครบ ๒๐๐ ปี แห่งการทรงผนวช เป็นการเผยแพร่พระกิตติคุณให้ปรากฏยิ่งๆ ขึ้นไป และพร้อมกันนี้ได้พิมพ์บทความธรรมะที่เป็นประโยชน์แก่การศึกษาพระพุทธศาสนาในอีกแง่มุมหนึ่ง เป็นที่น่ายินดี

ขออนุโมทนากับพระภิกษุไกรศรี และศรัทธาสาธุชนที่มีส่วนในการจัดพิมพ์พระราชประวัติและบทความธรรมะนี้ทุกท่าน และขอเชิญชวนทุกท่านได้น้อมผลบุญจากการให้ธรรมะเป็นทานในคราวนี้ ถวายเป็นพระราชกุศลแก่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ และได้โปรดอภิบาลรักษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และพระบรมวงศานุวงศ์ ให้ทรงพระเกษมสำราญ อาณาประชาราษฎร์ร่มเย็นเป็นสุข สิ้นกาลนานเทอญฯ

(สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์)

เจ้าอาวาสวัดปากน้ำ

เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ

คณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช

๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๐

พระบรมธาตุดอยสุเทพ

อนุโมทนากถา

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาเจษฎาราชเจ้า รัชกาลที่ ๓ ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐอย่างยิ่งของประเทศชาติ และปวงชนชาวไทยพระองค์หนึ่ง สมควรที่จะได้จารึกในประวัติศาสตร์ให้ประจักษ์แก่ชนทั้งหลายว่า พระองค์ทรงมีคุณูปการอันใหญ่หลวงทั้งในส่วนของอาณาจักร และพุทธจักร ด้วยพลังแห่งพุทธธรรมที่ทรงดำรงไว้ในพระราชศรัทธา ซึ่งมีมากมายเป็นล้นพ้นสุดจะประมาณได้

การที่พระภิกษุไกรศรี กิตฺติสิริ จันทรปัญญา ได้มีความวิริยะอุตสาหะในการเรียบเรียงหนังสือชุดพระบรมราชานุสรณ์ รัชกาลที่ ๓ เนื่องในโอกาสครบ ๒๐๐ ปี แห่งการทรงพระผนวชนี้ ย่อมแสดงให้เห็นถึงการสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณด้วยความกตัญญูกตเวทิตา อันเป็นหลักธรรมที่ประเสริฐประการหนึ่งในพระพุทธศาสนา อีกทั้งยังเป็นการประกอบบุญกุศลในด้านวิทยาทาน และธรรมทาน ทำให้เราทั้งหลายได้มีความรู้รอบตัวเพิ่มขึ้น และได้ภาคภูมิใจในความเป็นคนไทยยิ่ง ๆ ขึ้นไปด้วย

จึงขออนุโมทนาอย่างยิ่งกับพระภิกษุไกรศรี และศรัทธาสาธุชนทั้งหลายที่มีส่วนร่วมในการทำบุญสร้างหนังสือชุดพระบรมราชานุสรณ์ รัชกาลที่ ๓ นี้ กระทั่งได้รับความสำเร็จตามกุศลเจตนาด้วยดีทุกประการมา ณ โอกาสนี้

(พระเทพวรสิทธาจารย์)

เจ้าอาวาสวัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร

รองเจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่

คำปรารภ

ของประธานอำนวยการจัดสร้างหนังสือชุด

พระบรมราชานุสรณ์ รัชกาลที่ ๓ ครบ ๒๐๐ ปี ทรงพระผนวช

การเฉลิมพระเกียรติคุณพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาเจษฎาราชเจ้า รัชกาลที่ ๓ ให้ปรากฏต่อสังคมไทยอย่างแพร่หลาย ด้วยการจัดสร้างหนังสือพระบรมราชานุสรณ์ครบ ๒๐๐ ปี แห่งการทรงพระผนวช ชุดนี้ นับเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาของประชาชนทุกหมู่เหล่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งเยาวชนที่จะเติบโตเป็นกำลังสำคัญของประเทศชาติต่อไป ผู้ที่มีโอกาสได้อ่านหนังสือชุดนี้ จะได้ทราบและเกิดความกระจ่างชัดว่า พลังแห่งพุทธธรรม เป็นการเจริญขึ้นในแนวทางของพระพุทธศาสนา เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้พระมหากษัตริย์ไทยทรงพระปรีชาสามารถในการปกครองบ้านเมือง และพัฒนาคุณภาพชีวิตของพสกนิกรทั้งแผ่นดินได้อย่างยิ่งมีประสิทธิภาพ

ดังนั้น หนังสือชุดนี้จึงเป็นแหล่งความรู้อันทรงคุณค่า และหวังเป็นอย่างยิ่งว่าผู้อ่านทุกท่านจะเกิดความภาคภูมิใจร่วมกันด้วยความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาเจษฎาราชเจ้า รัชกาลที่ ๓ อย่างไม่มีวันเสื่อมคลายและจักได้น้อมนำหลักและวิธีการปฏิบัติที่พระราชทานไว้เป็นแบบฉบับไปพัฒนาให้บังเกิดความเจริญ และประโยชน์สุขแก่ตนเองและประเทศชาติสืบไป

พลเอก [signature]

(จรัล กุลละวณิชย์)

ประธานมูลนิธิเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ในพระอุปถัมภ์สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์
ประธานอำนวยการจัดสร้างหนังสือชุดพระบรมราชานุสรณ์ รัชการที่ ๓
ครบ ๒๐๐ ปี ทรงพระผนวช พุทธศักราช ๒๕๕๑

คำปรารภของโยมแม่

พระภิกษุไกรศรี กิตฺติสิริ จันทรปัญญา เป็นผู้มีความสามารถด้านการพูดและการเขียนพอสมควร อีกทั้งยังมีความคิดดีเข้าใจธรรมะมาตั้งแต่เยาว์วัย แม่รู้สึกได้ว่าท่านจะเข้าใจธรรมะบางส่วนมาตั้งแต่ยังเด็ก เมื่อท่านอุปสมบทแล้วก็ดูเหมือนท่านจะพูดเก่ง สอนและอรรถาธิบายเก่งมากขึ้น แม่เคยถามท่านว่า ท่านจะไม่รวบรวมสิ่งที่ทานเคยเทศน์และอบรมเยาวชนไว้บ้างหรือแม่จะออกทุนให้ เพื่อพิมพ์เป็นเล่มเล็ก ๆ ไว้แจกเป็นธรรมทานเป็นของที่ระลึกเล็ก ๆ น้อย ๆ ตามกำลัง จากนั้นท่านก็เคยนำคำสอนของพระเถระที่เป็นครูบาอาจารย์คนสำคัญต่าง ๆ มาทำเป็นเล่มเล็ก ๆ จำนวนไม่มาก และแจกหมดไปในเวลาไม่นาน

ต่อมาเมื่อต้นปีที่แล้ว (พ.ศ. ๒๕๕๐) ท่านได้บอกกับแม่ว่าจะเขียนเรื่องสั้นโดยนำข้อธรรมะของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาร้อยเรียงเป็นเรื่องราวประกอบกับนิทาน มีตัวละคร ๒ - ๓ ตัว ให้เด็กและผู้ใหญ่ได้อ่านอย่างเพลิดเพลิน และอยากให้มีโอกาสนำไปใช้สอนศีลธรรม จริยธรรม และ วัฒนธรรมในโรงเรียน นอกจากนี้ท่านยังได้บอกกับแม่อีกว่า ปีนี้ (พ.ศ. ๒๕๕๑) เป็นปีที่ครบ ๒๐๐ ปี แห่งการทรงพระผนวชของล้นเกล้า ฯ รัชกาลที่ ๓ จึงอยากให้หนังสือที่จะทำนี้เป็นการถวายพระราชกุศลและสนองพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ท่านที่มีคุณูปการเป็นอเนกอนันต์ต่อประเทศชาติหลายด้านไปด้วย

เมื่อหนังสือเสร็จออกมาทีแรก เป็นหนังสือเล่มเดียวประกอบด้วยเนื้อหาสาระสองส่วน คือ ส่วนแรกเป็นการเทิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่วนที่สองเป็นเรื่องสั้นเรื่อง จุกมน ยลพระธรรม จากนั้นท่านก็ได้นำต้นฉบับหนังสือถวายแด่พระเถระผู้ใหญ่หลายท่าน เพื่อขอคำแนะนำสั่งสอน อาทิ สมเด็จพระพุฒาจารย์ วัดสระเกศ , สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ วัดปากน้ำ , พระธรรมกิตติวงศ์ วัดราชโอรส และพระเทพวรสิทธาจารย์ วัดพระธาตุดอยสุเทพ ซึ่งก็ได้รับความเมตตาคำแนะนำให้แก้ไขเพิ่มเติมเป็นการใหญ่ ทำให้ท่านต้องกลับไปค้นคว้าเพิ่มเติม และทำใหม่ถึง ๓ ครั้ง ในที่สุด

จึงได้เป็นหนังสือชุดพระบรมราชานุสรณ์ รัชกาลที่ ๓ ครบ ๒๐๐ ปี ทรงพระผนวช พุทธศักราช ๒๕๕๑ ชุดหนึ่งมี ๓ เล่ม และจากเดิมที่คิดกันว่าจะพิมพ์สักจำนวน ๒,๐๐๐ ชุด ก็กลายเป็นจำนวน ๓,๒๐๐ ชุด ตามความปรารถนาของพระภิกษุไกรศรี เพื่อให้สามารถแจกไปตามโรงเรียนได้มากขึ้น โดยการจัดพิมพ์เผยแพร่นี้ แม่ก็เป็นกำลังหลักในการสนับสนุน กับทั้งได้รับความร่วมมือร่วมใจจากสาธุชนอีกมากมาย ในการร่วมทำบุญสร้างหนังสือและการแจกจ่ายเผยแพร่ไปตามโรงเรียน

ขอถวายอานิสงส์แห่งการบำเพ็ญทานในการเผยแพร่หนังสือชุดนี้แด่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และขอถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ และพระบรมวงศานุวงศ์ขอทุกพระองค์ทรงพระเจริญยิ่งยืนนานด้วยพระพลานามัยสมบูรณ์ และพระเกษมสำราญ และด้วยพระบารมีปกเกล้าปกกระหม่อม ขอจงคุ้มครองป้องกันประเทศไทยให้ล่วงพ้นจากภัยอันตรายขอให้ประเทศชาติเจริญรุ่งเรืองตลอดกาล และปวงชนชาวไทยอยู่ในศีล ในธรรม ถ้วนทั่วกันทุกคน

สพฺพทานํ ธมฺมทานํ ชินาติ
การให้ธรรมะเป็นทาน ชนะการให้ทั้งปวง

(หม่อมหลวงรพีพรรณ ชมพูนุท)
รองประธานอำนวยการจัดสร้างหนังสือชุด
พระบรมราชานุสรณ์ รัชกาลที่ ๓ ครบ ๒๐๐ ปี ทรงพระผนวช
พุทธศักราช ๒๕๕๑

คำนำ

หนังสือที่ท่านกำลังอ่านอยู่นี้ อาตมภาพจัดทำขึ้นเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของพระบรมราชานุสรณ์ เฉลิมพระเกียรติคุณพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาเจษฎาราชเจ้า รัชกาลที่ ๓ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ กรุงรัตนโกสินทร์ ในโอกาสที่น้อมรำลึกครบ ๒๐๐ ปี ทรงพระผนวช โดยได้รับคำแนะนำให้จัดทำขึ้นจาก เจ้าประคุณสมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ) เจ้าอาวาสวัดสระเกศราชวรมหาวิหาร ประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช และพระเดชพระคุณพระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) เจ้าอาวาสวัดราชโอรสารามราชวรวิหาร เมื่อวันที่ ๑๘ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๕๐

เนื้อหาของหนังสือนี้ มีอยู่สองส่วนด้วยกัน คือส่วนแรกเป็นเรื่องราวที่รวมพระราชกรณียกิจด้านพระพุทธศาสนาของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาเจษฎาราชเจ้า รัชกาลที่ ๓ ตามที่มีปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์เป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งในช่วงระยะเวลาแรกเริ่มของการที่อาตมภาพกำลังรวบรวม และเรียบเรียงเรื่องราวเกี่ยวกับการที่พระองค์ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สร้าง และบูรณะปฏิสังขรณ์วัดวาอารามต่าง ๆ นั้น อาตมภาพต้องขอสารภาพ ณ ที่นี้ว่า ในเบื้องต้นมีความรู้สึกเหนื่อยที่จะจัดทำ และเกรงว่าจะมิได้เสร็จลงภายในระยะเวลาอันสมควร เพราะเห็นว่ามีวัดเป็นจำนวนมาก แต่เมื่อได้ลงมือจัดทำอย่างจริงจังแล้ว กลับรู้สึกว่ามีความปิติ อิ่มเอิบใจในการจัดทำชนิดที่ไม่อยากจะละทิ้งไปไหนเลย ด้วยเหตุที่ซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาเจษฎาราชเจ้า รัชกาลที่ ๓ เป็นอย่างยิ่งที่ได้ทราบอย่างถึงใจว่าพระองค์ทรงทุ่มเทกับการสร้าง และบูรณะปฏิสังขรณ์พระอารามจำนวนมากมายเหล่านั้นด้วยพระราชศรัทธา เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาอันแท้จริง ก่อให้เกิดศิลปะด้านสถาปัตย

กรรมที่ทรงคุณค่า แม้ว่าสิ่งก่อสร้าง หรืออาคารส่วนใหญ่จะเป็นศิลปะแบบพระราชนิยมของพระองค์คือมีความผสมผสานระหว่างศิลปกรรมไทยกับศิลปกรรมจีน แต่ในพระอารามต่าง ๆ ก็มีเอกลักษณ์อันเป็นจุดเด่น และมีปูชนียวัตถุอันเป็นของสำคัญไม่ซ้ำกันเลย โดยเมื่อพิจารณาอย่างถ่องแท้แล้ว จะเห็นได้ว่าพระราชกรณียกิจของพระองค์ย่อมมีความยิ่งใหญ่หนักหนากว่าการจัดทำหนังสือนี้หลายเท่านัก แต่พระองค์ก็ทรงมีพระวิริยอุตสาหะที่เต็มเปี่ยม ไม่ปรากฏให้เห็นถึงความเหนื่อยล้า หรือท้อถอยเลยแม้สักนิดหนึ่ง ดังนั้นอาตมภาพจึงมีแรงในการจัดทำหนังสือนี้อย่างสบายใจที่สุด

สำหรับในส่วนที่สองของหนังสือนี้ อาตมภาพได้จัดทำเป็นเรื่องสั้น แสดงถึงวิถีชีวิต และกิริยามารยาทอันดีงามของคนไทยที่มีมาดั้งเดิมตั้งแต่สมัยอดีต มีความสอดคล้องคล้ายคลึงกับวิถีชีวิตของประชาชนในยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์ โดยมีเนื้อหาธรรมะ และนิทานแนวธรรมะประกอบไว้ด้วย ทั้งนี้เพื่อการเทิดพระเกียรติ ตลอดทั้งอุทิศเป็นธรรมทานถวายเป็นพระราชกุศลแด่ ดวงพระวิญญาณของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาเจษฎาราชเจ้า รัชกาลที่ ๓ โดยเนื้อหาของเรื่องราวทั้งหมด เป็นธรรมะขั้นพื้นฐานที่สามารถนำมาปฏิบัติได้จริงในชีวิตประจำวัน เหมือนกับตัวละครในเนื้อเรื่องที่พยายามชี้ให้เห็นเป็นตัวอย่าง ซึ่งหากท่านผู้อ่านได้ทำความเข้าใจอย่างลึกซึ้งแล้ว ก็จะเห็นคุณค่าของคุณธรรมในเรื่องสั้นนี้เป็นอย่างดี

ดังนั้นอาตมภาพจึงหวังเป็นอย่างยิ่งว่า ผู้อ่านทุกท่านจะได้รับความรู้และความภาคภูมิใจในสิ่งดีงามที่มีอยู่แล้วในสังคมไทย จากศิลปวัฒนธรรมที่ปรากฏในหนังสือนี้ทั้งหมด

อนึ่ง หนังสือชุดพระบรมราชานุสรณ์ เฉลิมพระเกียรติคุณพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาเจษฎาราชเจ้า รัชกาลที่ ๓ เนื่องในโอกาสรำลึกครบ ๒๐๐ ปี ทรงพระผนวช ชุดนี้ จะแล้วเสร็จสมบูรณ์มิได้เลยหากขาดการสนับสนุนจากผู้มีจิตศรัทธาร่วมสร้างทั้งหลาย ซึ่งในเบื้องต้นนั้นอาตมภาพได้รับกำลังใจ และแรงสนับสนุนจากโยมคุณแม่ของอาตมภาพเอง

คือ หม่อมหลวงรพีพรรณ ชมพูนุท และโยมน้อง คือ แพทย์หญิงศจีพีไล จันทร์ปัญญา โดยโยมน้องได้สละเงินส่วนตัวจำนวน ๕๐,๐๐๐ บาท จัดซื้อคอมพิวเตอร์ฉบับพกพา (NOTE BOOK COMPUTER) ให้อาตมภาพได้ใช้พิมพ์เนื้อหาของหนังสือทั้งหมดจนเสร็จลงอย่างรวดเร็วด้วยดี เมื่อเทียบกับครั้งก่อน ๆ ที่อาตมภาพจะใช้วิธีบรรจงเขียนด้วยลายมือ แล้วจึงส่งให้โรงพิมพ์ ก็มีความแตกต่างกันมาก ทั้ง ๆ ที่อาตมภาพจะไม่มีความอยากได้ เพราะเห็นว่าอาจเป็นภาระในการดูแลรักษา กับทั้งสิ้นเปลืองทุนทรัพย์อยู่ไม่น้อย แต่โยมน้องก็ยังอุตส่าห์ซื้อมาให้จนได้ ส่วนโยมคุณแม่นั้น ท่านก็ช่วยเป็นผู้เริ่มต้นบริจาคเงินทำบุญสร้างหนังสือชุดนี้เป็นท่านแรก จำนวนถึง ๑๐๐,๐๐๐ บาท และสมทบเงินสร้างหนังสือในภายหลังอีก ตลอดทั้งยังได้ออกค่าใช้จ่ายอันจำเป็นอื่น ๆ เช่น การจัดทำหนังสือตัวอย่างก่อนพิมพ์อีกจำนวนหลายหมื่นบาท นับว่าเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้การสร้างธรรมทานจากหนังสือชุดนี้เกิดขึ้นได้อย่างสมบูรณ์ตามเจตนารมณ์ จึงขอขอบคุณและอนุโมทนาอย่างยิ่งกับโยมคุณแม่หม่อมหลวงรพีพรรณ ชมพูนุท และโยมน้อง แพทย์หญิงศจีพีไล จันทร์ปัญญา กับทั้งผู้ร่วมทำบุญสร้างหนังสือชุดนี้ทุกท่านมา ณ โอกาสนี้

ท้ายที่สุดนี้อาตมภาพขออาราธนาพระบรมเดชานุภาพแห่งคุณพระศรีรัตนตรัย จงดลบันดาลอภิบาลรักษาคุ้มครองให้ผู้ร่วมทำบุญสร้างหนังสือ ผู้อ่าน และปวงพสกนิกรชาวไทยทุกท่าน มีความสุขร่มเย็น ประสบแต่ความเจริญรุ่งเรือง เฟื่องฟูมากล้นในศีลธรรมความดีงาม สมความมุ่งมั่นปรารถนาในทางธรรมถ้วนหน้ากันทุกท่าน ทุกประการเทอญ

ขออำนวยพรมาด้วยความปรารถนาดีในกัลยาณธรรมทั้งปวง

พระไกรศรี กิตฺติสิริ จันทรปัญญา

(พระภิกษุไกรศรี กิตฺติสิริ จันทรปัญญา)

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
คำนำ	ก - ค
พรหมจรรย์ : หลักธรรมอันประเสริฐ	๑ - ๔
พระราชกรณียกิจด้านพระพุทธศาสนา ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓	๕ - ๑๑๕
๑. ทรงโปรดเกล้า ฯ ให้จัดการปกครองคณะสงฆ์ขึ้นใหม่	๖ - ๗
๒. ทรงพัฒนาและบำรุงการศึกษาพระปริยัติธรรม	๗
๓. ทรงสร้างพระไตรปิฎกจำนวนมาก	๗
๔. ทรงสร้างพระพุทธรูปปฏิมากรปางต่าง ๆ	๘
๕. ทรงโปรดเกล้า ฯ ให้สร้าง และบูรณะปฏิสังขรณ์ วัดวาอารามจำนวนมาก	๘ - ๑๑๕
พระอารามหลวง	๙
ลำดับชั้นของพระอารามหลวง	๙ - ๑๑
ความหมายของพระอารามหลวงชนิดต่าง ๆ	๑๐ - ๑๑
๕.๑) พระอารามที่ทรงโปรดเกล้า ฯ ให้สร้างขึ้น	๑๑ - ๒๗
(๑) วัดเฉลิมพระเกียรติ (จังหวัดนนทบุรี)	๑๒ - ๑๓
(๒) วัดเทพธิดาราม (กรุงเทพมหานคร)	๑๓ - ๑๔
(๓) วัดราชนัดดาราม (กรุงเทพมหานคร)	๑๔ - ๑๗
(๔) วัดมหรรณพาราม (กรุงเทพมหานคร)	๑๙
(๕) วัดกัลยาณมิตร (กรุงเทพมหานคร)	๒๐ - ๒๑
(๖) วัดประยุรวงศาวาส (กรุงเทพมหานคร)	๒๑ - ๒๒
(๗) วัดอนงคาราม (กรุงเทพมหานคร)	๒๒ - ๒๓
(๘) วัดเครือวัลย์ (กรุงเทพมหานคร)	๒๓ - ๒๔
(๙) วัดคฤหบดี (กรุงเทพมหานคร)	๒๔ - ๒๕
(๑๐) วัดบุรณศิริมาตยาราม (กรุงเทพมหานคร)	๒๕ - ๒๖
(๑๑) วัดไชยชุมพลชนะสงคราม (จังหวัดกาญจนบุรี)	๒๖ - ๒๗

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
๕.๒) พระอารามที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้บูรณะปฏิสังขรณ์	๒๗ - ๑๑๕
(๑) วัดพระศรีรัตนศาสดาราม (กรุงเทพมหานคร)	๒๗ - ๓๒
(๒) วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (กรุงเทพมหานคร)	๓๒ -๓๔
(๓) วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฏิ์ (กรุงเทพมหานคร)	๓๔ - ๓๖
(๔) วัดสุทัศนเทพวราราม (กรุงเทพมหานคร)	๓๖ - ๓๘
(๕) วัดอรุณราชวราราม (กรุงเทพมหานคร)	๓๘ - ๔๐
(๖) วัดบวรนิเวศวิหาร (กรุงเทพมหานคร)	๔๑ - ๔๒
(๗) วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม (กรุงเทพมหานคร)	๔๒ - ๔๓
(๘) วัดราชโอรสาราม (กรุงเทพมหานคร)	๔๔ - ๔๕
(๙) วัดชนะสงคราม (กรุงเทพมหานคร)	๔๕ - ๔๖
(๑๐) วัดสระเกศ (กรุงเทพมหานคร)	๔๖ - ๕๐
(๑๑) วัดราชบุรณะ (กรุงเทพมหานคร)	๕๐ - ๕๑
(๑๒) วัดราชาธิวาสวิหาร (กรุงเทพมหานคร)	๕๑ - ๕๒
(๑๓) วัดปทุมคงคา (กรุงเทพมหานคร)	๕๓ - ๕๔
(๑๔) วัดโมลีโลกยาราม (กรุงเทพมหานคร)	๕๔ - ๕๕
(๑๕) วัดวัดหงส์รัตนาราม (กรุงเทพมหานคร)	๕๕ - ๕๖
(๑๖) วัดราชสิทธาราม (กรุงเทพมหานคร)	๕๖ - ๕๘
(๑๗) วัดสุวรรณาราม (กรุงเทพมหานคร)	๕๘ - ๕๙
(๑๘) วัดชัยพฤกษมาลา (กรุงเทพมหานคร)	๕๙ - ๖๐
(๑๙) วัดจักรวรรดิราชาวาส (กรุงเทพมหานคร)	๖๐ - ๖๒
(๒๐) วัดระฆังโฆษิตาราม (กรุงเทพมหานคร)	๖๒ - ๖๓
(๒๑) วัดบพิตรพิมุข (กรุงเทพมหานคร)	๖๓ - ๖๕
(๒๒) วัดพิชยญาติการาม (กรุงเทพมหานคร)	๖๕ - ๖๖

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
(๒๓) วัดหนัง (กรุงเทพมหานคร)	๖๖ - ๖๗
(๒๔) วัดปรินายก (กรุงเทพมหานคร)	๖๗ - ๖๘
(๒๕) วัดสังเวชวิศยาราม (กรุงเทพมหานคร)	๖๘ - ๖๙
(๒๖) วัดราชผาติการาม (กรุงเทพมหานคร)	๗๐ - ๗๑
(๒๗) วัดสัมพันธวงศาราม (กรุงเทพมหานคร)	๗๒ - ๗๓
(๒๘) วัดสังข์กระจาย (กรุงเทพมหานคร)	๗๓ - ๗๔
(๒๙) วัดคุสิคาราม (กรุงเทพมหานคร)	๗๕ - ๗๖
(๓๐) วัดภคินีนาถ (กรุงเทพมหานคร)	๗๗
(๓๑) วัดพระยาทำ (กรุงเทพมหานคร)	๗๘
(๓๒) วัดอมรินทราราม (กรุงเทพมหานคร)	๗๘ - ๗๙
(๓๓) วัดอินทาราม (กรุงเทพมหานคร)	๘๐ - ๘๑
(๓๔) วัดจันทาราม (กรุงเทพมหานคร)	๘๑ - ๘๒
(๓๕) วัดราชคฤห์ (กรุงเทพมหานคร)	๘๒ - ๘๔
(๓๖) วัดบุปผาราม (กรุงเทพมหานคร)	๘๔ - ๘๕
(๓๗) วัดนางนอง (กรุงเทพมหานคร)	๘๕ - ๘๖
(๓๘) วัดทองธรรมชาติ (กรุงเทพมหานคร)	๘๖ - ๘๗
(๓๙) วัดเศวตรฉัตร (กรุงเทพมหานคร)	๘๗ - ๘๘
(๔๐) วัดอัปสรสวรรค์ (กรุงเทพมหานคร)	๘๘ - ๘๙
(๔๑) วัดนวลนรดิศ (กรุงเทพมหานคร)	๘๙ - ๙๐
(๔๒) วัดคูหาสวรรค์ (กรุงเทพมหานคร)	๙๑
(๔๓) วัดกาญจนสิงหาสน์ (กรุงเทพมหานคร)	๙๒
(๔๔) วัดสามพระยา (กรุงเทพมหานคร)	๙๓ - ๙๔
(๔๕) วัดยานนาวา (กรุงเทพมหานคร)	๙๔ - ๙๕

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
(๔๖) วัดดาวดึงษาราม (กรุงเทพมหานคร)	๙๕ - ๙๖
(๔๗) วัดทองนพคุณ (กรุงเทพมหานคร)	๙๖
(๔๘) วัดนางชี (กรุงเทพมหานคร)	๙๗
(๔๙) วัดปากน้ำ (กรุงเทพมหานคร)	๙๘ - ๙๙
(๕๐) วัดไพชยนต์พลเสพย์ (จังหวัดสมุทรปราการ)	๑๐๐ - ๑๐๑
(๕๑) วัดทรงธรรม (จังหวัดสมุทรปราการ)	๑๐๑ - ๑๐๒
(๕๒) วัดโปรดเกศเชษฐาราม(จังหวัดสมุทรปราการ)	๑๐๓ - ๑๐๔
(๕๓) วัดสุวรรณดาราราม (จังหวัดพระนครศรีอยุธยา)	๑๐๔ - ๑๐๕
(๕๔) วัดศาลาปูน (จังหวัดพระนครศรีอยุธยา)	๑๐๕ - ๑๐๖
(๕๕) วัดพระพุทธบาท (จังหวัดสระบุรี)	๑๐๗
(๕๖) วัดป่าประดู่ (จังหวัดระยอง)	๑๐๘
(๕๗) วัดพระแท่นดงรัง (จังหวัดกาญจนบุรี)	๑๐๙ - ๑๑๐
(๕๘) วัดเทวสังฆาราม (จังหวัดกาญจนบุรี)	๑๑๐ - ๑๑๑
(๕๙) วัดมหาธาตุ (จังหวัดราชบุรี)	๑๑๑
(๖๐) วัดคงคาราม (จังหวัดเพชรบุรี)	๑๑๒
(๖๑) วัดอัมพวันเจติยาราม (จังหวัดสมุทรสงคราม)	๑๑๓ - ๑๑๔
(๖๒) วัดประชุมโยธี (จังหวัดพังงา)	๑๑๔ - ๑๑๕
เรื่องสั้นประกอบนิทานแนวธรรมะเทิดพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาเจษฎาราชเจ้า รัชกาลที่ ๓ **"จุกมน ยลพระธรรม"**	๑๑๖ - ๑๘๗
บรรณานุกรม	๑๘๘
คณะที่ปรึกษา และผู้เกี่ยวข้องในการจัดทำหนังสือ	
ประวัติผู้เรียบเรียง	
ผู้ร่วมทำบุญสร้างหนังสือ	

พรหมจรรย์ : หลักธรรมอันประเสริฐ

การที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาเจษฎาราชเจ้า รัชกาลที่ ๓ ทรงมีพระราชจริยาวัตรมั่นคงในแนวทางแห่งพระพุทธศาสนา อีกทั้งยังได้ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาด้วยพระราชศรัทธาอย่างยิ่ง ถือได้ว่าพระองค์ทรงเป็นแบบอย่างของการประพฤติอันดีงามให้กับชนทั้งหลาย เพราะการบำเพ็ญพระราชกุศลทั้งปวงของพระองค์ที่ท่านผู้อ่านจะได้ทราบในรายละเอียดเป็นลำดับต่อไปข้างหน้านั้น เป็นพระราชพรหมจรรย์อยู่หลายประการ ดังที่ท่านผู้อ่านจักได้พิจารณาตามหลักธรรมว่าด้วยเรื่อง "พรหมจรรย์ ๑๒ ประการ" ซึ่งอัญเชิญจากอรรถกถาในพระสุตตันตปิฎก คัมภีร์ที่ ๓ สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค กัณฑ์ที่ ๓ มากล่าวถึงพอสังเขปดังนี้

คำว่า พรหมจรรย์ มีความหมายโดยรวมว่า ความประพฤติที่ประเสริฐ นำพาสู่สุคติสวรรค์ กระทั่งถึงนิพพานได้ ปรากฏในหลักธรรม ๑๒ ประการ ได้แก่

(๑) ทาน หมายถึง ความศรัทธายินดีในการให้ หรือในการบริจาคทรัพย์สมบัติของตน เพื่อสละความตระหนี่ในตน และเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์กับผู้อื่น ซึ่งหากได้ประกอบการทำทานอยู่เป็นนิจ ก็ย่อมเป็นพรหมจรรย์อย่างหนึ่ง เพราะจัดเป็นความประพฤติที่ประเสริฐ

(๒) ไวยาวัจจะ แปลว่า การช่วยเหลือในสิ่งที่ชอบ กล่าวคือ มีความเกื้อกูลเอื้อเฟื้อผู้อื่นให้ได้รับประโยชน์ หรือความสุข มีโอกาสได้ดำรงชีวิตที่ดี ย่อมเป็นพรหมจรรย์อย่างหนึ่ง ดังตัวอย่างตอนหนึ่งในพระไตรปิฎกเล่าว่า

มีช่างหูก (เกี่ยวกับการทอผ้า) คนหนึ่ง ไม่มีโอกาสได้ทำทานแก่พวกขอทานเลย เพราะไม่มีทรัพย์สินพอที่จะทำทานได้ แต่เขาได้กระทำการชี้ทางไปสู่โรงทานที่บ้านของท่านมหาเศรษฐี ให้กับพวกขอทานซึ่งยังไม่ทราบทางอยู่เป็นประจำ ทำให้พวกขอทานได้รับสิ่งของตามที่พวกเขาประสงค์ ดังนี้ ด้วยอานิสงส์ของช่างหูกที่ได้ใช้นิ้วมือของตนเป็นที่หลั่งไหลออกแห่งอาหารนานาประการผู้นี้ จึงทำให้มีบุญได้ไปเกิดเป็นเทวดา เพราะเกิดไวยาวัจมัย คือบุญสำเร็จด้วยการช่วยเหลือในทางที่ชอบอันเป็นพรหมจรรย์อย่างหนึ่งนั่นเอง

(๓) เบญจศีล คือ ศีล ๕ (งดเว้นจากการปลงชีวิต , ลักทรัพย์ , ประพฤติผิดในกาม , วาจาทุจริต และเสพของมึนเมา) เมื่อได้รักษาให้สมบูรณ์อยู่เสมอแล้ว ย่อมเป็นพรหมจรรย์อย่างหนึ่ง เพราะศีล ๕ เป็นรั้วกั้นความเบียดเบียนและความประมาททั้งหลาย ก่อให้เกิดความประพฤติที่ดีมีความประเสริฐยิ่งนัก สามารถนำพาไปเกิดในสุคติสวรรค์ได้อย่างหนึ่ง

(๔) อัปปมัญญา คือ การเจริญในพรหมวิหาร ๔ ได้แก่ เมตตา , กรุณา , มุทิตา และอุเบกขา (มีคำอธิบายอย่างละเอียดแล้วในเรื่องสั้นเทิดพระเกียรติ ฯ "จุกมน ยลพระธรรม" ส่วนที่ ๒ ของหนังสือนี้) โดยหากได้มีการเจริญอัปปมัญญาไปในสัตว์ทั้งปวงอย่างไม่มีประมาณอยู่เสมอ ด้วยการระลึกว่า ขอให้สัตว์ทั้งปวงเป็นสุขเถิด ขอให้สัตว์ทั้งปวงพ้นทุกข์ภัยเถิด ขอให้สัตว์ทั้งปวงยั่งยืนอยู่ในความสุขความเจริญเถิด และเมื่อเห็นสัตว์ทั้งหลายได้รับเคราะห์กรรม ก็นึกว่าสัตว์ทั้งปวงต้องเป็นไปตามกรรมของเขา ดังนี้ย่อมเป็นพรหมจรรย์อย่างหนึ่ง

(๕) เมถุนวิรัติ หมายถึง การงดเว้นจากเมถุนธรรมอันเป็นโลกียประเวณี กล่าวคือ งดเว้นจากการร่วมประเวณี (ร่วมเสพสังวาส) และงดเว้นจากการประพฤติผิดเมียผู้อื่น หรือที่เรียกว่าล่วงประเวณี ซึ่งการตั้งใจงดเว้นในสิ่งดังกล่าว แม้เพียงข้อเดียว ก็เป็นความประพฤติที่ประเสริฐ จัดเป็นพรหมจรรย์อย่างหนึ่ง

(๖) สทารสันโดษ แปลว่า ความยินดีในภรรยาของตน คือ ไม่ว่าตนจะมีภรรยาจำนวนเท่าใด มีภรรยาคนเดียว หรือหลายคนก็ตาม ก็มีความยินดีเฉพาะผู้ที่เป็นภรรยาของตนเท่านั้น ไม่ไปยินดีกับหญิงอื่นที่ไม่ใช่ภรรยาของตน

ที่ว่ามีภรรยาหลายคนนั้น หมายถึง บุรุษจะมีภรรยาสักกี่คนก็ไม่เป็นการผิดศีล แต่จะต้องเป็นภรรยาโดยชอบด้วยศีลธรรม ได้รับความยินยอมอย่างถูกต้องจากทุกฝ่ายเป็นต้น และเมื่อมีการยินดีเฉพาะหญิงที่เป็นภรรยาโดยชอบของตนแล้วเท่านั้น ก็เรียกว่าได้ประพฤติพรหมจรรย์อย่างหนึ่ง

(๗) วิริยะ หมายถึง ความเพียรพยายามที่ตั้งใจจะให้สำเร็จธรรมวิเศษ มีองค์ประกอบ ๔ ประการ คือ เพื่อให้มีพรหมวิหาร ๔ เกิดขึ้น , เพื่อให้เกิดความเบื่อหน่ายในตัณหาอันเป็นกองทุกข์ทั้งหลาย , เพื่อความคลายกิเลส และเพื่อความดับกิเลส ย่อมเป็นพรหมจรรย์ ดังที่ปรากฏหลักฐานในมหาโควินทสูตรว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสแก่พระสารีบุตรเถระว่า ดูก่อนสารีบุตร เรารู้ดีว่าเราได้ประพฤติพรหมจรรย์อันประกอบด้วยองค์ ๔ มาแล้ว เราได้เป็นผู้มีตบะ ดังนี้ โดยเหตุนี้การตั้งใจพากเพียรที่จะให้สำเร็จมรรค ผล นิพพาน ว่า ถ้ายังไม่ได้ธรรมวิเศษในที่นั่งนี้เราจักไม่ลุกจากที่นั่งนี้ ถึงแม้ว่าเลือดเนื้อจักเหือดแห้งไป เหลือแต่หนังหุ้มกระดูกก็ตาม เมื่อยังไม่บรรลุธรรมวิเศษตราบใด ก็จักไม่ลุกจากที่นั่งตราบนั้น ดังนี้ก็ดี เมื่อยังไม่ได้ธรรมวิเศษตราบใด ก็จะไม่หยุดความเพียรตราบนั้น ถึงเลือดเนื้อจักเหือดแห้งไป เหลือแต่หนังหุ้มกระดูกก็ตาม เรียกว่าพรหมจรรย์อย่างหนึ่ง เพราะเป็นความประพฤติที่ประเสริฐอย่างหนึ่ง

(๘) อุโบสถ ได้แก่ อุโบสถนอกพระพุทธศาสนาอย่างหนึ่ง คือ การตั้งใจงดเว้นเมถุนธรรมในวัน ๘ ค่ำ , ๑๕ ค่ำ จัดเป็นพรหมจรรย์ เพราะเป็นความประพฤติที่ประเสริฐ และอุโบสถในพระพุทธศาสนา คือ มรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ ชื่อว่าเป็นพรหมจรรย์อย่างหนึ่ง ซึ่งดีกว่าพรหมจรรย์นอกพระพุทธศาสนา

(๙) อริยมรรค คือ ทางปฏิบัติอันประเสริฐให้ถึงความดับทุกข์ ประกอบด้วยองค์ ๘ มีสัมมาทิฏฐิเป็นประธาน (เป็นตัวหลักที่จะทำให้สมบูรณ์ในอริยมรรคทั้งหมด) และมีสัมมาสมาธิเป็นปริโยสาน (เป็นที่สุดโดยรอบบริบูรณ์) เป็นพรหมจรรย์อย่างหนึ่ง เพราะเป็นความประพฤติที่ประเสริฐแท้ ข้อนี้มีกล่าวในพรหมจริยสูตร ในสังยุตตนิกาย มหาวารวรรค ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พรหมจรรย์ได้แก่สิ่งใด ได้แก่อริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ ดังนี้ (มีคำอธิบายอย่างละเอียดแล้วในเรื่องสั้นเทิดพระเกียรติ ฯ "จุกมนยลพระธรรม" ส่วนที่ ๒ ของหนังสือนี้)

(๑๐) ศาสนา ชื่อว่าเป็นพรหมจรรย์ หมายถึง พระธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายเป็นพรหมจรรย์ทั้งสิ้น ซึ่งมีกล่าวในปรินิพพานสูตร

(๑๑) ธรรมเทศนา คือ การแสดงธรรม บอกธรรม สอนธรรมแก่ผู้อื่นในลักษณะและโอกาสต่าง ๆ ชื่อว่าเป็นพรหมจรรย์อย่างหนึ่ง เพราะทำให้ผู้ฟังทั้งหลายได้รับประโยชน์เป็นอันมาก พวกที่มีบารมี (มีคุณธรรมที่ได้บำเพ็ญมาแล้วอย่างยิ่งยวด เพื่อให้ถึงความหลุดพ้น มี ๑๐ ประการ ได้แก่ ทาน , ศีล , เนกขัมมะ , ปัญญา , วิริยะ , ขันติ , สัจจะ , อธิษฐาน , เมตตา และอุเบกขา) อย่างแก่กล้า เมื่อได้ฟังธรรมเทศนาแล้ว จะได้สำเร็จมรรค ผล นิพพาน

(๑๒) อัชฌาสัย แปลว่า จริตหรือนิสัย มีคำอธิบายว่า อัชฌาสัยที่ดีเด่น คือ อัชฌาสัยที่เยือกเย็นสุขุม อ่อนโยน ไม่แข็งกระด้าง ไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง จัดเป็นพรหมจรรย์อย่างหนึ่ง เพราะเป็นความประพฤติที่ดี ให้ผลสำเร็จอันดีงาม

พระราชกรณียกิจด้านพระพุทธศาสนา
ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓

ก่อนที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาเจษฎาราชเจ้า รัชกาลที่ ๓ จะเสด็จสวรรคตไม่นานนัก พระองค์ได้ทรงมีพระราชกระแสรับสั่งเกี่ยวกับเรื่องการทำนุบำรุงวัดวาอารามที่ทรงสร้าง และที่ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์ไว้ถึง ๒ ครั้ง โดยครั้งหนึ่งพระองค์ได้ทรงมีพระราชกระแสรับสั่งกับพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้านวม กรมหมื่นวงศาธิราชสนิท และเหล่าเสนาบดีตอนหนึ่งว่า

"...อนึ่งการพระราชกุศล ซึ่งได้สร้างวัดวาอารามกับทั้งการพระราชกุศลสิ่งอื่น ๆ ยังค้างอยู่เป็นอันมากนั้น ถ้าท่านผู้ใดจะได้ครองแผ่นดินสืบไป จงสงเคราะห์แก่ข้าด้วยเงินในท้องพระคลังทั้งข้างหน้าข้างในมีอยู่สัก ๔ หมื่นชั่งเศษ ขอไว้ให้ข้าสักหนึ่งหมื่นชั่งเถิด จะใช้ในการพระราชกุศลที่ยังค้างอยู่นั้น ยังเงินอีกสามหมื่นชั่งเศษนั้น จงเอาไว้ใช้ในราชการแผ่นดินต่อไปเถิด ทองคำก็มีอยู่กว่าสองร้อยชั่ง ขอแบ่งไว้ให้ข้าเป็นส่วนพระราชกุศลสำหรับปิดวัดวาอารามที่ยังค้างอยู่นั้นให้สำเร็จก่อน ทองเหลืออยู่จากนั้น จะใช้ทำเครื่องละเม็งละคร แลการแผ่นดินก็ตามเถิด..."

อีกครั้งหนึ่ง พระองค์ได้ทรงมีพระราชกระแสรับสั่งกับพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เป็นการเฉพาะ ตอนหนึ่งว่า

"...ทุกวันนี้ข้าคิดสละห่วงใหญ่ให้หมด อาลัยอยู่แต่วัดสร้างไว้ใหญ่โตหลายวัด ที่ยังค้างอยู่ก็มี ถ้าชำรุดทรุดไปจักไม่มีผู้ช่วยทะนุบำรุง เงินในพระคลังที่เหลือจับจ่ายใช้ราชการแผ่นดินมีอยู่ ๔ หมื่นชั่ง ขอสักหนึ่งหมื่นชั่งเถิด ถ้าผู้ใดได้เป็นเจ้าแผ่นดินแล้ว ให้ช่วยบอกแก่เขา ขอเงินรายนี้ให้ช่วยทะนุบำรุงวัดที่ชำรุด แลการวัดที่ยังค้างอยู่นั้นเสียให้แล้วด้วย"

จากพระราชกระแสรับสั่งที่ปรากฏทั้งสองครั้งข้างต้นนี้ ย่อมแสดงให้เห็นได้ว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาเจษฎาราชเจ้า รัชกาลที่ ๓ ทรงให้ความสำคัญกับการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่พระองค์ทรงสร้าง และทรงบูรณะปฏิสังขรณ์วัดวาอารามจำนวนมาก ย่อมเป็นการสร้างเอกลักษณ์ที่โดดเด่นทางสถาปัตยกรรมให้นานาอารยประเทศต่าง ๆ มีกลุ่มประเทศมหาอำนาจทางตะวันตกเป็นต้น ได้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองของชาติไทย หรือสยามประเทศจากความงดงามแห่งศิลปวัฒนธรรมอันทรงคุณค่า ก่อให้เกิดผลดีในระยะยาว ด้วยเหตุที่จะเป็นสมบัติของชาติและของโลกสืบไป ทำให้ชาวต่างชาติทั้งหลายได้รู้จัก และให้การยอมรับในอารยธรรมไม่ดูหมิ่นเหยียดหยามว่าชาติไทยเป็นประเทศที่ขาดความเจริญอีกต่อไป

ดังนั้นอาตมภาพจึงขออัญเชิญพระราชกรณียกิจด้านพระพุทธศาสนาของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาเจษฎาราชเจ้า รัชกาลที่ ๓ มากล่าว ณ ที่นี้พอสังเขป ให้ท่านผู้อ่านได้ศึกษาและร่วมภาคภูมิใจในสมบัติของแผ่นดินที่พระองค์ท่านได้ทรงทุ่มเทมาตลอดจนถึงวาระสุดท้ายแห่งพระชนม์ชีพดังนี้

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ นั้น พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจด้านพระพุทธศาสนาที่สำคัญและยิ่งใหญ่ถึง ๕ ประการหลัก นอกเหนือจากที่ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเป็นการส่วนพระองค์ ได้แก่

๑. ทรงจัดการปกครองคณะสงฆ์ขึ้นใหม่ แบ่งออกเป็น ๔ คณะ ขึ้นตรงต่อสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก แต่ละคณะมีพระมหาเถระเป็นเจ้าคณะปกครอง ได้แก่

- คณะใหญ่เหนือ ปกครองโดยเจ้าคณะใหญ่เหนือ
- คณะใหญ่ใต้ ปกครองโดยเจ้าคณะใหญ่ใต้
- คณะใหญ่กลาง ปกครองโดยเจ้าคณะใหญ่กลาง
- คณะใหญ่อรัญวาสี ปกครองโดยเจ้าคณะใหญ่อรัญวาสี

เป็นการวางรากฐานให้คณะสงฆ์ได้ปกครองดูแลกันเองและมีพัฒนาการเรื่อยมากระทั่งมีมหาเถรสมาคม และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ในยุคปัจจุบัน

๒. ทรงพัฒนาและบำรุงการศึกษาพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสามเณร โดยพระองค์ได้ทรงจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แบ่งระดับการศึกษาออกเป็น ๔ ชั้น คือ ชั้นเปรียญจัตวา , ชั้นเปรียญตรี , ชั้นเปรียญโท และชั้นเปรียญเอก จากนั้นพระองค์ได้ทรงส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรศึกษาพระปริยัติธรรมอย่างแพร่หลาย ทั้งนี้พระองค์ได้ทรงอุปถัมภ์พระภิกษุสามเณรที่สอบได้แต่ละชั้น และทรงอุปถัมภ์ไปถึงโยมบิดา-มารดา ของพระภิกษุสามเณรที่สอบได้ ไปตลอดด้วย ทำให้พระภิกษุสามเณรสอบไล่ได้เป็นเปรียญธรรมชั้นตรี , โท , เอก กันมากยิ่งขึ้น กระทั่งมีการขยายการศึกษาและสอบไล่เปรียญธรรมถึง ๙ ประโยค ในยุคต่อมา

๓. ทรงสร้างพระไตรปิฎกขึ้นเป็นอันมาก มี ๗ ฉบับ ตามชื่อต่าง ๆ ดังนี้

๑.) พระไตรปิฎก ฉบับรดน้ำเอก
๒.) พระไตรปิฎก ฉบับรดน้ำโท
๓.) พระไตรปิฎก ฉบับทองน้อย
๔.) พระไตรปิฎก ฉบับเทพชุมนุม
๕.) พระไตรปิฎก ฉบับทุบย่อ
๖.) พระไตรปิฎก ฉบับอักษรรามัญ
๗.) พระไตรปิฎก ฉบับลายกำมะลอ

๔. ทรงสร้างพระพุทธรูปปฏิมากรปางต่าง ๆ ตามพระอิริยาบถในพระพุทธประวัติจำนวนมากถึง ๓๒ ปาง ดังนี้

๑.) ปางบำเพ็ญทุกรกิริยา	๒.) ปางรับมธุปายาส
๓.) ปางเสวยมธุปายาส	๔.) ปางเสี่ยงบารมีลอยถาด
๕.) ปางรับหญ้าคา	๖.) ปางถวายเนตร
๗.) ปางจงกรมแก้ว	๘.) ปางห้ามมาร
๙.) ปางฉันผลสมอ	๑๐.) ปางประสานบาตร
๑๑.) ปางเกศธาตุ	๑๒.) ปางรำพึง
๑๓.) ปางประทานเอหิภิกขุ	๑๔.) ปางภัตตกิจ
๑๕.) ปางปลงกัมมัฏฐาน	๑๖.) ปางชี้อัครสาวก
๑๗.) ปางประทับเรือ	๑๘.) ปางอุ้มบาตร
๑๙.) ปางรับผลมะม่วง	๒๐.) ปางเปิดโลก
๒๑.) ปางลีลา	๒๒.) ปางห้ามแก่นจันทร์
๒๓.) ปางประดิษฐานรอยพระพุทธบาท	๒๔.) ปางสรงน้ำฝน
๒๕.) ปางขับพระวักกลิ	๒๖.) ปางสนเข็ม
๒๗.) ปางป่าเลไลยก์	๒๘.) ปางแสดงโอฬาริกนิมิตร
๒๙.) ปางพิจารณาชราธรรม	๓๐.) ปางปลงอายุสังขาร
๓๑.) ปางนาคาวโลก	๓๒.) ปางรับอุทกัง

๕. ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สร้าง และบูรณะปฏิสังขรณ์วัดวาอารามเป็นจำนวนมาก

ก่อนที่จะกล่าวถึงวัดต่าง ๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับพระราชกรณียกิจ และพระราชอัชฌาสัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ นั้น

อาตมภาพขอชี้แจงในเบื้องต้นนี้ว่า ตามหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษรที่สืบค้นมาได้ แต่ละวัดนั้นเป็นพระอารามหลวงในปัจจุบันแล้วทั้งสิ้น ไม่แน่ใจว่าจะยังมีวัดราษฎร์ด้วยหรือไม่ (ต้องขออภัยท่านผู้รู้ทั้งหลายด้วย หากตกสำรวจมิได้กล่าวถึงวัดใดวัดหนึ่งให้ครบ) เฉพาะวัดที่ปรากฏ ก็เป็นพระอารามหลวงในระดับชั้นที่แตกต่างกัน ดังนั้นจึงเป็นการสมควรที่จะบรรยายถึงความหมายของพระอารามหลวง และลักษณะในลำดับชั้นต่าง ๆ แห่งพระอารามหลวงเสียก่อน

พระอารามหลวง หมายถึง วัดที่พระมหากษัตริย์ สมเด็จพระราชินี สมเด็จพระยุพราช ทรงสร้างหรือบูรณะปฏิสังขรณ์เป็นการส่วนพระองค์บ้าง พระราชทานเพื่อเป็นเกียรติแก่บุคคลต่าง ๆ หรือแก่วัดนั้นเองบ้าง และวัดที่พระบรมวงศานุวงศ์หรือเสนาบดีชั้นผู้ใหญ่ได้สร้างหรือบูรณะปฏิสังขรณ์ หรือวัดที่พระมหากษัตริย์ สมเด็จพระราชินี สมเด็จพระยุพราช ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สร้างหรือบูรณะปฏิสังขรณ์ แล้วได้น้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายเป็นพระอารามหลวง รวมตลอดถึงวัดที่ประชาชนสร้างหรือบูรณะปฏิสังขรณ์ซึ่งพระมหากษัตริย์ สมเด็จพระราชนี สมเด็จพระยุพราช ทรงรับไว้เป็นพระอารามหลวง และวัดราษฎร์ที่ได้รับพระราชทานให้ขึ้นบัญชีเป็นพระอารามหลวงด้วย

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม แบ่งลำดับชั้นของพระอารามหลวงออกเป็น ๓ ชั้น ตามประกาศเรื่องจัดระเบียบพระอารามหลวง พุทธศักราช ๒๔๕๘ ดังนี้

พระอารามหลวงชั้นเอก หมายถึง วัดที่มีเจดียสถานสำคัญ วัดที่บรรจุพระบรมอัฐิ หรือวัดที่มีเกียรติอย่างสูง มีเจ้าอาวาสเป็นพระราชาคณะผู้ใหญ่ขึ้นไป (ในหัวเมืองหรือต่างจังหวัด มีเจ้าอาวาสเป็นพระราชาคณะสามัญขึ้นไป) มี ๓ ชนิด คือ

ราชวรมหาวิหาร

ราชวรวิหาร

วรมหาวิหาร

พระอารามหลวงชั้นโท หมายถึง วัดที่มีเกียรติ เจ้าอาวาสเป็นพระราชาคณะสามัญขึ้นไป (ในหัวเมืองหรือต่างจังหวัด มีเจ้าอาวาสเป็นพระครูชั้นสูงขึ้นไป) มี ๔ ชนิด คือ

ราชวรมหาวิหาร

ราชวรวิหาร

วรมหาวิหาร

วรวิหาร

พระอารามหลวงชั้นตรี หมายถึง วัดที่มีเกียรติ วัดประจำเมือง หรือวัดสามัญ มีเจ้าอาวาสเป็นพระครูชั้นสูงขึ้นไป (ในหัวเมืองหรือต่างจังหวัด มีเจ้าอาวาสเป็นพระครูชั้นต่ำขึ้นไป) มี ๓ ชนิด คือ

ราชวรวิหาร

วรวิหาร

สามัญ

พระอารามหลวงชนิดต่าง ๆ มีความหมายดังนี้

ราชวรมหาวิหาร หมายถึง พระอารามที่พระมหากษัตริย์ สมเด็จพระราชินี สมเด็จพระยุพราช ทรงสร้างหรือบูรณะปฏิสังขรณ์เป็นการส่วนพระองค์

และมีสิ่งปลูกสร้างขนาดใหญ่โต สำหรับพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิด ราชวรมหาวิหาร (ชั้นเอก อันดับ ๑) ในประเทศไทยนั้น มี ๖ วัดเท่านั้น (อยู่ในกรุงเทพมหานคร ๔ วัด , ปริมณฑล ๑ วัด และต่างจังหวัด ๑ วัด) คือ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม , วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฏิ์ , วัดสุทัศนเทพวราราม , วัดอรุณราชวราราม , วัดพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม และวัดพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี

ราชวรวิหาร หมายถึง พระอารามที่พระมหากษัตริย์ สมเด็จพระราชินี สมเด็จพระยุพราช ทรงสร้างหรือบูรณะปฏิสังขรณ์เป็นการส่วนพระองค์

วรมหาวิหาร หมายถึง พระอารามที่พระมหากษัตริย์ สมเด็จพระราชินี สมเด็จพระยุพราช ทรงสร้างหรือบูรณะปฏิสังขรณ์ และมีสิ่งปลูกสร้างใหญ่โต เช่นเดียวกับชนิดราชวรมหาวิหาร แต่มีความสำคัญน้อยกว่า

วรวิหาร หมายถึง พระอารามที่พระมหากษัตริย์ สมเด็จพระราชินีสมเด็จพระยุพราช ทรงสร้างหรือบูรณะปฏิสังขรณ์ แล้วพระราชทานเป็นเกียรติแก่ผู้อื่น รวมถึงวัดที่ประชาชนสร้างหรือบูรณะปฏิสังขรณ์ และทรงรับไว้เป็นพระอารามหลวง

สามัญ หมายถึง พระอารามที่ไม่อยู่ในหลักเกณฑ์ข้างต้น แต่ได้ขอพระราชทานให้เป็นพระอารามหลวง ซึ่งจะใช้เฉพาะชื่อวัด ไม่มีสร้อยต่อท้าย โดยมักจะระบุในวงเล็บท้ายชื่อวัดว่า พระอารามหลวง

พระอารามที่อยู่ในพระราชกรณียกิจเกี่ยวกับการสร้าง และบูรณะปฏิสังขรณ์ตามพระราชศรัทธาแห่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ซึ่งสืบค้นมาได้ มีดังนี้

๕.๑) พระอารามที่ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สร้างขึ้น มีปรากฏจำนวน ๑๑ พระอาราม ตามรายนามพร้อมประวัติพอสังเขปดังนี้

(๑) วัดเฉลิมพระเกียรติ

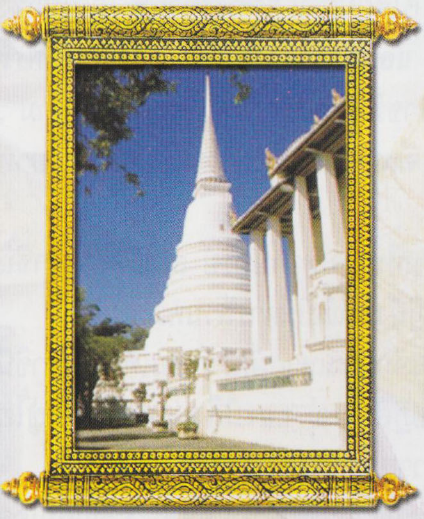

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดวรวิหาร (ชั้นโท อันดับ ๔) ตั้งอยู่ในท้องที่ตำบลบางสีเมือง อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี

บริเวณเดิมของวัดแห่งนี้ เป็นนิวาสสถานเดิมของสมเด็จพระศรีสุลาลัย พระบรมราชชนนีพันปีหลวงในรัชกาลที่ ๓ อยู่ในบริเวณป้อมเก่าริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตก ใต้ตลาดขวัญ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ พระยาพระคลัง (ดิศ บุนนาค ต่อมาได้รับพระราชทานเลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยาพระคลัง กระทั่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ได้รับการสถาปนาขึ้นเป็น สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์) เป็นแม่กองในการสร้างวัดนี้ขึ้น เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติพระอัยกาจัน , พระอัยกีเพ็ง และสมเด็จพระบรมราชชนนีพันปีหลวงแห่งพระองค์ แล้วพระราชทานนามวัดว่า "วัดเฉลิมพระเกียรติ" แต่การสร้างมิได้แล้วเสร็จในรัชสมัยของพระองค์

ในรัชสมัยต่อมา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ทรงมีพระราชประสงค์จะสนองพระเดชพระคุณรัชกาลที่ ๓ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค) เป็นแม่กองบูรณะและก่อสร้างต่อ กระทั่งสำเร็จบริบูรณ์ทั้งพระอาราม

วัดเฉลิมพระเกียรติ ได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์มาตลอดทุกสมัยอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเจ้านายกับทั้งเชื้อพระวงศ์ในราชสกุล และราชินีกูลสายรัชกาลที่ ๓ ได้ช่วยกันอย่างมาก

(๒) วัดเทพธิดาราม

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร (ชั้นตรี อันดับ ๒) ตั้งอยู่ในท้องที่แขวงสำราญราษฎร์เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

เดิม พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าลดาวัลย์ กรมหมื่นภูมินทรภักดี ทรงเป็นแม่กองอำนวยการสร้างวัดนี้ขึ้นเมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๗๙ เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระราชทานแด่ พระปิยราชธิดาพระนามว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงวิลาส ซึ่งภายหลังได้รับการสถาปนาขึ้นทรงกรมที่ กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ ทรงเป็นพระราชธิดาที่รัชกาลที่ ๓ ทรงโปรดปราน และทรงพระเมตตาเอ็นดูมากเป็นพิเศษ เพราะทรงมีพระปรีชาสามารถในการสนองพระราชกิจ ถวายงานราชการใกล้ชิด เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยของรัชกาลที่ ๓ ยิ่งนัก

ในการสร้างวัดนี้ เสด็จในกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพทรงมีพระศรัทธาบริจาคทุนทรัพย์ส่วนพระองค์ โดยเสด็จพระราชกุศลด้วย

ต่อมาได้สร้างวัดแล้วเสร็จในปีพุทธศักราช ๒๓๘๒ รัชกาลที่ ๓ จึงทรงพระกรุณาพระราชทานนามว่า "วัดเทพธิดาราม" เพื่อให้สอดคล้องกับพระอิสริยยศ กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ ซึ่งมีความหมายว่าพระราชธิดาที่ทรงมีความงามราวกับเทพอัปสร หรือเทพธิดานั่นเอง

ครั้นเมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๘๘ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมเสด็จพระราชดำเนินไปทรงผูกพัทธสีมาด้วยพระองค์เอง

อนึ่ง เมื่อระหว่างปีพุทธศักราช ๒๓๘๒ - ๒๓๘๕ สุนทรภู่ กวีเอกของโลกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ขณะบวชเป็นพระภิกษุได้มาจำพรรษา ณ วัดแห่งนี้ เพื่ออยู่ในพระอุปถัมภ์ของเสด็จในกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ กระทั่งแต่งบทประพันธ์เรื่องพระอภัยมณีจนแล้วเสร็จสมบูรณ์ตามที่ทราบรายละเอียดมาแล้วในบทความเฉลิมพระเกียรติคุณ ฯ ของหนังสือเรื่อง "รัชกาลที่ ๓ แห่งบรมจักรีมหากษัตริยานุสรณ์"

(๓) วัดราชนัดดาราม

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร (ชั้นตรี อันดับ ๒) ตั้งอยู่ใกล้เชิงสะพานผ่านฟ้าลีลาศ ถนนราชดำเนินกลาง เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

วัดนี้ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓

แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สร้างขึ้นเพื่อพระราชทานให้เป็นพระเกียรติแด่ พระราชนัดดาของพระองค์ คือ พระเจ้าหลานเธอพระองค์เจ้าหญิงโสมนัสวัฒนาวดี (ต่อมาคือ สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี พระบรมราชินีพระองค์แรกในรัชกาลที่ ๔) เดิมทรงมีพระอิสริยฐานันดรศักดิ์เป็น หม่อมเจ้าหญิง พระธิดาในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าลักขณานุคุณ กับ หม่อมงิ้ว แต่เมื่อประสูติได้เพียงปีเดียว พระบิดาก็สิ้นพระชนม์ และเมื่อถึงคราวที่พระองค์จักทรงเกศากันต์ (โกนจุก) ในปีพุทธศักราช ๒๓๘๙ รัชกาลที่ ๓ จึงทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เจ้าพระยายมราช (บุนนาค) เป็นผู้ออกแบบแผนผังของวัด กับทั้งรับผิดชอบในการสร้างพระอุโบสถ พระวิหาร และศาลาการเปรียญ , พระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษา (ทัต บุนนาค ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ได้รับการสถาปนาขึ้นเป็น สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ) เป็นผู้รับผิดชอบการสร้างโลหะปราสาท , พระยามหาโยธา รับผิดชอบการสร้างกุฎิ กำแพง และเขื่อนรอบวัด

ครั้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ได้มีการบูรณะปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ มีการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์รัชกาลที่ ๓ และพลับพลามหาเจษฎาบดินทร์ อยู่ด้านหน้าของวัด เป็นที่เชิดหน้าชูตาของกรุงเทพมหานครอย่างยิ่ง

เกี่ยวกับโลหะปราสาทนั้น มีความหมายตามตัวว่า คฤหาสน์ที่มียอดเป็นโลหะ ซึ่งในอดีตมีการสร้างมาแล้ว ๒ ครั้ง โดยโลหะปราสาทครั้งแรกสร้างในประเทศอินเดีย และครั้งที่สองสร้างในประเทศศรีลังกา แต่ทั้งสองแห่งได้ถูกทำลายไปหมดแล้ว มีเพียงประวัติศาสตร์ที่จารึกไว้ดังนี้

โลหะปราสาทหลังที่ ๑ ของโลก สร้างโดยนางวิสาขาผู้เป็นบุตรีของเศรษฐีแห่งเมืองสาวัตถีชื่อ ธนัญชัย ด้วยการประมูลราคาเครื่องประดับของตนชื่อว่า "มหาลดาประสาธน์" ได้เงินมาจำนวน ๙ โกฏิ กับอีก ๑ แสน แล้วนำมาสร้างที่อยู่ให้พระสงฆ์ มีลักษณะเป็นปราสาท ๒ ชั้น ๑,๐๐๐ ห้อง ยอดปราสาททำด้วยทองคำ มีชื่อของปราสาทว่า **"มิคารมาตุปราสาท"** (มีที่มาของชื่ออยู่ว่า มิคราเศรษฐี เรียกนางวิสาขา ลูกสะใภ้ว่า มารดา ด้วยความนับถือที่นางสามารถทำให้ท่านเศรษฐีมีความเลื่อมใสในพระรัตนตรัย ดังนั้นโลหะปราสาทที่นางวิสาขาสร้างขึ้นนี้จึงถูกเรียกว่า "มิคารมาตุปราสาท")

โลหะปราสาทหลังที่ ๒ ของโลก สร้างโดยพระเจ้าทุฏฐคามณีอภัยกษัตริย์แห่งกรุงอนุราธบุรี (ประเทศศรีลังกาในปัจจุบัน) เมื่อประมาณพุทธศักราช ๓๘๒-๔๐๖ โดยพระองค์ทรงโปรดให้สร้างแบบทิพยพิมาน มีความกว้างและสูงด้านละ ๑๐๐ ศอก รวมจำนวน ๙ ชั้น ๑,๐๐๐ ห้อง หลังคามุงด้วยแผ่นทองคำ ผนังเป็นไม้ซึ่งประดับด้วยหินมีค่าและงาช้าง ความล้ำค่าของโลหะปราสาทหลังที่ ๒ นี้ มี ๔ ประการ คือ ตัวปราสาท , เศวตฉัตร , บัลลังก์ และมณฑป นอกจากนี้ยังมีซุ้มประตูล้อมด้วยกำแพงสวยงาม ในอดีตพระสงฆ์จะพำนักอยู่แต่ละชั้นตามความรู้ หรือสมณศักดิ์ กล่าวคือ ผู้มีความรู้สูง หรือสมณศักดิ์สูงพำนักชั้นบน และลดหลั่นลงมาตามลำดับ แม้พระพุทธโฆษาจารย์ผู้รจนาคัมภีร์วิสุทธิมรรค ก็ได้มาพำนักอยู่ที่ปราสาทหลังนี้ เพื่อทำการแปลคัมภีร์อรรถกถาจากภาษาสิงหลเป็นภาษามคธ ต่อมาปราสาทหลังนี้ถูกไฟไหม้หมดทั้งหลัง จากนั้นพระเจ้าสัทธาติสสะ จึงได้โปรดให้สร้างใหม่สูงเพียง ๗ ชั้น แต่ต่อมาก็ถูกกลุ่มโจรทำลายจนเหลือแต่ซาก ซึ่งในปัจจุบันมีเพียงเสาหินประมาณ ๑,๖๐๐ ต้น ในพื้นที่ ๒๘ ตารางเมตร เท่านั้น

ดังนั้น โลหะปราสาทวัดราชนัดดารามวรวิหาร จึงเป็นโลหะปราสาทหลังที่ ๓ ของโลกที่ยังคงความสมบูรณ์ที่สุด และเหลือเพียงแห่งเดียวของโลก

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๓ ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ออกแบบก่อสร้างตามลักษณะของโลหะปราสาทที่พรรณนาไว้ในหนังสือมหาวงศ์พงศาวดารลังกา แต่เป็นเพียงนำเค้าเดิมมาเป็นแบบ แล้วปรับปรุงให้เป็นสถาปัตยกรรมไทย โดยถือว่าการสร้างโลหะปราสาท เป็นการสร้างแทนพระเจดีย์ และมิได้มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นกุฏิ หรือที่อยู่ของพระสงฆ์ แต่เพื่อเป็นอนุสรณ์ให้ระลึกถึงหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เริ่มสร้างหลังจากสร้างวัดราชนัดดารามแล้ว ๕ ปี คือในปีพุทธศักราช ๒๓๙๔ (ปีที่รัชกาลที่ ๓ เสด็จสวรรคตพอดี) ทำให้การก่อสร้างไม่แล้วเสร็จในรัชกาลของพระองค์ แต่สร้างเสร็จสมบูรณ์ในรัชสมัยรัชกาลที่ ๖

เมื่อสร้างเสร็จแล้ว ก็มีลักษณะเป็นสถาปัตยกรรมแบบไทยตามพระราชประสงค์ในรัชกาลที่ ๓ มีฐานกว้าง ๒๓ วา เป็นอาคารสูง ๗ ชั้น ลดหลั่นกัน โดยอาคารชั้นล่าง , ชั้นที่ ๓ และชั้นที่ ๕ ทำเป็นคูหาและพระระเบียงรอบ ส่วนชั้นที่ ๒ , ชั้นที่ ๔ , ชั้นที่ ๖ ทำเป็นคูหาจตุรมุข มียอดเป็นบุษบกชั้นละ ๑๒ ยอด และชั้นที่ ๗ เป็นยอดปราสาทจตุรมุขสำหรับประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ รวมเป็น ๓๗ ยอด มีความหมายถึง โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ คือหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่เป็นปัจจัยให้ดำเนินไปสู่ความหลุดพ้น แดนนิพพาน ได้แก่

สติปัฏฐาน ๔ คือ มีความระลึกได้ เห็นตามจริง และรู้เท่าทันในสิ่งที่เกิดขึ้นทาง กาย (สภาพต่าง ๆ ทางร่างกาย) , เวทนา (ความรู้สึกทั้งสุขและทุกข์) , จิต (ความคิดอันเกิดจากการปรุงแต่ง) และ ธรรม (อารมณ์ที่เกิดขึ้น)

สัมมัปปธาน ๔ คือ ความเพียรพยายามอันชอบ มี เพียรระวังไม่ให้บาปเกิดขึ้นในสันดานของตน , เพียรละบาปที่เกิดขึ้นแล้ว , เพียรสร้างกุศลให้เกิดขึ้นในสันดานของตน และเพียรรักษากุศลที่เกิดขึ้นแล้ว ไม่ให้เสื่อม

อิทธิบาท ๔ คือ คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จด้วยการมี ฉันทะ (มีความพอใจ เต็มใจทำในสิ่งที่เป็นธุระอันควรของตน) , วิริยะ (มีความพยายามมุ่งมั่นในสิ่งที่ทำอยู่นั้น) , จิตตะ (ความเอาใจใส่ในสิ่งที่ทำอยู่ ไม่ฟุ้งซ่านเลื่อนลอย) และวิมังสา (ความพิจารณาไตร่ตรอง ทำความเข้าใจ หาเหตุผลที่ถูกต้องในสิ่งที่ทำ)

อินทรีย์ ๕ คือ การสำรวม ไม่ใส่ใจในสิ่งที่ได้มากระทบสัมผัสกับสภาพที่เป็นใหญ่ทางกายภาพ มี ตา , หู , จมูก , ลิ้น และร่างกาย

พละ ๕ คือ ธรรมอันเป็นกำลังสำคัญที่จะทำให้มีความเจริญก้าวหน้ากระทั่งสู่ความสำเร็จ มี สัทธาพละ (มีกำลังความเชื่อที่ถูกต้อง) , วิริยพละ (มีกำลังแห่งความเพียร) , สติพละ (มีกำลังของความระลึกได้) , สมาธิพละ (มีกำลังแห่งความตั้งจิตมั่น) และปัญญาพละ (มีกำลังแห่งความฉลาดรอบรู้)

โพชฌงค์ ๗ คือ ธรรมที่เป็นองค์แห่งปัญญา อันเป็นเครื่องตรัสรู้ มี สติ (ความระลึกได้) , ธัมมวิจยะ (ความสอดส่องธรรม สืบค้นหาธรรม) , วิริยะ (ความเพียร) , ปิติ (ความอิ่มใจ) , ปัสสัทธิ (ความสงบกาย สงบใจ) , สมาธิ (ความมีใจตั้งมั่น) และอุเบกขา (ความมีใจเป็นกลาง ไม่ยินดียินร้ายกับสิ่งต่าง ๆ เมื่อได้เห็นตามความเป็นจริง)

มรรค ๘ คือ ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์อย่างสิ้นเชิง มี สัมมาทิฏฐิ (ความเห็นชอบ), สัมมาสังกัปปะ (ดำริหรือความคิดชอบ) , สัมมาวาจา (เจรจาชอบ) , สัมมากัมมันตะ (การกระทำชอบ) , สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพหรือประกอบอาชีพชอบ) , สัมมาวายามะ (เพียรชอบ) , สัมมาสติ (ระลึกชอบ) และสัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ)

(๔) วัดมหรรณพาราม

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร (ชั้นตรี อันดับ ๒) ตั้งอยู่ในท้องที่แขวงเสาชิงช้า เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

สร้างขึ้นเมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๙๓ ในตอนปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โดยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชายอรรณพ กรมหมื่นอุดมรัตนราษี พระราชโอรสในรัชกาลที่ ๓

ในการก่อสร้างนั้น รัชกาลที่ ๓ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานเงินสมทบจำนวนถึง ๑,๐๐๐ ชั่ง แต่การก่อสร้างก็ไม่แล้วเสร็จในรัชสมัยของรัชกาลที่ ๓

ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานเงินให้อีก ๑,๐๐๐ ชั่ง เมื่อสร้างเสร็จเรียบร้อยแล้ว รัชกาลที่ ๔ จึงได้พระราชทานนามวัดว่า **"วัดมหรรณพาราม"** ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมหาราช รัชกาลที่ ๕ ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ จัดตั้งโรงเรียนหลวง เพื่อสามัญชนทั่วไปเป็นแห่งแรกในวัดมหรรณพาราม เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๒๗ นับเป็นโรงเรียนรัฐบาลแห่งแรกของประเทศไทยเลยทีเดียว

(๕) วัดกัลยาณมิตร

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดวรมหาวิหาร (ชั้นโท อันดับ ๓) ตั้งอยู่ในท้องที่แขวงวัดกัลยาณ์ เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร

สร้างโดยพระยาราชสุภาวดี (โต หรือเจ้าสัวโต) เจ้ากรมพระสุรัสวดีกลาง (ต่อมาได้รับพระราชทานเลื่อนบรรดาศักดิ์เป็น เจ้าพระยานิกรบดินทร์ ว่าที่สมุหนายกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔) บุตรของพระยาพิชัยวารี (มั่น แซ่อึ้ง) ท่านสร้างวัดเมื่อปีระกา สัปตศก จุลศักราช ๑๑๘๗ พุทธศักราช ๒๓๖๘ ซึ่งเป็นปีที่ ๒ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โดยท่านได้อุทิศบ้านและที่ดินของท่านกับซื้อที่ดินเพิ่มสำหรับการสร้างวัด เมื่อสร้างเสร็จแล้วท่านได้น้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายเป็นพระอารามหลวงแด่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ซึ่งพระองค์ทรงโปรดพระราชทานนามว่า **"วัดกัลยาณมิตร"** เพราะทรงนับถือว่า เจ้าสัวโตเป็นมิตรที่ดีของพระองค์มาตั้งแต่ครั้งยังทรงพระเยาว์ และยังเยาว์วัยกันอยู่ นอกจากนี้ท่านยังรับราชการสนองพระเดชพระคุณด้วยความซื่อสัตย์สุจริตอย่างยิ่ง เป็นผู้ที่ช่วยทำให้แผ่นดินมีความมั่งคั่งท่านหนึ่งในสมัยนั้นด้วย ดังนั้นท่านจึงเป็นต้นสกุลกัลยาณมิตร นับเป็นความภาคภูมิใจ และเป็นแบบอย่างที่ดีของลูกหลานในตระกูลท่าน ตลอดทั้งชนทั้งหลาย

อนึ่ง เจ้าพระยานิกรบดินทร์ (โต) ยังได้สร้างพระวิหารหลวง และพระประธานในพระวิหาร เมื่อรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

รัชกาลที่ ๔ ซึ่งพระองค์ได้ทรงโปรดพระราชทานนามพระประธานว่า "พระพุทธไตรรัตนนายก" ด้วย

(๖) วัดประยุรวงศาวาส

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดวรวิหาร (ชั้นโท อันดับ ๔) ตั้งอยู่ในท้องที่แขวงวัดกัลยาณ์ เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ บุนนาค) ว่าที่สมุหพระกลาโหมในขณะนั้น สร้างวัดนี้ขึ้นตามที่ท่านมีศรัทธาขอพระราชทานสร้างถวายเป็นพระอารามหลวง โดยท่านได้อุทิศที่ดินสวนกาแฟของท่านเป็นสถานที่สร้างวัด เมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๗๑ ซึ่งรัชกาลที่ ๓ ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานนามวัดว่า "วัดประยุรวงศาวาส" (ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ เจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ) ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมสถาปนาขึ้นเป็น สมเด็จเจ้าพระยา ก็ได้รับพระราชทานราชทินนามตามชื่อวัดที่ท่านสร้าง คือ สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์) วัดนี้ถือเป็นวัดประจำสกุลบุนนาคด้วย

ในการฉลองวัดเมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๗๙ ชาวบ้านได้เรียกชื่อวัดนี้ว่า "วัดรั้วเหล็ก" เพราะมีรั้วเหล็กล้อมรอบเป็นกำแพงอยู่ตอนหน้าของพระ

อุโบสถ พระวิหาร และศาลาการเปรียญ

รั้วเหล็กที่กล่าวถึง มีความสูง ๓ ศอกเศษ ทำเป็นรูปอาวุธ คือ หอก ดาบ และขวาน มีสัณฐานเป็นกำแพงและซุ้มประตูเล็ก ๆ เป็นตอน ๆ รั้วเหล็กนี้เจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ) สั่งมาจากประเทศอังกฤษ เพื่อทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายรัชกาลที่ ๓ สำหรับใช้ล้อมกำแพงในพระบรมมหาราชวัง แต่ไม่ทรงโปรด ท่านจึงขอพระราชทานรับมาใช้ล้อมเป็นกำแพงในวัด โดยถวายน้ำตาลทรายในปริมาณน้ำหนักเท่ากับน้ำหนักของเหล็กเป็นการแลกเปลี่ยน

(๗) วัดอนงคาราม

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดวรวิหาร (ชั้นโท อันดับ ๔) ตั้งอยู่ที่ถนนสมเด็จเจ้าพระยา แขวงสมเด็จเจ้าพระยา เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร

เดิมชื่อว่า "วัดน้อยขำแถม" สร้างขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โดยท่านผู้หญิงน้อย ภริยาของพระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษา หรือต่อมาคือสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ (ทัต บุนนาค) ด้วยการอุทิศที่ดินสวนกาแฟของท่านเอง เพื่อให้อยู่คู่กับวัดพระยาญาติการาม (วัดพิชยญาติการาม) ที่สามีสร้างขึ้น เมื่อสร้างเสร็จแล้ว จึงน้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายเป็นพระอารามหลวงแด่รัชกาลที่ ๓

ที่มาของชื่อวัดน้อยขำแถมนั้น คือ น้อย เป็นนามของผู้สร้าง ส่วนคำว่า ขำแถม เป็นนามเดิมของท่านเจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค) บุตรของสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ดังนั้นท่านผู้หญิงน้อยจึงมีศักดิ์เป็นอาสะใภ้ของท่านเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ และท่านเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ก็ได้มีส่วนร่วมในการสร้างวัด ทำให้นำชื่อของท่านทั้งสองมาตั้งเป็นชื่อวัดในตอนต้นนั่นเอง

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ พระองค์ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานนามวัดใหม่ว่า **"วัดอนงคาราม"**

ในปัจจุบัน วัดอนงคารามเป็นที่รู้จักกันดีในอีกชื่อหนึ่ง คือ "วัดสมเด็จย่า" เพราะอยู่ใกล้กับสถานที่อันเคยเป็นนิวาสสถานเดิมของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ในรัชกาลที่ ๙

(๘) วัดเครือวัลย์

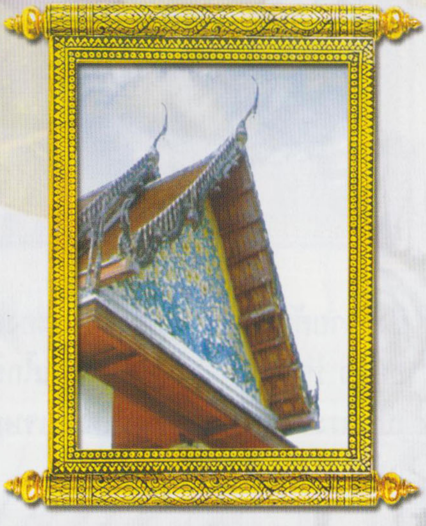

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร (ชั้นตรี อันดับ ๒) ตั้งอยู่ในท้องที่แขวงวัดอรุณ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร

ผู้ร่วมสร้างวัดนี้มี ๒ ท่าน คือเจ้าพระยาอภัยภูธร (น้อย บุณยรัตพันธุ์) และธิดาของท่าน คือ เจ้าจอมเครือวัลย์ ซึ่งเป็นเจ้าจอมในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เพื่อที่จะน้อมเกล้าน้อม

กระหม่อมถวายเป็นพระอารามหลวง แต่การก่อสร้างยังไม่ทันแล้วเสร็จ เจ้าพระยาอภัยภูธร (น้อย) ก็ได้ถึงแก่อสัญกรรมลงเสียก่อน ดังนั้นรัชกาลที่ ๓ จึงได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ดำเนินการก่อสร้างต่อไปจนสำเร็จ แล้วพระราชทานนามว่า "วัดเครือวัลย์วรวิหาร" นอกจากนี้รัชกาลที่ ๓ ยังได้เคยเสด็จพระราชดำเนินมาทรงถวายผ้าพระกฐินพระราชทานที่วัดนี้เมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๙๓ ด้วย

วัดเครือวัลย์ ถือเป็นวัดประจำตระกูลบุณยรัตพันธุ์ซึ่งทายาทตระกูลนี้ได้ให้ความอุปถัมภ์วัดมาโดยตลอด และถือกันว่า วันที่ ๖ เดือนเมษายน ของทุกปีเป็นวันบุณยรัตพันธุ์ คนในสกุลจะมาบำเพ็ญกุศลอุทิศแด่บรรพบุรุษของตนด้วย

(๔) วัดคฤหบดี

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ (ชั้นตรีอันดับ ๓) ตั้งอยู่ในท้องที่แขวงบางยี่ขัน เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร

สร้างโดยพระยาราชมนตรีบริรักษ์ (ภู่ : ต้นสกุลภมรมนตรี) ซึ่งถวายตัวเข้ารับราชการในพระองค์มาตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ยังทรงดำรงพระอิสริยฐานันดรศักดิ์เป็นพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒

เมื่อรัชกาลที่ ๓ เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว พระองค์ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้นายภู่ จางวางมหาดเล็ก มีบรรดาศักดิ์เป็นพระยาราชมนตรีบริรักษ์ ในตำแหน่งว่าการพระคลังมหาสมบัติ

ต่อมารัชกาลที่ ๓ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานบ้านพร้อมที่ดินซึ่งขุนสุนทรโวหาร (ภู่ หรือสุนทรภู่) เคยอาศัย แต่ทิ้งร้างไป ตั้งอยู่บริเวณท่าช้างวังหลัง ให้พระยาราชมนตรีบริรักษ์ (ภู่) ได้เข้ามาอยู่อาศัย เพื่อความสะดวก ดังนั้นท่านจึงยกที่ดินและบ้านเดิมของท่านสร้างเป็นวัดน้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายแด่รัชกาลที่ ๓ ซึ่งได้รับพระราชทานนามว่า "วัดคฤหบดี"

(๑๐) วัดบุรณศิริมาตยาราม

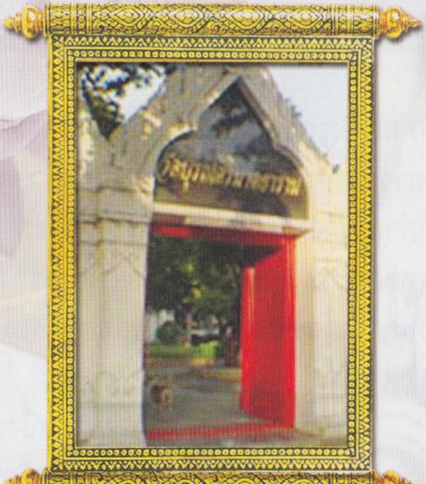

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ (ชั้นตรี อันดับ ๓) ตั้งอยู่ที่ถนนอัษฎางค์ แขวงศาลเจ้าพ่อเสือ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้พระยามหาอำมาตย์ หรือต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ คือ เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (บุญศรี : ต้นสกุลบุรณศิริ) สร้างขึ้น และทรงโปรดรับไว้เป็นพระอารามหลวง พระราชทานนามว่า **"วัดศิริอำมาตยาราม"**

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ พระองค์ได้ทรงโปรดพระราชทานนามใหม่ว่า **"วัดบุรณศิริมาตยาราม"**

(๑๑) วัดไชยชุมพลชนะสงคราม

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ (ชั้นตรี อันดับ ๓) ตั้งอยู่ในท้องที่ตำบลบ้านใต้ อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี

เป็นวัดหนึ่งในห้าที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระยาประสิทธิสงคราม (ชาวเมืองกาญจนบุรีเรียกขานกันว่า พระยาตาแดง หรือเจ้าเมืองตาแดง) เป็นผู้ดำเนินการสร้างขึ้น พร้อมกับการสร้างป้อมปราการและกำแพงเมือง เมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๖๘ ในโอกาสที่สร้างเมืองกาญจนบุรีใหม่ให้มีความแข็งแกร่งมั่นคง หลังจากที่รบพุ่งขับไล่กองทัพพม่าออกจากชายแดนได้เป็นผลสำเร็จ โดยสร้างเสร็จในปีพุทธศักราช ๒๓๗๕

วัดนี้ชาวบ้านเรียกกันอีกชื่อหนึ่งว่า "วัดใต้" ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาครั้งล่าสุดในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ ๘ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๘๔

ประกอบพิธีผูกพัทธสีมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช รัชกาลที่ ๙ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๐๗ และได้รับพระ

มหากรุณาธิคุณจากรัชกาลที่ ๙ ให้ยกฐานะขึ้นเป็นพระอารามหลวงเมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๒๑

๕.๒) วัดที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้บูรณะปฏิสังขรณ์ มีพระอารามตามรายนามพร้อมประวัติพอสังเขปดังนี้

(๑) วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

เป็นพระอารามหลวงที่อยู่ภายในพระบรมมหาราชวัง (เขตพระราชฐานชั้นนอก) แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช องค์ปฐมแห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สร้างวัดนี้ขึ้นเมื่อครั้งสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานีในปีพุทธศักราช ๒๓๒๕ โดยก่อสร้างแล้วเสร็จในปีพุทธศักราช ๒๓๒๗

วัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้ว) ตั้งอยู่ทางด้านทางทิศตะวันออกของพระบรมมหาราชวัง ถือเป็นวัดคู่กรุงรัตนโกสินทร์ มีเฉพาะส่วนพุทธาวาส ไม่มีส่วนสังฆาวาส กล่าวคือไม่มีพระสงฆ์จำพรรษา แต่ใช้เป็นสถานที่บรรพชาและอุปสมบทนาคหลวง กับทั้งเป็นที่ประกอบพระราชพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา

ภายหลังจากการสถาปนาและสมโภชแล้ว วัดพระศรีรัตนศาสดารามก็ได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์ใหญ่ทั้งพระอารามเป็นประจำทุก ๆ ๕๐ ปี ซึ่งในอดีตที่ผ่านมา มีการบูรณะปฏิสังขรณ์ใหญ่ในรัชสมัยรัชกาลที่ ๓ ในโอกาสเฉลิมฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ครบ ๕๐ ปี เมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๗๕ , รัชสมัยรัชกาลที่ ๕ ในโอกาสเฉลิมฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ครบ ๑๐๐ ปี เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๒๕ , รัชสมัยรัชกาลที่ ๗ ในโอกาสเฉลิมฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ครบ ๑๕๐ ปี เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๗๕ และรัชสมัยรัชกาลที่ ๙ ในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ครบ ๒๐๐ ปี เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๒๕

สำหรับการบูรณะปฏิสังขรณ์ในรัชสมัยรัชกาลที่ ๓ นั้น นอกจากพระองค์จะทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้บูรณะปฏิสังขรณ์ใหญ่ทั้งพระอารามเป็นการทั่วไปแล้ว พระองค์ยังได้ทรงแสดงพระอัจริยภาพด้านสถาปัตยกรรมไว้เป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นอย่างน่าสนใจอีกบางประการ คือ ทรงโปรดให้ยกพระแท่นฐานบุษบกที่ประดิษฐานพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากรให้สูงขึ้น , ทรงออกแบบหอระฆังได้อย่างสวยงามและเด่นเป็นสง่า , ทรงจัดสร้างภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องรามเกียรติ์อย่างสมบูรณ์ พร้อมกับมีภาพงิ้ว ทวารบาลประตู พระระเบียงรอบพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามด้วย และทรงออกแบบการสร้างเศวตกุฏาคาร วิหารยอด อันแสดงให้เห็นถึงศิลปกรรมแบบพระราชนิยมของพระองค์ที่สวยงาม เป็นสิ่งปลูกสร้างชั้นเยี่ยมทางสถาปัตยกรรมไทยอย่างหนึ่งเป็นต้น

มีเรื่องเล่าในหนังสือสาส์นสมเด็จ กล่าวว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ทรงตั้งโรงเรียนสอนหนังสือไทยขึ้นเป็นแห่งแรกที่โรงทานบริเวณทางเข้าประตูศรีสุนทร (ประตูต้นสน) เมื่อถึงเทศกาลที่ขุนทินขุนทานสวดมหาชาติคำหลวงในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จัดเด็กที่โรงทานมาสวด **"โอ้เอ้วิหารราย"** อย่าง

โบราณที่ศาลาราย ครั้นเมื่อยกเลิกโรงเรียนที่โรงทาน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ จึงโปรดสั่งให้โรงเรียนชั้นประถมศึกษาของหลวงที่ตั้งขึ้น ณ ที่ต่าง ๆ ให้จัดเด็กนักเรียนมาสวดโอ้เอ้วิหารรายแทนเด็กโรงทาน โดยแบ่งเป็นโรงเรียนละหนึ่งศาลารายรอบอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม กระทั่งเป็นประเพณีสืบเนื่องมาถึงปัจจุบัน ซึ่งมีนักเรียนในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการมาสวดโอ้เอ้วิหารราย เมื่อช่วงต้นของการเข้าพรรษา ๓ วัน , กลางพรรษา ๓ วัน และออกพรรษา ๓ วัน

เด็กนักเรียนจากโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ ในพระบรมมหาราชวัง กำลังสวด
โอ้เอ้วิหารราย ที่ศาลารายข้างพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในเทศกาลออกพรรษายุคปัจจุบัน

ปูชนียสถาน และปูชนียวัตถุที่สำคัญในพระอารามนี้ที่ควรทราบได้แก่

- **พระอุโบสถ** เป็นสถานที่ประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญคู่บ้านคู่เมือง คือ พระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร หรือที่เรียกขานกันทั่วไปว่า พระแก้วมรกต ซึ่งเป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ (ขัดสมาธิราบ) ขนาดหน้าตักกว้าง ๑๙ นิ้ว มีความสูงจากฐานถึงพระรัศมี ๒๘ นิ้ว วัสดุแก้วผลึกสีเขียว

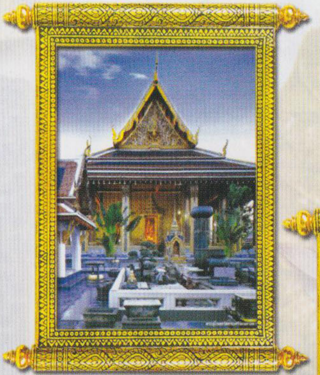

พระอุโบสถ

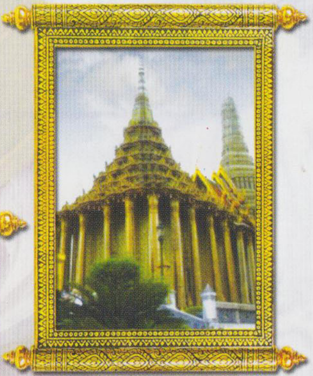

พระมณฑป

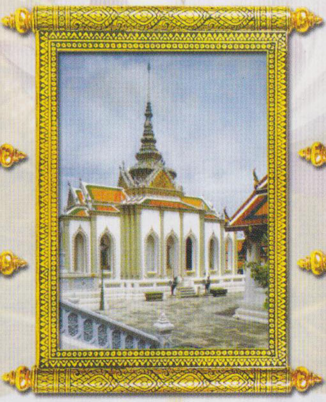

วิหารยอด

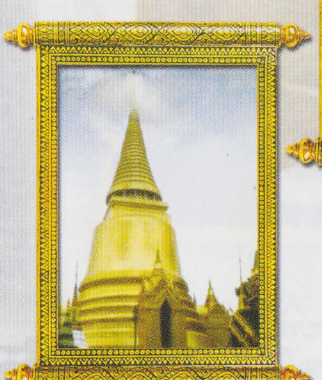

พระศรีรัตนเจดีย์

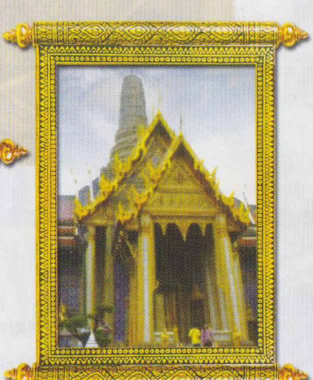

ปราสาทพระเทพบิดร

ประวัติการพบองค์พระแก้วมรกตนั้น เดิมมีการลงรักปิดทองประดิษฐาน อยู่ในเจดีย์เก่าที่วัดพระแก้ว เมืองเชียงราย ต่อมาถูกฟ้าผ่าทำให้ปูนที่ฉาบองค์พระกะเทาะออกเห็นเป็นสีเขียว และเมื่อแกะปูนออกหมด ก็ปรากฏเป็นพระพุทธรูปแก้วสีเขียวมรกตทั้งองค์

ต่อมาพระแก้วมรกตได้รับการอัญเชิญไปประดิษฐานอยู่ ณ เมืองสำคัญหลายแห่งได้แก่ ลำปาง , เชียงใหม่ , หลวงพระบาง และเวียงจันทน์

ลุถึงปีพุทธศักราช ๒๓๒๑ ในสมัยกรุงธนบุรีเมื่อสมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก (รัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ในเวลาต่อมา) เสด็จยกทัพไปตีเวียงจันทน์ จึงได้อัญเชิญพระแก้วมรกตมายังกรุงธนบุรีด้วย โดยประดิษฐาน ณ วัดอรุณราชวราราม (วัดแจ้ง)

ครั้นเมื่อสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ได้ ๒ ปี คือในปีพุทธศักราช ๒๓๒๗ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ ก็ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้อัญเชิญพระแก้วมรกตมาประดิษฐานในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม โดยพระราชทานถวายนามว่า "พระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร"

- พระมณฑป เป็นมณฑปยอดปราสาท ๗ ชั้น ตั้งอยู่บนฐานไพทีตรงกลางระหว่างพระศรีรัตนเจดีย์ และปราสาทพระเทพบิดร สร้างขึ้นในรัชสมัยรัชกาลที่ ๑ ภายในประดิษฐานตู้เก็บพระไตรปิฎก ซึ่งเป็นทรงมณฑปประดับมุข

- พระศรีรัตนเจดีย์ เป็นเจดีย์ทรงกลมแบบลังกา โดยจำลองแบบจากพระเจดีย์ที่วัดพระศรีสรรเพชญ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ภายนอกประดับกระเบื้องทองทั้งองค์ เป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ทรงได้รับจากประเทศศรีลังกา

- ปราสาทพระเทพบิดร เป็นปราสาทยอดปรางค์จตุรมุข เดิมมีชื่อว่าพุทธปรางค์ปราสาท สร้างขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

รัชกาลที่ ๔ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๙๘ โดยในเบื้องต้นนั้น พระองค์ทรงมีพระราชประสงค์จะใช้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร (พระแก้วมรกต) แต่เมื่อสร้างเสร็จแล้ว ปรากฏว่ามีความคับแคบเกินไป ไม่เหมาะสมกับการประกอบพระราชพิธี ปัจจุบันเป็นที่ประดิษฐานพระบรมรูปของบูรพมหากษัตริยาธิราชแห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ รัชกาลที่ ๑ - รัชกาลที่ ๘ ซึ่งทางสำนักพระราชวังได้เปิดให้ประชาชนทั่วไปเข้าถวายบังคมทุกวันที่ ๖ เมษายน (วันจักรี) ของทุกปี

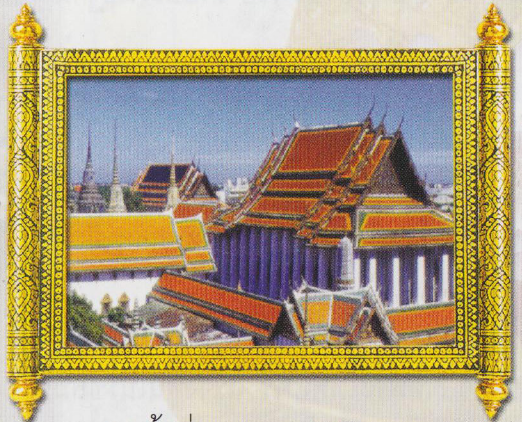

(๒) วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรมหาวิหาร (ชั้นเอก อันดับ ๑) และเป็นวัดประจำรัชกาลที่ ๑ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ตั้งอยู่ในท้องที่เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

วัดนี้มีชื่อเดิมว่า "วัดโพธาราม" เรียกสั้น ๆ ว่า "วัดโพธิ์" เป็นวัดโบราณที่สร้างมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเมื่อระหว่างปีพุทธศักราช ๒๒๓๑ - ๒๒๔๖ ซึ่งอยู่ในช่วงรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และสมเด็จพระเพทราชา ไม่ปรากฏนามผู้สร้าง จัดเป็นวัดขนาดเล็ก และยังตั้งอยู่ในเขตตำบลบางจาก ปากแม่น้ำเจ้าพระยา เมืองธนบุรีในสมัยนั้น

ครั้นถึงรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช แห่งกรุงธนบุรี วัดแห่งนี้จึงได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นพระอารามหลวง เพราะอยู่ในเขตพระนครแห่งกรุงธนบุรี

ลุถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สร้างใหม่ทั้งพระอาราม ใช้ระยะเวลานานถึง ๗ ปี ตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๓๓๒ เมื่อเสร็จแล้วจึงพระราชทานนามใหม่ว่า **"วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาวาส"** (ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ได้ทรงเปลี่ยนสร้อยนามวัด ใหม่เป็น **"วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม"** มาจนถึงปัจจุบัน)

เมื่อครั้งในรัชสมัยรัชกาลที่ ๑ นั้น พระองค์ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้อัญเชิญพระพุทธรูปสมัยต่าง ๆ จำนวนมากกว่า ๑,๐๐๐ องค์ จากวัดร้างทางเมืองเหนือ (สุโขทัย , พิษณุโลก) ภาคกลาง (อู่ทอง , สุพรรณบุรี , ลพบุรี) เป็นต้น มาบูรณะซ่อมแซม แล้วประดิษฐานในพระอารามแห่งนี้

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ พระองค์ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดนี้เป็นการใหญ่ ใช้เวลานานถึง ๑๖ ปี ในการนี้พระองค์ได้ทรงสร้างพระพุทธรูปปางไสยาสน์ (พระพุทธไสยาสน์) ที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในประเทศไทย ตรงฝ่าพระพุทธบาทมีจำหลักลายมงคล ๑๐๘ ประการ ประดับมุก แสดงถึงความศักดิ์สิทธิ์และงดงามมาก ผลแห่งการบูรณะปฏิสังขรณ์โดยรัชกาลที่ ๓ ดังกล่าว ยังส่งผลให้ภายในบริเวณวัดแห่งนี้มีพระเจดีย์จำนวนมากถึง ๙๙ องค์ อันแสดงให้เห็นถึงพระอัจริยภาพในพระราชนิยมของรัชกาลที่ ๓ ด้านสถาปัตยกรรมด้วยพระราชศรัทธาอย่างยิ่ง แต่ที่สำคัญมี ๔ องค์ คือ

- **พระมหาเจดีย์ศรีสรรเพชญดาญาณ** เป็นพระเจดีย์ประจำรัชกาลที่ ๑
- **พระมหาเจดีย์ดิลกธรรมกรกนิทาน** เป็นพระเจดีย์ประจำรัชกาลที่ ๒
- **พระมหาเจดีย์มุนีบัติบริขาร** เป็นพระเจดีย์ประจำรัชกาลที่ ๓
- **พระมหาเจดีย์แบบเจดีย์ศรีสุริโยทัย** เป็นพระเจดีย์ประจำรัชกาลที่ ๔

นอกจากนี้ ยังมีศิลาจารึกตำราวิทยาการหลายสาขาวิชา ที่รัชกาลที่ ๓ ทรงโปรดให้จัดสร้างขึ้น เป็นแหล่งการศึกษาเล่าเรียนของประชาชนทุกระดับชั้น จึงเปรียบเสมือนเป็น **มหาวิทยาลัยแห่งแรกของประเทศไทย** เลยทีเดียว

เกี่ยวกับการจารึกความรู้ต่าง ๆ อันเป็นส่วนหนึ่งในพระราชกรณียกิจการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามของรัชกาลที่ ๓ นี้ ได้มีบทความชื่อ " วันครูของเรา " ลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์สยามรัฐ ฉบับประจำวันพฤหัสบดี ที่ ๒๙ มกราคม ๒๕๓๐ ซึ่งแสดงความเห็นว่า วันครูนั้น ไม่ควรใช้วันที่ ๑๖ มกราคมของทุกปี เพราะเป็นเพียงวันประกาศใช้พระราชบัญญัติครูเท่านั้น แต่ควรใช้วันที่รัชกาลที่ ๓ โปรดให้จารึกความรู้ต่าง ๆ ในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

อนึ่ง ในปีพุทธศักราช ๒๕๕๑ องค์การยูเนสโก้แห่งสหประชาชาติ ได้ประกาศขึ้นทะเบียนศิลาจารึกต่าง ๆ ในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม อันเป็นผลงานชั้นเยี่ยมของรัชกาลที่ ๓ ว่า เป็นมรดกโลกแห่งความทรงจำของโลก

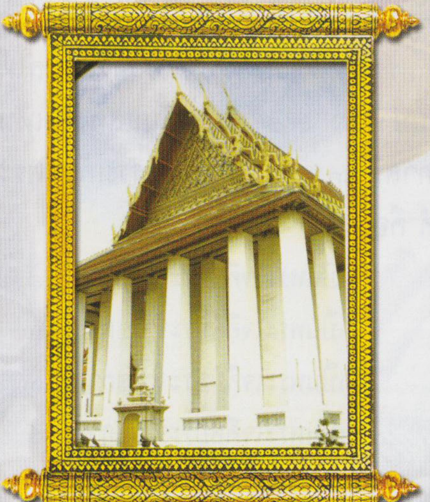

(๓) วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรมหาวิหาร (ชั้นเอกอันดับ ๑) ตั้งอยู่ในท้องที่เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร (ใกล้สนามหลวงฝั่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์) ประชาชนทั่วไปนิยมเรียกสั้น ๆ ว่า "วัดมหาธาตุ"

วัดแห่งนี้เป็นวัดโบราณ สร้างมา

แต่สมัยกรุงศรีอยุธยา เดิมชื่อ "วัดสลัก" หรือ "วัดฉลัก" ได้เป็นพระอาราม หลวงในสมัยกรุงธนบุรี

เมื่อถึงยุคกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มหาราช รัชกาลที่ ๑ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สมเด็จพระ บวรราชเจ้า กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ทรงทำการบูรณะปฏิสังขรณ์ แล้วโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานนามใหม่เป็น **"วัดนิพพานาราม"**

ต่อมาเมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๓๑ รัชกาลที่ ๑ ได้ทรงโปรดเกล้าโปรด กระหม่อมให้มีการทำสังคายนาพระไตรปิฎกที่วัดนี้ แต่ก่อนจะถึงกำหนดทำสัง คายนา พระองค์ได้ทรงโปรดให้เปลี่ยนนามวัดใหม่เป็น **"วัดศรีสรรเพชญดาราม"** นับเป็นครั้งแรกของการสังคายนาพระไตรปิฎกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โดยใช้ เวลาประมาณ ๕ เดือนเศษ เสร็จในปีพุทธศักราช ๒๓๓๒ เป็นพระไตรปิฎก ฉบับหลวง เรียกว่า ฉบับทองทึบ หรือ ฉบับทองใหญ่

เมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๔๖ สมเด็จ ฯ กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท เสด็จสวรรคต รัชกาลที่ ๑ ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ประชุมพระราชา คณะสอบไล่พระปริยัติธรรมของพระภิกษุสามเณรที่วัดพระศรีสรรเพชญดาราม ในโอกาสนี้ทรงโปรดให้เปลี่ยนนามวัดใหม่อีกครั้งเป็น **"วัดมหาธาตุ"** (ในปี พุทธศักราช ๒๔๓๙ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมหาราช รัชกาลที่ ๕ พระองค์ได้ทรงบริจาคพระราชทรัพย์อันเป็นส่วนของสมเด็จพระ บรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร ซึ่งเสด็จทิวงคต เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๓๗ เพื่อพระราชทานให้บูรณะปฏิสังขรณ์วัดแห่งนี้ อุทิศ เป็นพระราชกุศล ในการนี้ได้ทรงโปรดให้เพิ่มสร้อยต่อท้ายนามวัดเป็นการเฉลิมพระ เกียรติสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร พระองค์แรกของสยาม ประเทศว่า **"วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์"** มาตราบเท่าปัจจุบัน)

วัดแห่งนี้ เดิมเป็นที่ประทับของสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นจนถึงรัชกาลที่ ๕ ก่อนที่จะเปลี่ยนที่ประทับเป็นวัดอื่น ๆ

การบูรณะปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่นั้น เกิดขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ตามที่ทรงมีพระราชกระแสรับสั่งให้ดำเนินการ แต่ยังไม่ทันเรียบร้อย พระองค์ก็เสด็จสวรรคตเสียก่อน

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ จึงได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ดำเนินการบูรณะปฏิสังขรณ์ต่อจนเสร็จสมบูรณ์

ความสำคัญอีกประการหนึ่งของวัดนี้ คือพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมหาราช รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ตั้งวิทยาลัยการศึกษาของสงฆ์ขึ้นที่วัดนี้เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๓๑ เรียกว่า "มหาธาตุวิทยาลัย" ต่อมาในปีพุทธศักราช ๒๔๓๙ ก็ทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สร้างอาคารเรียนถาวรขึ้น แล้วพระราชทานนามใหม่เป็น "มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย" เพื่อใช้เป็นสถานที่ศึกษาเล่าเรียนในระดับสูงของสงฆ์ไทย

(๔) วัดสุทัศนเทพวราราม

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรมหาวิหาร (ชั้นเอก อันดับ ๑) และเป็นวัดประจำรัชกาลที่ ๘ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร (มีเสาชิงช้าสัญลักษณ์ของชุมชนพราหมณ์ในอดีตตั้งอยู่หน้าวัด)

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สร้างวัดนี้ขึ้นใจกลางพระนคร

พระราชทานนามวัดว่า **"วัดมหาสุทธาวาส"** ต่อมาเป็นที่ประดิษฐานพระโต หรือพระใหญ่ (พระพุทธศรีศากยมุนี) ซึ่งอัญเชิญมาจากเมืองสุโขทัย ตามที่ทราบรายละเอียดมาแล้วในบทความเฉลิมพระเกียรติคุณ ฯ รัชกาลที่ ๓ ของหนังสือเรื่อง "รัชกาลที่ ๓ แห่งบรมจักรี มหากษัตริยานุสรณ์"

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ พระองค์ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ดำเนินการก่อสร้างต่อ แต่ยังไม่ทันแล้วเสร็จก็เสด็จสวรรคตก่อน

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ได้ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์และสร้างต่อจนเสร็จ แล้วพระราชทานนามวัดใหม่ว่า **"วัดสุทัศนเทพธาราม"** พร้อมกับทรงหล่อพระประธานไว้ที่ศาลาโรงธรรมด้วย

ครั้นเมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๙๖ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้อัญเชิญ พระพุทธศาสดา จากวัดประดู่มาประดิษฐานไว้ในวัดนี้ แล้วถวายพระนามพระประธานในพระวิหารว่า "พระพุทธศรีศากยมุนี" พร้อมกับถวายพระนามพระประธานในพระอุโบสถว่า "พระพุทธตรีโลกเชษฐ์" ต่อมาในปีพุทธศักราช ๒๓๙๗ ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ยกศาลาโรงธรรมเป็นศาลาการเปรียญ และถวายพระนามพระประธานในศาลาการเปรียญที่รัชกาลที่ ๓ ทรงหล่อไว้ว่า "พระพุทธเสฏฐมุนี"

ปีพุทธศักราช ๒๔๐๑ รัชกาลที่ ๔ ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้

ฉลองศาลาดิน

ปีพุทธศักราช ๒๔๐๒ รัชกาลที่ ๔ ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ปิดทองบานหน้าต่างพระวิหารที่สร้างขึ้นในรัชสมัยรัชกาลที่ ๓

ปีพุทธศักราช ๒๔๐๗ รัชกาลที่ ๔ ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้อัญเชิญพระพุทธศาสดาจากวัดนี้ไปประดิษฐานที่วัดบวรนิเวศวิหาร แล้วทรงสร้างพระอสีติมหาสาวกขึ้นแทนในพระอุโบสถ จากนั้นก็ได้ทรงเปลี่ยนสร้อยนามของวัดใหม่เป็น **"วัดสุทัศนเทพวราราม"** อันมีความหมายถึง วัดสุทัสสนนคร บนเขาพระสุเมรุ ศูนย์กลางของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ที่ประทับของท้าวสักกเทวราช (พระอินทร์)

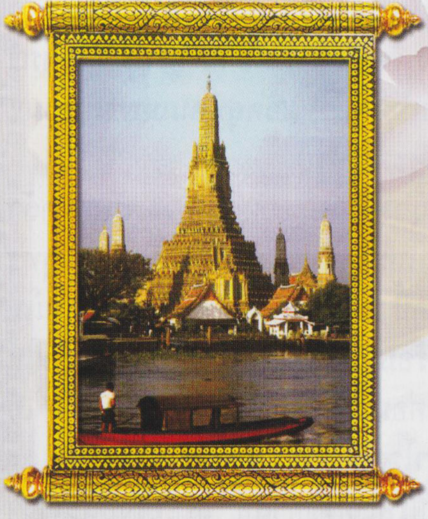

(๕) วัดอรุณราชวราราม

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรมหาวิหาร (ชั้นเอก อันดับ ๑) และเป็นวัดประจำรัชกาลที่ ๒ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ตั้งอยู่ทางฟากตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา ระหว่างคลองนครบาล (คลองวัดแจ้ง) กับพระราชวังเดิม (ธนบุรี) แขวงวัดอรุณ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร

เป็นวัดโบราณเก่าแก่ สร้างมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา เดิมเรียกกันว่า วัดมะกอก ตามชื่อตำบลบางมะกอก ภายหลังมีวัดใหญ่สร้างใหม่ อยู่ลึกเข้าไปในคลองบางกอกใหญ่ เรียกกันว่า วัดมะกอกใน (วัดนวลนรดิศ) จึงเรียกวัด

มะกอกเดิมนี้ว่า **"วัดมะกอกนอก"**

ความสำคัญทางประวัติศาสตร์เริ่มขึ้นเมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช แห่งกรุงธนบุรี เสด็จพระราชดำเนินทางชลมารคถึงวัดนี้ตอนสว่าง (ได้อรุณหรือแจ้งพอดี) โดยเสด็จประทับที่ศาลาการเปรียญ จึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้บูรณะปฏิสังขรณ์ แล้วพระราชทานนามใหม่เป็น **"วัดแจ้ง"**

ต่อมาหลังจากที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงย้ายราชธานีจากกรุงศรีอยุธยามาตั้งอยู่ที่กรุงธนบุรี เมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๑๑ แล้ว วัดแจ้งก็อยู่ในเขตพระราชฐาน จึงได้เป็นวัดประจำพระราชวัง เหมือนกับวัดพระศรีสรรเพชญ์ในกรุงศรีอยุธยา คือ ไม่มีพระสงฆ์จำพรรษา และเป็นวัดคู่บ้านคู่เมือง เคยเป็นที่ประดิษฐานพระแก้วมรกต และพระบางที่ได้อัญเชิญมาจากประเทศลาว

ครั้นถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สร้างพระนครใหม่ด้านฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา เพราะฉะนั้นวัดแจ้งจึงอยู่นอกพระบรมมหาราชวังแห่งใหม่ ทำให้มีพระสงฆ์จำพรรษาได้ ในครั้งนั้น สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าฉิม กรมหลวงอิศรสุนทร (ต่อมาคือพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒) ได้ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์ใหม่เป็นการใหญ่ทั้งพระอารามกระทั่งเสร็จสมบูรณ์ภายหลังจากที่เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว คือในปีพุทธศักราช ๒๓๖๓ โดยรัชกาลที่ ๒ ทรงโปรดพระราชทานนามใหม่ว่า **"วัดอรุณราชธาราม"**

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ พระองค์ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์เพิ่มเติมอีกมาก และสิ่งก่อสร้างที่สำคัญในรัชสมัยรัชกาลที่ ๓ คือ พระปรางค์องค์ใหญ่ที่รัชกาลที่ ๒ ทรงมีพระราชดำริมาก่อน แต่ยังสร้างไม่แล้วเสร็จ รัชกาลที่ ๓ จึงได้ทรงสร้างต่อ สนองพระเดชพระคุณสมเด็จพระบรมชนกาธิราชของพระองค์

ด้วยการทรงออกแบบพระปรางค์ และทรงตรวจงานก่อสร้างด้วยพระองค์เอง เป็นพระปรางค์ที่ก่ออิฐถือปูน ประดับด้วยกระเบื้องเคลือบเป็นลายดอกไม้และลายต่าง ๆ ตามพระราชนิยมในพระองค์ มีความสูง ๑ เส้น ๑๓ วา ๑ ศอก ๑ คืบกับอีก ๑ นิ้ว บนยอดพระปรางค์มีนภศูลและมงกุฎปิดทอง แตกต่างจากนภศูลทั่วไป ถือเป็นพระปรางค์ที่สูงที่สุดในประเทศไทย

นอกจากนี้ยังมีพระปรางค์องค์เล็กล้อมรอบด้วย (มีการฉลองพระปรางค์ในต้นรัชสมัยรัชกาลที่ ๔ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๙๔ อย่างเรียบง่าย เพราะเป็นช่วงเวลาที่รัชกาลที่ ๓ เสด็จสวรรคตไม่นาน) แสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถในพระอัจริยภาพด้านสถาปัตยกรรมของรัชกาลที่ ๓ ได้เป็นอย่างดี

วัดอรุณราชธาราม ได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์เพิ่มเติมอีกหลายอย่างในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ซึ่งเมื่อปฏิสังขรณ์เสร็จแล้ว รัชกาลที่ ๔ ได้ทรงโปรดพระราชทานนามใหม่ว่า **"วัดอรุณราชวราราม"** ดังที่เรียกขานกันมาตราบเท่าปัจจุบัน

ลุถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมหาราช รัชกาลที่ ๕ มีการบูรณะปฏิสังขรณ์ใหญ่อีกครั้ง เพราะวัดถูกไฟไหม้เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๓๘ ในครั้งนั้นได้มีการสร้างเสนาสนะ ถาวรวัตถุเพิ่มเติม โดยมีพระบรมวงศานุวงศ์และประชนผู้มีจิตศรัทธาจำนวนมากได้ร่วมกันบริจาคเงินมูลค่ามหาศาล ทำให้วัดอรุณราชวราราม มีความโดดเด่นสวยงามมาจนถึงทุกวันนี้

(๖) วัดบวรนิเวศวิหาร

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรวิหาร (ชั้นเอกอันดับ ๒) ตั้งอยู่ในท้องที่เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

สร้างโดยสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพ กรมพระราชวังบวรสถานมงคล (กรมพระราชวังหน้าในรัชกาลที่ ๓) เดิมมีชื่อว่า "วัดใหม่" หรือ "วัดบน" มีการทำพิธีผูกพัทธสีมาครั้งแรกเมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๗๒ เป็นสถานที่ประดิษฐานพระพุทธชินสีห์ ซึ่งสมเด็จ ฯ กรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพ ทรงอัญเชิญมาจากวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดพิษณุโลก เป็นพระพุทธรูปสมัยเดียวกับพระพุทธชินราช และพระพุทธศาสดา(ในระยะแรกที่อัญเชิญพระพุทธชินสีห์มานั้น ได้ประดิษฐานอยู่ในมุขด้านหลังพระอุโบสถ เป็นจตุรมุข ต่อมาพระภิกษุสมเด็จเจ้าฟ้ามงกุฎ (รัชกาลที่ ๔ ในกาลต่อมา) ได้ทูลขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตจากรัชกาลที่ ๓ อัญเชิญมาเป็นพระประธานในพระอุโบสถมาตราบเท่าทุกวันนี้)

ต่อมาสมเด็จ ฯ กรมพระราชวังบวรมหาศักดิ์พลเสพ ผู้ทรงสร้างวัดได้เสด็จสวรรคตลง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ จึงทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้บูรณะปฏิสังขรณ์เพิ่มเติม

เมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๗๙ รัชกาลที่ ๓ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมอาราธนานิมนต์พระภิกษุสมเด็จเจ้าฟ้ามงกุฎ (ต่อมาคือรัชกาลที่ ๔) จากวัดสมอราย (วัดราชาธิวาส) ให้เสด็จมาประทับจำพรรษาเพื่อครองเป็นเจ้าอาวาสที่วัดนี้ และได้พระราชทานนามวัดใหม่ว่า **"วัดบวรนิเวศวิหาร"**

เป็นวัดที่พระภิกษุสมเด็จเจ้าฟ้ามงกุฎทรงเริ่มต้นจัดตั้งคณะสงฆ์ธรรมยุต (ต่อมาเรียกว่า ธรรมยุติกนิกาย)

วัดบวรนิเวศวิหารอยู่ติดกับอีกวัดหนึ่งชื่อ วัดรังษีสุทธาวาส ครั้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้รวมวัดรังษีสุทธาวาสเข้าเป็นวัดเดียวกับวัดบวรนิเวศวิหาร นอกจากนี้วัดบวรนิเวศวิหารยังเป็นที่ประทับขณะทรงพระผนวชของพระมหากษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ถึง ๔ พระองค์ คือ รัชกาลที่ ๔ , รัชกาลที่ ๖ , รัชกาลที่ ๗ และรัชกาลที่ ๙ กับทั้งพระบรมวงศานุวงศ์สำคัญ อาทิ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ ฯ สยามมกุฎราชกุมาร ในรัชกาลที่ ๙ เป็นต้น

(๗) วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรวิหาร (ชั้นเอก อันดับ ๒) ตั้งอยู่ในท้องที่เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร

เดิมเป็นวัดเล็ก ๆ เก่าแก่ ไม่ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับการสร้าง มีชื่อเดิมว่า **"วัดแหลม"** เพราะอยู่ตรงปลายแหลมบริเวณที่สวนติดกับทุ่งนา และมีอีกชื่อหนึ่งว่า **"วัดไทรทอง"** เพราะมีต้นไทรทองอยู่มาก

เมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๖๙ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้เกิดกบฏเจ้าอนุวงศ์ ซึ่งครั้งนั้น

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพนมวัน กรมพระพิพิธโภคภูเบนทร์ (ต้นราชสกุลพนมวัน) พระราชโอรสในรัชกาลที่ ๒ กับ เจ้าจอมมารดาศิลา พร้อมด้วยพระอนุชา และพระขนิษฐาร่วมเจ้าจอมมารดาเดียวกันอีก ๔ พระองค์ ได้มาตั้งกองบัญชาการทัพรับกบฏอยู่ที่วัดแห่งนี้ เมื่อปราบกบฏเรียบร้อยแล้ว รัชกาลที่ ๓ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เจ้านายทั้ง ๕ พระองค์ เสด็จมาทรงบูรณะปฏิสังขรณ์วัดนี้เป็นการใหญ่ทั้งพระอาราม แต่การบูรณะปฏิสังขรณ์มาแล้วเสร็จในรัชสมัยรัชกาลที่ ๔

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานนามวัดนี้ใหม่ว่า **"วัดเบญจมบพิตร"** หมายถึงวัดของเจ้านาย (พระราชโอรสและพระราชธิดาในรัชกาลที่ ๒) ๕ พระองค์

ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมหาราชรัชกาลที่ ๕ ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สร้างวัดนี้ขึ้นใหม่ มีความยิ่งใหญ่สวยงามกว่าเดิม พร้อมกับการสร้างสวนดุสิต เป็นเขตพระราชฐาน เมื่อสร้างเสร็จแล้ว ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานนามวัดใหม่ว่า **"วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม"** ซึ่งผู้คนส่วนใหญ่มักจะเข้าใจว่าเป็นวัดประจำรัชกาลที่ ๕ แต่ที่จริงแล้ว รัชกาลที่ ๕ ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สร้างวัดขึ้นใหม่อย่างใหญ่โตอีกวัดหนึ่งคือ วัดราชบพิตรสถิตมหาสีมาราม ในพระราชประสงค์ให้เป็นวัดประจำพระองค์ ดังนั้นวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามจึงเป็นวัดประจำเจ้านายในสายรัชกาลที่ ๒ ทั้ง ๕ พระองค์ ดังกล่าวมาแล้วนั่นเอง

(๘) วัดราชโอรสาราม

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรวิหาร (ชั้นเอก อันดับ ๒) และเป็นวัดประจำรัชกาลที่ ๓ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ตั้งอยู่ในท้องที่เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร

การบูรณะปฏิสังขรณ์โดยสร้างใหม่หมดทั้งพระอาราม เมื่อครั้งสมัยที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ยังทรงดำรงพระอิสริยยศเป็น พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าทับ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ในรัชกาลที่ ๒ นั้น มีเนื้อหาอย่างละเอียดแล้วในบทความเฉลิมพระเกียรติคุณ ฯ ของหนังสือเรื่อง "รัชกาลที่ ๓ แห่งบรมจักรี มหากษัตริยานุสรณ์" ดังนั้นในที่นี้จึงกล่าวถึงส่วนอื่นเพิ่มเติม คือ เมื่อขณะที่รัชกาลที่ ๓ ทรงควบคุมการก่อสร้างวัดราชโรสารามด้วยพระองค์เอง ในระหว่างการปฏิสังขรณ์นั้น เป็นที่ทราบกันดีแล้วว่า พระองค์ทรงโปรดปรานที่จะประทับอยู่ที่ใต้ต้นพิกุลหน้าพระอุโบสถ ซึ่งมีอยู่วันหนึ่งขณะที่พระองค์ประทับอยู่บนพระแท่นศิลาใต้ต้นพิกุล พระองค์ก็ได้ทรงมีพระราชดำรัสกับนายมี ผู้เป็นมหาดเล็กคนสนิทใกล้ชิดพระองค์ว่า "ไอ้มี ข้านั่งใต้ต้นพิกุลนี้สบายนัก หากข้าตายจักมาอยู่ที่นี่"

เมื่อทรงทำการบูรณะปฏิสังขรณ์เสร็จแล้ว วัดแห่งนี้ก็เป็นวัดต้นแบบของศิลปกรรมในพระราชนิยมของพระองค์ที่ใช้กับวัดอื่น ๆ อีกจำนวนมากกว่า ๖๐ วัด ในเวลาต่อมา ดังเช่น พระอุโบสถก็นำศิลปกรรมของจีนมาผสมผสาน ไม่มีช่อฟ้า ใบระกา และหางหงส์ ซึ่งมักจะหักพังไม่ทนทาน กับทั้งเป็นการประหยัดไม่สิ้นเปลืองงบประมาณในการสร้างอีกด้วย แต่กลับมีความสวยงาม

แปลกใหม่ ทรงคุณค่าแก่การถวายเป็นพุทธบูชา สมดังพระราชดำริของพระองค์ทุกประการ ทั้งนี้ในสมัยนั้นมีกวีเอกท่านหนึ่ง เป็นศิษย์เอกของสุนทรภู่ ได้แต่งเพลงยาวเฉลิมพระเกียรติรัชกาลที่ ๓ และมีตอนหนึ่งที่ได้พรรณนาถึงวัดราชโอรสารามว่า

"วัดไหนไหนไม่ลือระบือยศ　　เหมือนวัดราชโอรสอันสดใส
เป็นวัดเดิมเริ่มสร้างไม่อย่างใคร　　ล้วนอย่างใหม่ทรงคิดประดิษฐ์ทำ
ทรงสร้างด้วยพระมหาวิริยธึก　　โอฬารึกพร้อมพริ้งทุกสิ่งขำ
ล้วนเกลี้ยงเกลาเพราเพริศดูเลิศล้ำ　　ฟังข่าวคำลือสุดอยุธยา"

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ พระองค์ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้บูรณะปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ เพื่อเป็นการสนองพระเดชพระคุณในพระราชศรัทธาของรัชกาลที่ ๓ และพระมหากษัตริย์รัชกาลต่อ ๆ มา ก็ได้ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์วัดนี้เรื่อยมา

(๔) วัดชนะสงคราม

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดราชวรมหาวิหาร (ชั้นโท อันดับ ๑) ตั้งอยู่ในท้องที่เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

เป็นวัดโบราณเก่าแก่อีกวัดหนึ่ง เดิมมีชื่อเรียกขานกันว่า **"วัดกลางนา"** เพราะตั้งอยู่ท่ามกลางทุ่งนา ต่อมาในสมัยต้นกรุงรัตน

โกสินทร์ สมเด็จ ฯ กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท (กรมพระราชวังหน้าในรัชกาลที่ ๑) ทรงใช้วัดและบริเวณรอบวัดเป็นที่จำพรรษา และที่พักอาศัยของพระภิกษุรามัญ (มอญ) กับชาวรามัญที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารในรัชกาลที่ ๑ โดยพระราชทานนามวัดใหม่ว่า **"วัดตองปุ"** ตามชื่อวัดรามัญที่เคยมีมาในสมัยกรุงศรีอยุธยา

ต่อมาพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมสถาปนาวัดตองปุเป็นวัดฝ่ายรามัญ เพื่อยกย่องเหล่าทหารรามัญที่เป็นกำลังสำคัญในการรบกับพม่า

ครั้นเมื่อสมเด็จ ฯ กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ทรงปฏิสังขรณ์วัดตองปุใหม่อีกครั้ง หลังจากเสร็จการศึก แล้วน้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายเป็นพระอารามหลวง รัชกาลที่ ๑ จึงพระราชทานนามใหม่ว่า **"วัดชนะสงคราม"** เพื่อเป็นอนุสรณ์ระลึกถึงเหตุการณ์ที่ทำสงครามชนะพม่าถึง ๓ ครั้ง คือ สงครามเก้าทัพ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๒๘ , สงครามที่ท่าดินแดงและสามสบ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๒๙ และสงครามที่ป่าซาง นครลำปาง เมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๓๐

ลุถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ พระองค์ก็ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดนี้ด้วย

(๑๐) วัดสระเกศ

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดราชวรมหาวิหาร (ชั้นโท อันดับ ๑) ตั้งอยู่ในท้องที่แขวงบ้านบาตร เขตป้อมปราบศรัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร

เป็นวัดเก่าแก่มาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา เดิมชื่อ **"วัดสะแก"** เมื่อถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในปีพุทธศักราช ๒๓๒๖ พระบาทสมเด็จพระพุทธ

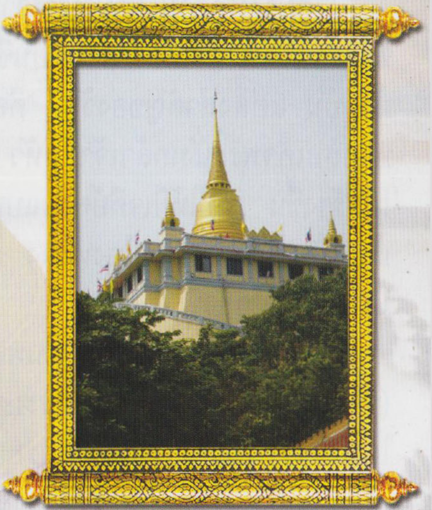

ยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สร้างพระนคร โดยทรงโปรดให้ขุดคลองรอบเมือง คลองหลอด และคลองมหานาค ซึ่งอยู่ด้านทิศเหนือของวัด ในการนี้รัชกาลที่ ๑ ได้ทรงโปรดให้บูรณะปฏิสังขรณ์วัดนี้ใหม่ทั้งพระอาราม กับทั้งขุดคลองรอบวัดด้วย และพระราชทานนามวัดใหม่ว่า **"วัดสระเกศ"** มีความหมายว่าชำระพระเกศา โดยมีที่มาของชื่อวัดดังกล่าวตามตำนานต่างกัน ๓ ตำนาน ดังนี้

ตำนานที่ ๑ กล่าวว่า รัชกาลที่ ๑ เคยเสด็จลงสรงพระมุรธาภิเษก (น้ำรดศีรษะในพิธีมงคล) ตามโบราณราชประเพณีที่วัดแห่งนี้ก่อนที่จะเสด็จพระราชดำเนินเข้าสู่พระนคร จึงพระราชทานนามวัดนี้ว่า วัดสระเกศ

ตำนานที่ ๒ เล่าว่า เมื่อรัชกาลที่ ๑ เสด็จกลับจากเมืองเขมร มาถึงวัดสะแก ได้ประทับทำพิธีพระกระยาสนาน (ทำความสะอาดพระเกศา) หลังจากพิธีดังกล่าวเสร็จแล้ว พระองค์ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ถมสระน้ำที่เสด็จลงสรง แล้วสร้างศาลาการเปรียญตรงบริเวณนั้น

ตำนานที่ ๓ เป็นตำนานของวัด กล่าวว่า เมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๒๕ เกิดจราจลในกรุงธนบุรี รัชกาลที่ ๑ ขณะดำรงพระยศเป็นสมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก ได้เสด็จกลับจากสงครามกัมพูชาเพื่อมาดับยุคเข็ญ โดยประทับสรงมรุธาภิเษกที่วัดสะแกก่อน เมื่อวันเสาร์ เดือน ๕ แรม ๙ ค่ำ ปีขาล พุทธศักราช ๒๓๒๕

อย่างไรก็ตาม ตำนานทั้งสามก็เกี่ยวข้องกับการชำระพระเกศาของรัชกาลที่ ๑ ทั้งสิ้น จึงได้มีการเปลี่ยนชื่อวัดใหม่เป็น **"วัดสระเกศ"** มาตราบเท่าปัจจุบัน แต่สิ่งสำคัญของวัดนี้ คือ มีถาวรวัตถุซึ่งเป็นมงคลอันโดดเด่นที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สร้างขึ้น เพื่อให้มีเจดีย์ตามแบบอย่างของวัดภูเขาทองในสมัยกรุงศรีอยุธยา และเป็นอนุสรณ์แห่งเมืองหลวง นั่นคือ **พระบรมบรรพต** หรือ **ภูเขาทอง** มีรายละเอียดดังนี้

ตามหลักฐานที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค) มีใจความว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษา (ทัต บุนนาค) เป็นแม่กองทำองค์พระปรางค์ใหญ่องค์หนึ่ง ฐานเป็นไม้สิบสองยาว ๕๐ วา ขุดรากลึกลงไปถึงโคลน แล้วนำหลักแพทั้งต้นเป็นเข็มห่มลงไปจนเต็ม (แต่เดิมจะใช้ไม้ซุงเป็นตาราง) จากนั้นนำศิลาแลงก่อขึ้นมาเกือบเสมอดิน แล้วจึงก่อด้วยอิฐ ส่วนในระหว่างองค์พระปรางค์นั้น นำศิลาก้อนซึ่งราษฎรเก็บมาขายบรรจุลงไปจนเต็ม ก่อขึ้นไปได้ถึงชั้นทักษิณที่ ๒ ศิลาที่หุ้มด้านนอกก็แตกร้าวโดยรอบทั้งองค์ แต่ไม่ทลาย เพราะทรุดตรงกลางกดกันลงไป พระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษาสั่งให้ขุดดินริมฐานชันสูตรก็พบว่าหัวไม้ระเบิดขึ้นมาหมด

ต่อมารัชกาลที่ ๓ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางข้าราชการที่ตามเสด็จพระราชดำเนินไปถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน ซึ่งยังมีผู้คนพร้อมกันอยู่ ช่วยกันปักเสาหลักแพเป็นหลักมั่นกันข้างนอกให้แน่นเป็นหลายชั้น กันฐานพระปรางค์ไม่ให้ดินถีบออกไป สิ้นไม้หลักแพไปหลายพันต้น แล้วก็ดำเนินการก่อแก้ไขที่ทรุดหนักลงมาอีก ๓ วา เมื่อเห็นแก้ไขไม่ได้แล้ว ก็เลิกทำการนั้นเสีย แล้วทำการอื่นต่อไป (แม้ว่าภูเขาทองจะไม่สามารถดำเนินการก่อสร้างแล้วเสร็จในรัชสมัยของรัชกาลที่ ๓ แต่

พระราชดำริของพระองค์ก็เป็นการริเริ่มให้พระมหากษัตริย์รัชกาลต่อ ๆ มา ทรงเห็นความสำคัญในการสานต่อจนเสร็จสมบูรณ์ จึงถือได้ว่า หากไม่มีพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แล้ว ก็ไม่แน่ว่าจะมีภูเขาทองเป็นสัญลักษณ์อันโดดเด่นของกรุงเทพมหานครที่ปรากฏอยู่ทุกวันนี้หรือไม่)

เมื่อถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ พระองค์ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้แก้ไขพระปรางค์ใหญ่ ซึ่งยังค้างมาแต่รัชสมัยรัชกาลที่ ๓ โดยทรงโปรดให้ทำเป็นภูเขาทองแทนพระปรางค์ มีบันไดเวียนขึ้นไปถึงยอด ๒ ทาง คือด้านทิศเหนือและด้านทิศใต้ (เดิมมีบันไดด้านทิศใต้อีกทางหนึ่ง แต่รื้อทิ้งไปเมื่อคราวบูรณะปฏิสังขรณ์ในปีพุทธศักราช ๒๓๙๓) บนยอดก็ทำการก่อพระเจดีย์ขึ้นองค์หนึ่ง พระราชทานนามว่า **"พระบรมบรรพต"** แต่การก่อสร้างก็ยังคงค้างอยู่ มาแล้วเสร็จในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมหาราช รัชกาลที่ ๕

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมหาราช รัชกาลที่ ๕ นั้น พระองค์ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ตัดถนนสระประทุมต่อจากถนนบำรุงเมือง ถนนสายนี้ต้องผ่านไปในกุฏิวัดสระเกศกับบริเวณเมรุปูน ทรงโปรดให้สร้างพลับพลา และแก้ไขบริเวณเมรุปูนให้เข้ากับถนน มีการทำสะพานและถนนต่อจากถนนสระประทุมเข้าไปถึงลานพระบรมบรรพตด้วยสายหนึ่ง ต่อมาเมื่อตัดถนนจักรพรรดิ์ต่อกับถนนวรจักร ทรงโปรดให้ถมคลองด้านหน้าวัดแล้วทำถนนและกำแพงวัด หน้าวัดจึงออกถนนใหญ่ได้ในครั้งนั้น จากนั้นได้ทรงโปรดให้ทำสะพานข้ามคลองด้านหลังวัดต่อจากถนนสระประทุมเข้าไปในลานพระบรมบรรพตอีกสายหนึ่งด้วย

ในกาลต่อมา พระบาทสมเด็จพระปิยมหาราช รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานพระทันตธาตุจำลอง สำหรับตั้งในคูหาพระเจดีย์ยอดพระบรมบรรพต และทรงโปรดให้กำหนดวันนักขัตฤกษ์ ตรง

กับวันเพ็ญกลางเดือน ๑๒ ของทุกปี เพื่อให้ราษฎรมาสักการะบูชาพระรัตนตรัยที่พระบรมบรรพต อันเป็นประเพณีที่สืบเนื่องมาตราบเท่าปัจจุบัน นอกจากนี้พระองค์ยังทรงตราพระราชบัญญัติประกาศนามภูเขาทองอย่างเป็นทางการว่า **"บรมบรรพต"** แทนการที่เคยมีผู้คนนิยมเรียกว่า "สุวรรณบรรพต"

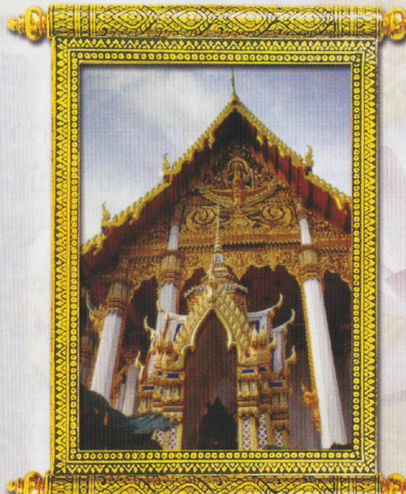

(๑๑) วัดราชบุรณะ

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดราชวรวิหาร (ชั้นโท อันดับ ๒) ตั้งอยู่ในท้องที่แขวงบูรพาภิรมย์ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

วัดราชบุรณะจัดเป็นหนึ่งในสามของวัดเอกประจำเมือง ซึ่งอีกสองวัด คือ วัดราชประดิษฐ์ และวัดมหาธาตุ เป็นวัดสำคัญประจำราชธานีตามแบบอย่างที่มีมาแต่สมัยกรุงสุโขทัย

เดิมมีชื่อว่า **"วัดเลียบ"** เพราะเป็นบริเวณที่มีต้นเลียบ (คล้ายต้นกร่าง มักขึ้นบนต้นไม้อื่น ทำให้ต้นไม้นั้นตาย ใบและผลสามารถรับประทานได้) ประกอบกับผู้สร้างเป็นพ่อค้าชาวจีนชื่อเลียบ จึงมีชื่อวัดว่า วัดเลียบ โดยสร้างมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา มีฐานะเป็นวัดราษฎร์มาตลอด

ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระองค์ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม

ให้สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้าชายตัน กรมหลวงเทพหริรักษ์ (ต้นราชสกุลเทพหัสดิน พระราชโอรสในสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้าแก้ว กรมพระศรีสุดารักษ์) ซึ่งทรงมีพระราชศรัทธา ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ นับแต่นั้นมาวัดนี้จึงได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นพระอารามหลวง

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ พระองค์ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้อัญเชิญพระพุทธรูปจำนวนถึง ๒๔๒ องค์ มาที่วัดแห่งนี้ โดยประดิษฐานไว้รอบพระอุโบสถจำนวน ๑๖๒ องค์ และประดิษฐานในพระวิหารจำนวน ๘๐ องค์

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ พระองค์ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้บูรณะปฏิสังขรณ์อีกครั้ง โดยพระองค์ได้ทรงสร้างพระปรางค์ทรงมะเฟือง สูง ๑๖ วา ๒ ศอก ฐานก่ออิฐถือปูนประกอบด้วยกระเบื้องเคลือบสี (เป็นปูชนียวัตถุสิ่งเดียวในวัดที่รอดพ้นจากภัยการทิ้งระเบิดในสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒)

(๑๒) วัดราชาธิวาสวิหาร

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดราชวรวิหาร (ชั้นโทอันดับ ๒) ตั้งอยู่ในท้องที่แขวงวชิรพยาบาล เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร

มีข้อสันนิษฐานว่า วัดนี้สร้างมาตั้งแต่สมัยละโว้ มีชื่อเดิมว่า "วัดสมอราย"

(มาจากภาษาเขมรว่า ถมอ หมายถึงหินที่เรียงราย) คู่กับวัดสมอแครง (วัดเทวราชกุญชร) ปรากฏหลักฐานการบูรณะปฏิสังขรณ์ครั้งแรกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โดยสมเด็จ ฯ กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท และเมื่อสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าฉิม กรมหลวงอิศรสุนทร (ต่อมาคือ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒) ทรงพระผนวช ก็ได้เสด็จมาประทับจำพรรษาที่วัดนี้

ต่อมามีเจ้านายหลายพระองค์ทรงผนวช และเสด็จมาประทับจำพรรษาที่วัดนี้ อาทิ สมเด็จ ฯ กรมพระราชวังบวรมหาเสนานุรักษ์ กับ นักองเอง (ต่อมาคือ สมเด็จพระนารายณ์รามาธิบดี พระเจ้ากรุงกัมพูชา) ซึ่งเป็นหางนาค และสมเด็จ ฯ เจ้าฟ้ามงกุฎ (ต่อมาคือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔)

ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ในปีพุทธศักราช ๒๓๗๒ พระองค์ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์ใหม่ทั้งพระอาราม และมีการบูรณะปฏิสังขรณ์เป็นการใหญ่อีกครั้งในรัชกาลที่ ๔ จากนั้นตั้งแต่รัชกาลที่ ๕ เป็นต้นมา ก็มีการบูรณะปฏิสังขรณ์อย่างสม่ำเสมอทุกรัชกาลจนถึงปัจจุบัน

มีการเปลี่ยนชื่อวัดในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ ๘ ตามที่ทรงมีพระราชปรารภว่า วัดสมอรายเป็นที่ประทับระหว่างทรงผนวชของเจ้านายหลายพระองค์ จึงพระราชทานนามใหม่ว่า **"วัดราชาธิวาส"**

ลุถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช รัชกาลที่ ๙ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๐๙ ทางวัดได้ขอพระราชทานนามวัดเป็น **"วัดราชาธิวาสวิหาร"**

(๑๓) วัดปทุมคงคา

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวง ชั้นโท ชนิดราชวรวิหาร (ชั้นโท อันดับ ๒) ตั้งอยู่ในท้องที่แขวงสัมพันธวงศ์ เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร

เป็นวัดที่สร้างมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา มีชื่อเดิมว่า **"วัดสำเพ็ง"** ตามชื่อถนนสำเพ็งที่วัดตั้งอยู่ มีบริเวณกว้างขวาง

ในยุคกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สมเด็จ ฯ กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ทรงทำการบูรณะปฏิสังขรณ์ใหม่ทั้งพระอาราม เพื่อถวายเป็นพระราชกุศลแด่สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก (ทองดี) เมื่อเสร็จเรียบร้อยแล้ว รัชกาลที่ ๑ จึงได้พระราชทานนามใหม่ว่า **"วัดปทุมคงคา"**

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ ไม่มีการซ่อมแซมบำรุงวัดนี้เลย กระทั่งถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ พระองค์ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เหล่าขุนนางข้าราชการทำการบูรณะปฏิสังขรณ์

ครั้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ พระองค์ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชุมสาย กรมขุนราชสีหวิกรม (พระราชโอรสในรัชกาลที่ ๓ : ต้นราชสกุลชุมสาย) ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์เพิ่มเติม มีการยกพระพุทธรูปในพระอุโบสถ

ให้สูงขึ้น แล้วทำเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยทรงเครื่องต้นอย่างกษัตริย์ (มีนามว่า พระพุทธมหาชนก) และต่อชุกชีออกมาทำเป็นรูปเทวราชถือพุ่มฉัตรดอกไม้ทองดอกไม้เงินอีก ๒ องค์ด้วย

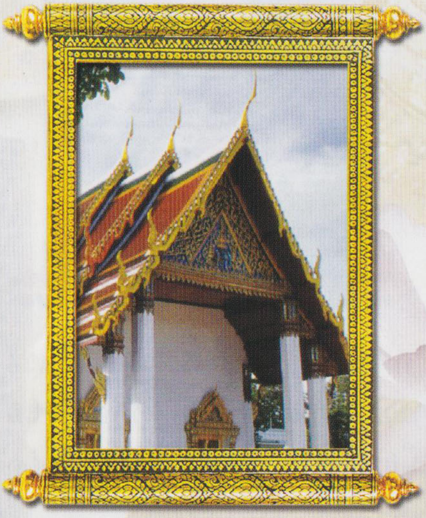

(๑๔) วัดโมลีโลกยาราม

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดราชวรวิหาร (ชั้นโท อันดับ ๒) ตั้งอยู่ที่ถนนวังเดิม แขวงวัดอรุณ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร

เป็นวัดโบราณที่มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา เดิมเรียกกันว่า **"วัดท้ายตลาด"** เพราะอยู่ต่อจากตลาดเมืองธนบุรี ซึ่งในสมัยกรุงธนบุรีนั้น สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้วัดแจ้ง (วัดอรุณราชวราราม) และวัดท้ายตลาดนี้อยู่ในเขตพระราชฐาน ทำให้ไม่มีพระสงฆ์จำพรรษาตลอดรัชกาล

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ จึงได้มีการอาราธนานิมนต์พระสงฆ์มาจำพรรษา ครั้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ พระองค์ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์ แล้วพระราชทานนามใหม่ว่า **"วัดพุทไธศวรรย์"** และทรงโปรดให้พระราชโอรสหลายพระองค์ (รวมถึงพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ด้วย) เสด็จไปทรง

ศึกษาที่วัดนี้ อันเป็นสำนักของพระพุทธโฆษาจารย์ (ขุน) อดีตพระเทพโมลี พระราชอนุสาวนาจารย์ของรัชกาลที่ ๓ เมื่อครั้งทรงพระผนวช

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ พระองค์ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมสถาปนาพระพุทธโฆษาจารย์ (ขุน) ขึ้นเป็นสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ และเมื่อท่านมรณภาพลงในปีพุทธศักราช ๒๓๘๖ รัชกาลที่ ๓ ก็ได้ทรงโปรดให้หล่อรูปสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ขุน) และสร้างหอประดิษฐานในวัดแห่งนี้ พร้อม ๆ กับการบูรณะปฏิสังขรณ์ด้วย

(๑๕) วัดหงส์รัตนาราม

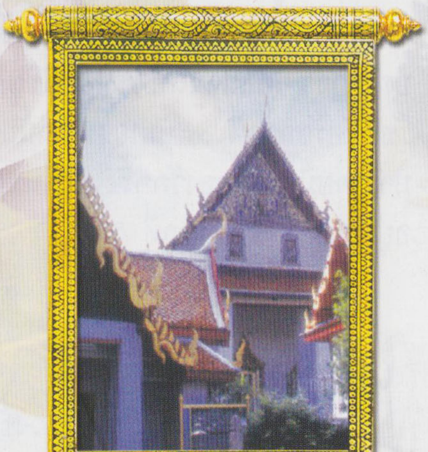

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดราชวรวิหาร (ชั้นโท อันดับ ๒) ตั้งอยู่ที่ถนนวังเดิม เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร

เป็นวัดที่สร้างขึ้นมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา มีชื่อเดิมว่า "วัดเจ้าสัวหง" หรือ "วัดเจ้าขรัวหง" ตามชื่อของเศรษฐีชาวจีนผู้สร้างวัดนี้คือ นายหง

ในสมัยกรุงธนบุรี วัดแห่งนี้มีความสำคัญมากวัดหนึ่ง ด้วยอยู่ในบรมราชูปถัมภ์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช โดยมีชื่อว่า "วัดหงส์อาวาสวิหาร" และหลังจากสิ้นรัชกาลพระเจ้ากรุงธนบุรีแล้ว ประชาชนก็ได้ร่วมกันสร้างศาลเจ้าพ่อตากสินที่วัดแห่งนี้ไว้เป็นที่เคารพสักการะ

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้มีการเปลี่ยนชื่อวัดเป็น "วัดหงส์อาวาสบวรวิหาร" เมื่อถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ ก็ได้มีการเปลี่ยนชื่อวัดอีกเป็น "วัดหงส์วรวิหาร" จนมาถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ได้มีการเปลี่ยนชื่อวัดอีกครั้งเป็น "วัดหงส์รัตนาราม" กระทั่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖ จึงได้มีสร้อยต่อท้ายชื่อวัด "วัดหงส์รัตนารามราชวรวิหาร" ตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๔๕๘ มาตราบปัจจุบัน

วัดแห่งนี้ได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ โดยพระองค์ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์ทั้งพระอารามเป็นการใหญ่ และมีหลักฐานปรากฏว่า วัดแห่งนี้ได้ประกอบพิธีผูกพัทธสีมา เมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๘๗ ในรัชสมัยรัชกาลที่ ๓ นั่นเอง จากนั้นวัดแห่งนี้ก็ได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์เรื่อยมา โดยมีงานฉลองวัดครั้งใหญ่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมหาราช รัชกาลที่ ๕

(๑๖) วัดราชสิทธาราม

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดราชวรวิหาร (ชั้นโท อันดับ ๒) ตั้งอยู่ที่ถนนอิสรภาพ ซอย ๒๓ แขวงวัดอรุณ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร

เมื่อสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สร้างพระอารามหลวงขึ้นใหม่ เป็นวัดฝ่ายอรัญวาสี (หรือวัดป่า) พระราชทานนามว่า วัดราชสิทธาราม อยู่ติดกับวัดพลับ ซึ่งเป็นวัดโบราณ เสร็จแล้วจึงได้รวมเข้าเป็นวัด

เดียวกัน แต่ผู้คนก็ยังคงเรียกขานกันว่า **"วัดพลับ"** โดยรัชกาลที่ ๑ ทรงมีพระราชประสงค์ถวายเป็นที่จำพรรษาของพระอาจารย์สุก (ไก่เถื่อน) นิมนต์มาจากวัดท่าหอย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ถือว่ามีความสำคัญอย่างมาก เพราะท่านเป็นพระอาจารย์ใหญ่ ผู้สืบทอดพระกรรมฐานแนวมัชฌิมาปฏิปทาแบบลำดับของพระราหุลเถระ ที่มีมาในสมัยพุทธกาล นอกจากท่านจะเป็นพระอาจารย์ที่รัชกาลที่ ๑ ทรงเคารพนับถือแล้ว ยังมี รัชกาลที่ ๒ , รัชกาลที่ ๓ , รัชกาลที่ ๔ และพระบรมวงศานุวงศ์ ตลอดทั้งเสนาบดีทั้งหลายได้รับการอบรมวิปัสสนากรรมฐานกับท่านด้วย ซึ่งรัชกาลที่ ๒ , รัชกาลที่ ๓ และรัชกาลที่ ๔ ได้เคยเสด็จประทับที่วัดพลับ เพื่อทรงเจริญวิปัสสนากับท่านพระอาจารย์สุกอย่างใกล้ชิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งรัชกาลที่ ๓ ได้ทรงพระผนวชแล้วเสด็จมาประทับจำพรรษาที่วัดนี้ เมื่อครั้งดำรงพระอิสริยฐานันดรศักดิ์เป็นพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าทับ ในรัชกาลที่ ๑ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๕๑ ตามที่ปรากฏรายละเอียดแล้วในบทความเฉลิมพระเกียรติคุณ ฯ ของหนังสือเรื่อง "รัชกาลที่ ๓ แห่งบรมจักรี มหากษัตริยานุสรณ์"

พระอาจารย์สุก (ไก่เถื่อน) นับเป็นพระสงฆ์องค์แรกของไทยที่ได้รับพระราชทานราชทินนามว่า "พระญาณสังวร" ท่านได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายกในรัชสมัยรัชกาลที่ ๒

ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ พระองค์ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์ใหม่หมดทั้งพระอาราม

ใบแทรกหน้าผิด

ลุถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ พระองค์ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สร้างพระเจดีย์ทรงเครื่องขึ้น ๒ องค์ ตั้งอยู่ด้านหน้าพระอุโบสถ เป็นปูนปั้นลายสังวาลย์พาดถึงแท่นบัลลังก์ กับลายปูนปั้นตามปล้องไฉน โดยองค์หนึ่งทรงสร้างถวายพระราชอุทิศแด่รัชกาลที่ ๓ นามว่า *"พระศิราสนเจดีย์"* และอีกองค์หนึ่งทรงสร้างเป็นพระเจดีย์ส่วนพระองค์เพื่อเป็นพระบรมราชานุสรณ์รำลึกว่าเคยเสด็จพระราชดำเนินมาทรงศึกษา-ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานที่วัดนี้ มีนามว่า *"พระศิรจุมภฏเจดีย์"* ซึ่งพระเจดีย์แต่ละองค์มีพระเจดีย์องค์เล็กเป็นบริวารมุมละหนึ่งองค์ด้วย

(๑๗) วัดสุวรรณาราม

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดราชวรวิหาร (ชั้นโท อันดับ ๒) ตั้งอยู่ที่ถนนจรัญสนิทวงศ์ ซอย ๓๒ (ริมคลองบางกอกน้อยฝั่งตะวันตก) แขวงบางขุนนนท์ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร

เดิมชื่อ "วัดทอง" ไม่ปรากฏหลักฐานผู้สร้าง ทราบเพียงว่าสร้างเมื่อปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา เคยเป็นสถานที่ประหารชีวิตเชลยศึกพม่าในสมัยกรุงธนบุรี ต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ช่วงรัชกาลที่ ๑ - รัชกาลที่ ๔ ได้เป็นสถานที่พระราชทานเพลิงศพเชื้อพระวงศ์ (มีลำดับศักดิ์ไม่ถึงชั้นที่จะตั้งพระเมรุ ณ ท้องสนามหลวง) และข้าราชบริพารชั้นผู้ใหญ่ด้วย

ใบแทรกหน้าผิด

วัดแห่งนี้ได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์อย่างดีจากพระมหากษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่ต้นพระบรมราชจักรีวงศ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ และพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์เสนาสนะ ถาวรวัตถุ และสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ไว้เป็นจำนวนมาก

เมื่อครั้งรัชสมัยรัชกาลที่ ๑ นั้น พระองค์ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้รื้อสิ่งปลูกสร้างทั้งหมด แล้วสถาปนาวัดนี้ขึ้นใหม่ทั้งพระอาราม จากนั้นก็พระราชทานนามว่า "วัดสุวรรณาราม" ส่วนสมเด็จ ฯ กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ก็ได้ทรงสร้างเครื่องป่าช้าขึ้นที่วัดแห่งนี้

ครั้นในรัชสมัยรัชกาลที่ ๓ พระองค์ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ขยายเขตวัดกว้างขวางออกไปกว่าเดิม พร้อมทั้งโปรดให้สร้างหอระฆัง , หอพระไตรปิฎก และเสนาสนะอื่น ๆ อีกมากมาย รวมถึงทรงสร้างพระเจดีย์สุทัศน์บรรจุพระอัฐิของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุทัศน์ กรมหมื่นไกรสรวิชิต (พระราชโอรสลำดับที่ ๔๐ ในรัชกาลที่ ๑) นับเป็นวัดที่มีความรุ่งเรืองมาก

(๑๘) วัดชัยพฤกษมาลา

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดราชวรวิหาร (ชั้นโท อันดับ ๒) ตั้งอยู่ในท้องที่แขวงตลิ่งชัน เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร

เดิมมีชื่อว่า "วัดชัยพฤกษ์" ขึ้นกับตำบลมหาสวัสดิ์ อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี เป็นวัดโบราณมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา เมื่อครั้งสร้างกรุงธนบุรี วัดนี้ร้างไประยะหนึ่ง เพราะมีการรื้ออิฐของวัดไปก่อกำแพงพระนคร

ครั้นถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สมเด็จ

พระเจ้าลูกยาเธอพระองค์ใหญ่ (ต่อมาคือ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒) ทรงสร้างวัดชัยพฤกษ์ขึ้นใหม่แทนวัดเดิมที่ถูกรื้อไปสร้างกำแพง การก่อสร้างดำเนินมาตลอดในช่วงรัชสมัยรัชกาลที่ ๑ และรัชสมัยรัชกาลที่ ๒ แต่ยังคงค้างอยู่ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ พระองค์ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้บูรณะปฏิสังขรณ์ และก่อสร้างต่อกระทั่งเสร็จสมบูรณ์ดี

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ พระองค์ได้ทรงมีพระราชศรัทธาโปรดบริจาคพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ในการบูรณะปฏิสังขรณ์เพิ่มเติม และได้พระราชทานนามใหม่ว่า **"วัดชัยพฤกษมาลา"**

(๑๙) วัดจักรวรรดิราชาวาส

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดวรมหาวิหาร (ชั้นโท อันดับ ๓) ตั้งอยู่ที่ถนนจักรวรรดิ แขวงจักรวรรดิ เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร

เดิมเป็นวัดโบราณ ชาวบ้านเรียกว่า "วัดนางปลื้ม" หรือ "วัด

สามปลื้ม" ในอดีตเคยมีการเลี้ยงจระเข้ที่สระหน้าพระอุโบสถ เป็นที่รู้จักกันทั่วไป

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อประมาณปีพุทธศักราช ๒๓๖๒ นายสิงห์ ซึ่งมีตำแหน่งเป็นพระยาเกษตรรักษา (ต้นสกุลสิงหเสนี) ได้ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์ต่อจากเจ้าพระยาอภัยราชา (ปิ่น) ผู้เป็นบิดา โดยทำการก่อสร้างใหม่หมดทั้งพระอาราม ในความช่วยเหลือของบุตรชายสองคน คือ นายเกต บุตรคนโต (ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ได้เป็นเจ้าพระยามุขมนตรี) และนายแก้ว บุตรคนรอง แล้วเสร็จสมบูรณ์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๖๘ และได้น้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายรัชกาลที่ ๓ เป็นพระอารามหลวง ในขณะนั้นท่านมีบรรดาศักดิ์เป็นพระยาราชสุภาวดี ได้รับพระราชทานนามจากรัชกาลที่ ๓ ว่า "วัดจักรวรรดิราชาวาสวรมหาวิหาร"

หลังจากที่มีการปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์แห่งนครเวียงจันทน์เมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๗๐ แล้ว ท่านได้รับพระราชทานเลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยาในราชทินนามเดิมคือ ราชสุภาวดี ท่านสามารถสืบหาพระบาง พระพุทธรูปที่ซุกซ่อนอยู่ในนครเวียงจันทน์จนพบ แล้วอัญเชิญมาทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายแด่รัชกาลที่ ๓ ซึ่งทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ประดิษฐานไว้ที่วัดจักรวรรดิราชาวาส โดยทรงโปรดให้สร้างพระวิหารเป็นที่ประดิษฐาน

ต่อมารัชกาลที่ ๓ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมเสด็จพระราชดำเนินไปทรงประกอบพระราชพิธีถวายผ้าพระกฐินพระราชทานที่วัดแห่งนี้ ทรงมีพระราชดำรัสทักท้วงว่า โบสถ์เตี้ยกว่าพระวิหารพระบาง เจ้าพระยาราชสุภาวดี (สิงห์ สิงหเสนี) จึงสร้างพระอุโบสถใหม่ แล้วเสร็จในปีพุทธศักราช ๒๓๗๒ ส่วนพระอุโบสถเดิม ท่านได้อุทิศเป็นพระวิหาร และในปีเดียวกันนั้น

ท่านก็ได้รับพระราชทานเลื่อนบรรดาศักดิ์เป็น เจ้าพระยาบดินทร์เดชา ตำแหน่งสมุหนายก

ลุถึงปีพุทธศักราช ๒๔๐๙ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ พระองค์ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้อัญเชิญพระบางพระราชทานกลับไปประดิษฐานยังเมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว แล้วโปรดให้อัญเชิญพระนาคจากหอพระ ภายในพระบรมมหาราชวัง พระราชทานมาประดิษฐานไว้ในวิหารพระบางแทน

(๒๐) วัดระฆังโฆษิตาราม

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดวรมหาวิหาร (ชั้นโท อันดับ ๓) ตั้งอยู่ที่ถนนอรุณอัมรินทร์ แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร

เป็นวัดโบราณเก่าแก่มาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา มีชื่อเดิมว่า **"วัดบางหว้าใหญ่"** สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พระเจ้ากรุงธนบุรี ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์แล้วยกฐานะขึ้นเป็นพระอารามหลวง และโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้อัญเชิญพระไตรปิฎกจากเมืองนครศรีธรรมราช มาทำการประชุมสังคายนาพระไตรปิฎกที่วัดนี้ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ มีการขุดพบระฆังเก่าที่มีเสียงไพเราะกังวาน จึงทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้นำไปไว้ในวัดพระศรีรัตน

ศาสดาราม พระบรมมหาราชวัง จากนั้นได้ทรงสร้างระฆังชดเชย ๕ ลูก ตรงบริเวณที่ขุดพบระฆังเก่า โดยทรงโปรดให้ขุดเป็นสระน้ำ เพื่อสร้างหอไตรกลางสระน้ำ แล้วพระราชทานนามใหม่ว่า "วัดระฆังโฆษิตาราม" นอกจากนี้พระองค์ยังทรงสร้างพระปรางค์ขึ้นองค์หนึ่ง ซึ่งถือเป็นต้นแบบของการสร้างพระปรางค์ในยุคต่อ ๆ มา วัดระฆังโฆษิตาราม ได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์จากพระมหากษัตริย์ทุกรัชกาล และเจ้านายแห่งพระบรมราชจักรีวงศ์มาอย่างต่อเนื่อง เพราะเคยเป็นที่ประทับของสมเด็จพระสังฆราชฯ(ศรี) องค์ปฐมสมเด็จพระสังฆราช ฯ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ อนึ่ง ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ พระองค์ได้ทรงหล่อพระประธานในพระอุโบสถ เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ ใช้วัสดุสัมฤทธิ์ลงรักปิดทอง หน้าตักกว้าง ๔ ศอก มีเรื่องเล่ากันว่ารัชกาลที่ ๓ เคยมีพระราชดำรัสเมื่อครั้งเสด็จพระราชดำเนินมาถวายผ้าพระกฐินพระราชทานว่า"ไปวัดไหนไม่เหมือนมาวัดระฆัง พอเข้าประตูโบสถ์ พระประธานยิ้มรับฟ้าทุกที" จึงเป็นชื่อที่เรียกขานกันมาว่า "พระประธานยิ้มรับฟ้า"

(๒๑) วัดบพิตรพิมุข

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดวรวิหาร (ชั้นโท อันดับ ๔) ตั้งอยู่ที่ถนนจักรวรรดิ แขวงจักรวรรดิ เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร

เดิมเป็นวัดราษฎร์โบราณมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา มีชื่อเดิมว่า "วัดตีนเลน" เพราะตั้งอยู่ริมแม่น้ำซึ่งเป็นเลน ต่อมามีการเรียกชื่อวัดให้สุภาพขึ้นเป็น "วัดเชิงเลน"

มาถึงยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สมเด็จ

พระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้าชายทองอิน กรมพระอนุรักษ์เทเวศร์ (กรมพระราชวังบวรสถานพิมุข หรือที่เรียกกันสั้น ๆ ว่า กรมพระราชวังหลัง : พระราชโอรสในสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้าสา กรมพระเทพสุดาวดี) ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์ทั้งพระอาราม แล้วสถาปนาขึ้นใหม่ ได้รับพระราชทานนามว่า **"วัดบพิตรพิมุข"** เพื่อเฉลิมพระเกียรติยศแด่กรมพระราชวังหลังผู้ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์

ครั้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ พระองค์ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์ใหม่อีกครั้ง โดยรื้ออาคารที่สร้างด้วยไม้ออก แล้วสร้างใหม่ด้วยอิฐและปูน นอกจากนี้รัชกาลที่ ๓ ยังได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ช่างฝีมือของวังหลวงเขียนภาพรูปพระภิกษุพิจารณาอสุภกรรมฐานใส่กรอบรูปไข่ ประดิษฐานที่ผนังภายในพระอุโบสถด้วย

ลุถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมหาราช รัชกาลที่ ๕ พระองค์ก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ ช่างฝีมือของวังหลวงเขียนภาพพระพุทธประวัติใส่กรอบสี่เหลี่ยมประดิษฐานในพระอุโบสถเช่นกัน

(๒๒) วัดพิชยญาติการาม

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดวรวิหาร (ชั้นโท อันดับ ๔) ตั้งอยู่ที่ถนนสมเด็จเจ้าพระยา แขวงสมเด็จเจ้าพระยา เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร

เดิมเป็นวัดร้าง ไม่ปรากฏหลักฐานการสร้าง ต่อมาสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ (ทัต บุนนาค) ในขณะที่ยังมีบรรดาศักดิ์เป็นพระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษา ได้ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์ใหม่ทั้งอาราม เมื่อเสร็จแล้วจึงได้น้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายเป็นพระอารามหลวงแด่ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๘๔ ได้รับพระราชทานนามในครั้งนั้นว่า "วัดพระยาญาติการาม"

สิ่งปลูกสร้างภายในวัดนี้ ล้วนเป็นศิลปะตามแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ ๓ ทั้งสิ้น ที่สำคัญ ๆ ได้แก่ พระอุโบสถ เป็นหลังคา ๒ ชั้น ไม่มีช่อฟ้า - ใบระกา หน้าบันเป็นปูนปั้นมังกรสอดสีประดับกระเบื้อง เพดานตามพระระเบียงมีภาพเขียนรูปดอกไม้สอดสี บานประตูหน้ามีภาพเขียนลายรดน้ำ เป็นรูปเซี่ยวกางเหยียบสิงห์โต ด้านนอกพระอุโบสถมีเสาพาไลทำด้วยศิลากลม ที่ฐานเสาพาไลสลักภาพเล่าเรื่องสามก๊กมีจำนวนถึง ๒๒ ห้อง ถือเป็น **หินสลัก** เรื่องสามก๊กเพียงแห่งเดียวในประเทศไทย , มีพระปรางค์องค์ใหญ่อยู่ตรงกลางที่สร้างในรัชสมัยรัชกาลที่ ๓ เช่นกัน โดยเป็นการเลียนแบบจากสมัยกรุงศรีอยุธยา มีพระพุทธเจ้า ๔ พระองค์ (พระพุทธเจ้ากกุสันธะ , พระพุทธเจ้าโกนาคมนะ , พระพุทธเจ้ากัสสปะ และพระพุทธเจ้าโคตมะ) ประดิษฐานหันพระ

พักตร์ออก อยู่ทั้ง ๔ ด้านของพระปรางค์ ส่วนพระปรางค์องค์เล็กมี ๒ องค์ คือ องค์ด้านทิศตะวันออก เป็นที่ประดิษฐานพระโพธิสัตว์ศรีอาริยเมตไตร และองค์ด้านทิศตะวันตก เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธบาทจำลอง ๔ รอย จำหลักด้วยแผ่นศิลา นอกจากนี้ยังมีพระเจดีย์ ตั้งอยู่หน้าพระอุโบสถ เป็นพระเจดีย์ทรงกลมฐานสี่เหลี่ยม จำลองแบบจากพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช ที่บริเวณฐานมีซุ้มประตู ๔ ด้าน และมีระเบียงเดินได้รอบ

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ พระองค์ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์อีกครั้ง และได้ทรงโปรดพระราชทานนามใหม่ว่า "วัดพิชยญาติการาม"

(๒๓) วัดหนัง

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดราชวรวิหาร (ชั้นตรี อันดับ ๑) ตั้งอยู่ในท้องที่แขวงบางค้อ เขตจอมทอง กรุงเทพมหานคร

เป็นวัดโบราณ มีข้อสันนิษฐานว่าสร้างในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ แห่งกรุงศรีอยุธยา เพราะปรากฏหลักฐานจากระฆังเก่าที่มีข้อความจารึกว่า ระฆังนี้สร้างขึ้นเมื่อปีพุทธศักราช ๒๒๖๐ แต่ไม่ปรากฏข้อมูลของผู้สร้าง

เดิมเป็นวัดราษฎร์ ต่อมาสมเด็จพระศรีสุลาลัย พระบรมราชชนนีพันปี

หลวงในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์สร้างใหม่ทั้งพระอาราม เพื่อเชิดชูพระเกียรติทั้งส่วนพระองค์ และราชินีกูลในสายสัมพันธ์รัชกาลที่ ๓ ให้ปรากฏชั่วกาลนาน ซึ่งรัชกาลที่ ๓ ได้ทรงสนองพระเดชพระคุณสมเด็จพระศรีสุลาลัยด้วยพระกตัญญูอย่างยิ่ง โดยพระองค์ทรงร่วมในการบูรณะปฏิสังขรณ์ทั้งพระอาราม แล้วทรงสถาปนาขึ้นเป็นพระอารามหลวง มิได้ทรงเปลี่ยนนามวัด ยังคงใช้ชื่อว่า "วัดหนัง" ตามเดิมมาถึงปัจจุบัน

(๒๔) วัดปรินายก

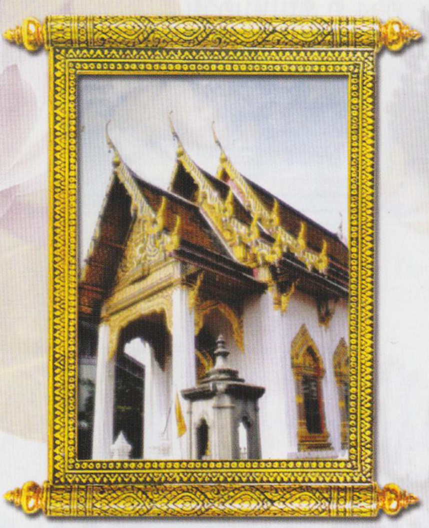

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร (ชั้นตรี อันดับ ๒) ตั้งอยู่ในท้องที่แขวงบ้านพานถม เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

เป็นวัดที่เจ้าพระยาบดินทร์เดชา (สิงห์ สิงหเสนี) สร้างขึ้นเมื่อครั้งมีบรรดาศักดิ์เป็น พระพรหมสุรินทร์ ในต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๕๓ ใช้ชื่อเมื่อสร้างเสร็จว่า "วัดพรหมสุรินทร์"

ต่อมาหลังจากที่เจ้าพระยาบดินทร์เดชา (สิงห์ สิงหเสนี) ถึงแก่อสัญกรรมลงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ พระองค์ทรงระลึกถึงด้วยพระอาลัยโทมนัส จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้

บูรณะปฏิสังขรณ์วัดนี้เพิ่มเติม ในการนี้ได้ทรงโปรดให้หล่อพระพุทธรูปประธานในพระอุโบสถ เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย แบบสุโขทัย หน้าตักกว้าง ๓ ศอก ๑ คืบ ๔ นิ้ว พระราชทานถวายนามว่า "พระสุรภีพุทธพิมพ์" (ชาวบ้านมักเรียกกันว่า หลวงพ่อสารภี) และทรงโปรดพระราชทานนามวัดใหม่ว่า "วัดปรินายก" เพื่อเป็นอนุสรณ์แด่เจ้าพระยาบดินทร์เดชา สมุหนายกคู่พระบารมีของพระองค์

ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมหาราช รัชกาลที่ ๕ พระองค์ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์เป็นการใหญ่ทั้งพระอารามอีกครั้ง โดยทรงโปรดให้สร้างพระอุโบสถ และเสนาสนะต่าง ๆ ขึ้นใหม่ด้วย

(๒๕) วัดสังเวชวิศยาราม

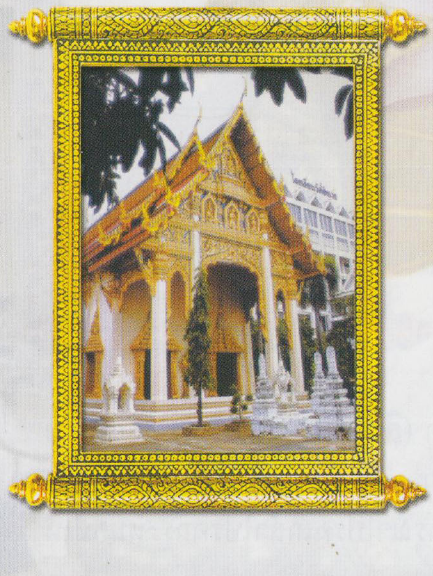

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร (ชั้นตรี อันดับ ๒) ตั้งอยู่ในท้องที่แขวงวัดสามพระยา เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

เดิมเป็นวัดราษฎร์โบราณเก่าแก่ สร้างมานานก่อนยุคกรุงรัตนโกสินทร์ มีชื่อเดิมว่า **"วัดสามจีน"** ด้วยปรากฏข้อสันนิษฐานว่า ชาวจีนสามคนเป็นผู้ร่วมกันสร้างวัดนี้ขึ้น และมีอีกชื่อหนึ่งตามที่ชาวบ้านเรียกกันว่า **"วัดบางลำภู"**เพราะวัดตั้งอยู่แถวตำบลบางลำภู

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ สมเด็จ ฯ กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ได้ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์พระราชทานแด่แม่ชี ผู้เป็นขรัวยายของพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงกัมพุชฉัตร และพระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงมาลา (พระราชธิดาในสมเด็จ ฯ กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท กับ เจ้าจอมมารดานักองอี) โดยทรงปรับปรุงเสนาสนะต่าง ๆ ให้เป็นหมวดหมู่จำนวนมาก

ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ พระองค์ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้บูรณะปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ , กำแพงแก้วพระอุโบสถ และพระวิหารเพิ่มเติม

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ พระองค์ได้ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ รวมถึงพระประธานในพระอุโบสถด้วย เมื่อเสร็จสมบูรณ์แล้วทรงโปรดพระราชทานนามใหม่ว่า **"วัดสังเวชวิศยาราม"**

ลุถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมหาราช รัชกาลที่ ๕ ได้เกิดเหตุการณ์ไฟไหม้ครั้งใหญ่เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๑๒ วัดแห่งนี้ได้รับความเสียหายด้วย พระบาทสมเด็จพระปิยมหาราชจึงทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์ ปรับปรุงอาคารเสนาสนะทั้งหลาย โดยมีประชาชนร่วมแรงร่วมใจอย่างแข็งขัน ทำให้วัดมีความรุ่งเรืองมาตราบเท่าทุกวันนี้

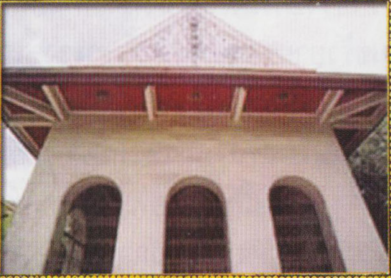

(๒๖) วัดราชผาติการาม

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร (ชั้นตรี อันดับ ๒) ตั้งอยู่ที่ถนนราชวิถี (เชิงสะพานกรุงธนหรือสะพานซังฮี้ ฝั่งพระนคร) แขวงวชิรพยาบาล เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร

เดิมมีชื่อว่า "วัดส้มเกลี้ยง" สร้างมานานเก่าแก่ ไม่ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับการสร้าง ต่อมาเป็นวัดร้างไม่มีพระสงฆ์จำพรรษา

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระองค์ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม พระราชทานที่ดินบริเวณใกล้กับวัดส้มเกลี้ยงที่ร้างอยู่ (ปัจจุบันคือด้านหลังโรงเรียนเซนต์คาเบรียล) ให้เป็นที่พักอาศัยของชาวญวนอพยพที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร และยังได้ทรงพระมหากรุณาให้พวกญวนเข้ารับราชการประจำกองทหารปืนใหญ่ในสังกัดความปกครองของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจุฑามณี กรมขุนอิศเรศรังสรรค์ (ต่อมาคือ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ในรัชสมัยรัชกาลที่ ๔)

ต่อมาพวกญวนได้รื้ออิฐจากวัดส้มเกลี้ยง (ร้าง) ไปสร้างบ้านเรือนจนเกือบหมด เมื่อความทราบถึงพระกรรณสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ จึงทรงลงโทษสมเด็จ ฯ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ที่ไม่ทรงห้ามปราม ด้วยการโปรดให้สมเด็จ ฯ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ทรงสร้างวัดนี้ขึ้นใหม่ จากนั้นรัชกาลที่ ๓ จึงได้พระราชทานนามใหม่ว่า "วัดราชผาติการาม" อันมีความหมายถึง วัดที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นการผาติกรรม คือ เป็นอนุสรณ์แสดงถึงการทดแทนของเดิมที่

เสียหายไปนั่นเอง ดังนั้นการสร้างพระอุโบสถของวัดนี้จึงเป็นศิลปะแบบจีนผสมญวน ไม่มีช่อฟ้า ใบระกา และหางหงส์ หน้าบันเป็นปูนปั้นประดับกระเบื้องเคลือบตามศิลปะแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ ๓

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ พระองค์ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้ายอดยิ่งประยูรยศ บวรราโชรสรัตนราชกุมาร กรมหมื่นชาญไชยบวรยศ พระราชโอรสลำดับที่ ๓ ในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว (ต่อมาคือสมเด็จพระบวรราชเจ้า กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ หรือกรมพระราชวังหน้าในรัชสมัยรัชกาลที่ ๕) ทรงทำการบูรณะปฏิสังขรณ์อีกครั้ง

ครั้นในช่วงต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมหาราช รัชกาลที่ ๕ พระองค์ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระยาราชสงคราม (กร) เป็นแม่งานในการย้ายหมู่กุฏิที่ถูกถนนราชวิถี (ซังฮี้) ตัดผ่านไปสร้างใหม่ทางด้านเหนือ แล้วสร้างกำแพงล้อมรอบให้เป็นเขตวัด

ลุถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช รัชกาลที่ ๙ พระองค์ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้มีการบูรณะปฏิสังขรณ์ปรับปรุงอาคารเสนาสนะต่าง ๆ มากมาย ซึ่งสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์สมทบในการบูรณะปฏิสังขรณ์ครั้งนี้ด้วย

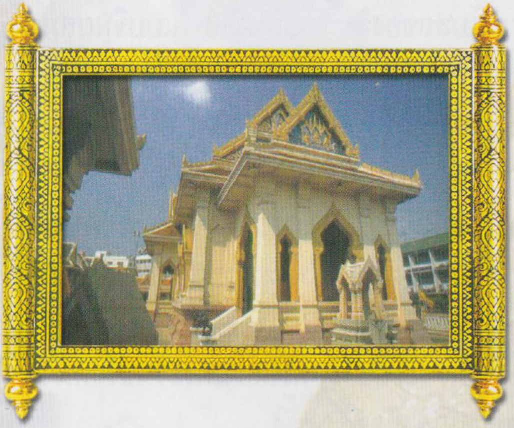

(๒๗)วัดสัมพันธวงศาราม

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร (ชั้นตรี อันดับ ๒) ตั้งอยู่ที่ถนนทรงสวัสดิ์ แขวงสัมพันธวงศ์ เขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร

เป็นวัดโบราณเก่าแก่ของย่านเยาวราชมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ในอดีตเคยมีคูน้ำล้อมรอบวัดเชื่อมต่อกับแม่น้ำเจ้าพระยา ทำให้ชาวบ้านในสมัยนั้นเรียกขานวัดนี้กันว่า **"วัดเกาะ"** เพราะมีลักษณะเป็นเกาะ

เมื่อครั้งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระองค์ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ สมเด็จพระสัมพันธวงศ์เธอ (สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ) เจ้าฟ้าจุ้ย กรมหลวงพิทักษ์มนตรี (ต้นราชสกุลมนตรีกุล พระราชโอรสลำดับที่ ๕ ในสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้าแก้ว กรมพระศรีสุดารักษ์) ทรงทำการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดเกาะทั้งพระอาราม เพื่อสถาปนาขึ้นเป็นพระอารามหลวง เฉลิมพระเกียรติแด่สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้าแก้ว กรมพระศรีสุดารักษ์ และเมื่อทรงบูรณะปฏิสังขรณ์เป็นที่เรียบร้อยแล้ว รัชกาลที่ ๑ จึงได้พระราชทานนามใหม่ว่า **"วัดเกาะแก้วลังการาม"**

ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ พระองค์ได้โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดเกาะแก้วลังการามเป็นการใหญ่ โดยใช้ช่างหลวงดำเนินการ

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ พระ

องค์ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้บูรณะปฏิสังขรณ์วัดนี้อีกครั้ง และพระราชทานนามใหม่เป็น **"วัดสัมพันธวงศารามวรวิหาร"** เพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จ ฯ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี ผู้ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์เป็นพระองค์แรก

ลุถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช รัชกาลที่ ๙ พระองค์ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ในวัดนี้เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๐๕ ในการนี้พระองค์ได้พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้อัญเชิญพระปรมาภิไธยย่อ ภ.ป.ร. ประดิษฐานที่หน้าบันพระอุโบสถหลังใหม่ด้วย

ในปัจจุบัน พระอุโบสถของวัดนี้มีความแตกต่างจากวัดอื่นทั่วไป เพราะได้รวมเอาพระอุโบสถ พระวิหาร ศาลาการเปรียญ โรงเรียนพระปริยัติธรรม และโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เข้าไว้ด้วยกันบนอาคาร ๓ ชั้น โดยชั้นที่ ๓ เป็นพระวิหาร และพระอุโบสถสำหรับทำสังฆกรรม

(๒๘) วัดสังข์กระจาย

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร (ชั้นตรี อันดับ ๒) ตั้งอยู่ในท้องที่แขวงวัดท่าพระ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร

เป็นวัดที่สร้างขึ้นในช่วงระหว่างสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย ถึง สมัยกรุงธนบุรี ไม่ปรากฏนามเดิมของวัด

ในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้บูรณะปฏิสังขรณ์วัดนี้เป็นการใหญ่ แล้วสถาปนาขึ้นใหม่ เพื่อพระราชทานเป็นเกียรติแด่ เจ้าคุณจอมแว่น (คุณเสือ) พระสนมเอกในรัชกาลที่ ๑ (ชาวเวียงจันทน์) พระราชทานนามว่า **"วัดสังกัจจายน์"** ตามวัตถุมงคลโบราณที่ขุดพบบริเวณพื้นพระอุโบสถในระหว่างการบูรณะ คือ พระสังข์ และพระกัจจายน์ จึงพระราชทานนามตามนั้น

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ พระองค์ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์พระอุโบสถที่สร้างมาในรัชสมัยรัชกาลที่ ๑ ในการนี้เจ้าคุณจอมแว่นได้อุทิศที่ดินอันเป็นที่สวนของท่านเอง ซึ่งอยู่ติดกัน ถวายให้เป็นที่ธรณีสงฆ์ด้วย

ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ พระองค์ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์ทั้งพระอาราม โดยทรงโปรดให้ก่อสร้างถาวรวัตถุเพิ่มเติมด้วย ได้แก่ กุฏิใหม่เรียงรายล้อมรอบหอฉัน , ศาลาการเปรียญ , หอระฆัง และศาลาท่าน้ำอีก ๕ หลัง

ความสำคัญของวัดนี้คือ เป็นสำนักที่ให้กำเนิดวรรณคดีเรื่อง มหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์ชูชก ดังที่กล่าวกันว่า เมื่อครั้งที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวาสุกรี : พระราชโอรสลำดับที่ ๒๘ ในรัชกาลที่ ๑) ทรงนิพนธ์มหาเวสสันดรชาดก (มหาชาติร่ายยาว) ได้ทรงนิพนธ์กัณฑ์อื่น ๆ ขึ้นใหม่ ยกเว้นกัณฑ์ชูชก โดยทรงมีรับสั่งว่า คงแต่งให้สู้ของเก่าที่สำนักวัดสังข์กัจจายน์แต่งไว้ไม่ได้

ในปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนชื่อวัดเป็น **"วัดสังข์กระจาย"** เพราะชื่อเดิมเขียน-อ่าน และเรียกยาก

(๒๙) วัดดุสิดาราม

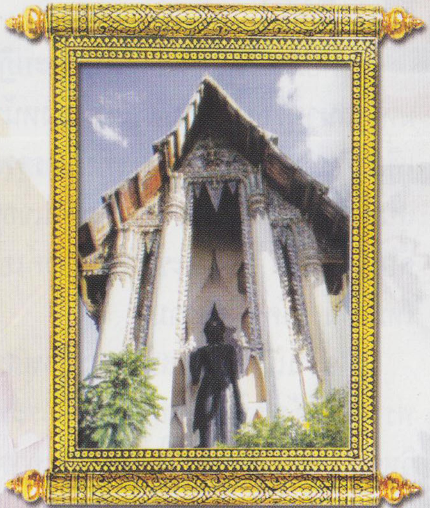

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร (ชั้นตรี อันดับ ๒) ตั้งอยู่ที่ ถนนพระปิ่นเกล้า แขวงอรุณอัมรินทร์ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร

เป็นวัดที่สร้างเมื่อประมาณปีพุทธศักราช ๒๒๗๐ ซึ่งอยู่ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ แห่งกรุงศรีอยุธยา มีชื่อเดิมว่า "วัดเสาประโคน" แต่ไม่มีหลักฐานปรากฏที่จะยืนยันที่มาของชื่อวัดดังกล่าว ดังที่สุนทรภู่ได้พรรณนาไว้ในนิราศภูเขาทอง ด้วยความสงสัยเกี่ยวกับชื่อของวัดนี้ว่า

"ถึงอารามนามวัดประโคนปัก ไม่เห็นหลักลือเล่าว่าเสาหิน
เป็นสำคัญปักแดนในแผ่นดิน มิรู้สิ้นสุดชื่อที่ภาชา"

ทั้งนี้ คำว่าประโคนนั้น หมายถึง เสาขนาดใหญ่ที่ปักเขตแดน ในอดีตนั้นถือกันว่า เจ้านายผู้ใหญ่จะเสด็จพ้นเขตเสาประโคนของพระนครที่กำหนดไว้มิได้ ต้องขอพระบรมราชานุญาตจากพระมหากษัตริย์ก่อน มิฉะนั้นจะถือว่าเป็นกบฏ ซึ่งในกรุงรัตนโกสินทร์ได้ถือปฏิบัติกันมาอย่างเคร่งครัดจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมหาราช รัชกาลที่ ๕ เลยทีเดียวจึงได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ยกเลิกข้อบังคับนี้

เมื่อสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าแจ่ม กรมหลวงศรีสุนทรเทพ (พระราชธิดาลำดับที่ ๕ ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ กับ สมเด็จพระอมรินทรา พระบรมราชินี)

ได้ทรงสถาปนาวัดนี้ขึ้นใหม่ มีการสร้างพระอุโบสถจากฝีมือช่างหลวงในรัชสมัยรัชกาลที่ ๑

ต่อมา วัดนี้ได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์โดยสมเด็จ ฯ กรมพระราชวังบวรมหาเสนานุรักษ์ (กรมพระราชวังหน้าในรัชกาลที่ ๒) ซึ่งมีการสร้างเสนาสนะเพิ่มเติม และสร้างพระเจดีย์บรรจุพระอัฐิของสมเด็จ ฯ เจ้าฟ้ากรมหลวงศรีสุนทรเทพ (ซึ่งเป็นพระเชษฐภคินีเธอของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ และของพระองค์เอง) ในการนี้พระองค์ได้ทรงเปลี่ยนนามวัดใหม่เป็น "วัดคุสิดาราม"

ครั้นเมื่อถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ พระองค์ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้บูรณะปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ พระวิหาร และยังสร้างกุฏิใหม่ทั้งพระอาราม

ลุถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมหาราช รัชกาลที่ ๕ พระองค์ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สร้างเสนาสนะต่าง ๆ เพิ่มขึ้นอีก โดยได้มีการสร้างโรงเรียนสอนภาษาไทย ๑ หลัง ตามแบบอย่างของโรงเรียนยุคใหม่ในสมัยนั้นด้วย

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ พระองค์ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้รวมวัดภุมรินทราชปักษี ซึ่งมีอาณาเขตติดกันแต่ทรุดโทรมมาก มาเข้ากับวัดคุสิดาราม

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ ๘ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๘๘ วัดน้อยทอง ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากวัดคุสิดาราม ได้ประสบภัยถูกระเบิดทางอากาศ (สงครามโลกครั้งที่ ๒) เสียหายมาก ทางราชการจึงประกาศให้รวมเข้ากับวัดคุสิดารามอีกวัดหนึ่งเมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๘๙

(๓๐) วัดภคินีนาถ

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร (ชั้นตรี อันดับ ๒) ตั้งอยู่ในท้องที่แขวงบางยี่ขัน เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร

เป็นวัดเก่าแก่ มีชื่อเดิมว่า "วัดบางจาก" เพราะตั้งอยู่ปากคลองบางจาก และมีชื่อที่ชาวบ้านเรียกกันอีกว่า **"วัดนอก"** ต่อมาสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าประไพวดี กรมหลวงเทพยวดี (พระราชธิดาลำดับที่ ๙ ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ กับ สมเด็จพระอมรินทรา พระบรมราชินี) ได้ทรงสถาปนาขึ้นใหม่ ในการนี้ทรงสร้างพระอุโบสถ และพระวิหารขึ้นใหม่มีขนาดใหญ่กว่าเดิม ซึ่งในส่วนของพระอุโบสถนั้น พระองค์ได้ทรงสร้างให้มีช่อฟ้า ใบระกา หน้าบันเป็นแบบเครื่องลำยองจำหลักลายลงรักปิดทอง แล้วประดับกระจก มีพระระเบียงล้อมรอบ ประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัยจำนวน ๘๐ องค์ นอกจากนี้พระองค์ยังได้ทรงปรับปรุงศาลาการเปรียญ และกุฏิอย่างดีให้เป็นระเบียบขึ้นด้วย

ครั้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ พระองค์ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์เป็นการใหญ่อีกครั้ง แล้วโปรดพระราชทานนามใหม่ว่า **"วัดภคินีนาถ"** อันมีความหมายว่าวัดของน้องหญิงของพ่อ (สมเด็จ ฯ เจ้าฟ้ากรมหลวงเทพยวดีทรงเป็นพระเจ้าน้องนางเธอ หรือพระขนิษฐภคินีเธอในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒)

(๓๑) วัดพระยาทำ

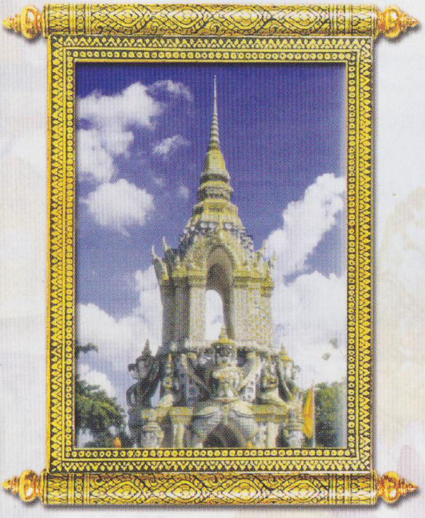

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร (ชั้นตรี อันดับ ๒) ตั้งอยู่ในท้องที่แขวงบ้านช่างหล่อ เขตบางกอก-น้อย กรุงเทพมหานคร

เดิมมีชื่อว่า "วัดนาค" สร้างเมื่อสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เจ้าพระยารัตนาธิเบศร์ (กุน) ได้ทำการบูรณะซ่อมแซม และสร้างใหม่ทับที่เดิม เมื่อเสร็จแล้วจึงได้น้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายเป็นพระอารามหลวงแด่รัชกาลที่ ๒ ได้รับพระราชทานนามว่า **"วัดพระยาทำ"**

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ พระองค์ได้ทรงมีพระราชศรัทธาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้บูรณะปฏิสังขรณ์เพิ่มเติม

(๓๒) วัดอมรินทราราม

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร (ชั้นตรี อันดับ ๒) ตั้งอยู่ที่ถนนอรุณอัมรินทร์ แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร

เป็นวัดโบราณ มีชื่อเดิมว่า **"วัดบางหว้าน้อย"** ในสมัยกรุงธนบุรี สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมสถาปนาวัดนี้ขึ้นเป็น

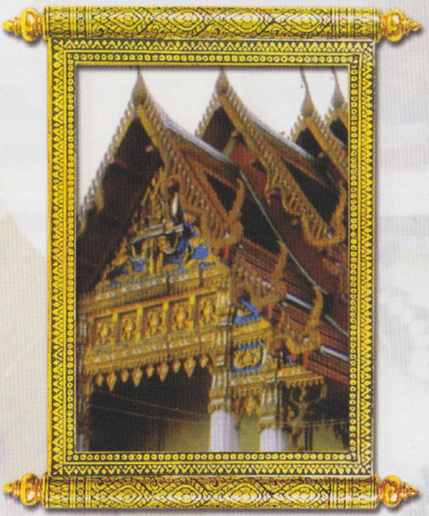

พระอารามหลวง คู่กับวัดบางหว้าใหญ่ (วัดระฆังโฆษิตาราม) และในอดีตวัดนี้มีฐานะเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดราชวรวิหาร (ชั้นตรี อันดับ ๑) แต่ได้รับการจัดให้เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร (ชั้นตรี อันดับ ๒) เมื่อรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ตามประกาศเรื่องจัดระเบียบพระอารามหลวง ลงวันที่ ๓๐ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๕๘

เมื่อครั้งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ สมเด็จ ฯ กรมพระราชวังบวรสถานพิมุข (กรมพระราชวังหลัง) ได้ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์วัดนี้ขึ้นใหม่ทั้งพระอาราม มีการสร้างพระอุโบสถ พระวิหาร พระระเบียง กุฏิเสนาสนะอื่น ๆ และถนนในพระอาราม แล้วน้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายเป็นพระอารามหลวงแด่รัชกาลที่ ๑ ได้รับพระราชทานนามว่า **"วัดอมรินทราราม"**

ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ พระองค์ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้บูรณะปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุที่สมเด็จ ฯ กรมพระราชวังบวรสถานพิมุข ทรงสร้างไว้ทั้งหมด และยังได้ทรงโปรดให้สร้างกุฏิตึกเพิ่มเติมอีกเป็นจำนวนมากด้วย

(๓๓) วัดอินทาราม

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร (ชั้นตรี อันดับ ๒) ตั้งอยู่ที่ถนนเทอดไท แขวงบางยี่เรือ เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร

เป็นวัดเก่าแก่ที่สร้างมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา มีชื่อเดิมที่ชาวบ้านเรียกกันถึง ๓ ชื่อ คือ **"วัดบางยี่เรือนอก"** , **"วัดสวนพลู"** และ **"วัดบางยี่เรือใต้"**

เมื่อครั้งสมัยกรุงธนบุรี สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้บูรณะปฏิสังขรณ์วัดนี้ใหม่ทั้งหมด มีการขยายอาณาเขตวัดออกไปอีกมาก จากนั้นพระองค์ได้ทรงสถาปนาวัดนี้ขึ้นเป็นพระอารามหลวงชั้นเอกพิเศษ เพื่อใช้เป็นสถานที่แปรพระราชฐาน เสด็จพระราชดำเนินมาสำหรับทรงศีลเจริญพระกรรมฐาน และใช้เป็นที่ประกอบพระราชกุศลสำคัญ ๆ เช่น งานออกพระเมรุถวายพระเพลิงพระศพพระราชชนนี เมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๑๘ นอกจากนี้ยังได้ทรงโปรดอาราธนานิมนต์พระสงฆ์ฝ่ายวิปัสสนาธุระมาจำพรรษาที่วัดนี้ และทรงโปรดให้ข้าราชบริพารในฝ่าละอองธุลีพระบาทของพระองค์คอยอุปถัมภ์ดูแลพระสงฆ์ทุกรูป ดังนั้นในสมัยกรุงธนบุรีวัดแห่งนี้จึงมีความยิ่งใหญ่และเจริญรุ่งเรืองมาก

ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๒๕ วัดแห่งนี้ได้เป็นที่ประดิษฐาน (ฝัง) พระบรมศพของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ก่อนที่จะมีพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ หลังจากนั้น รัชกาลที่ ๑ ก็ยังทรงรับ

วัดนี้ไว้เป็นพระอารามหลวงที่มีเกียรติสูงมาก เพราะมีพระราชาคณะปกครองถึง ๓ รูป คือ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (เป้า) , พระธรรมมุนี และพระราชมุนี ซึ่งมากกว่าวัดระฆังโฆษิตารามวรมหาวิหาร ที่มีสมเด็จพระสังฆราช (ศรี) องค์หนึ่ง และพระราชาคณะสามัญอีกรูปหนึ่งเท่านั้น นอกจากนี้รัชกาลที่ ๑ ยังได้เสด็จพระราชดำเนินมาทรงประกอบพระราชพิธีถวายผ้าพระกฐินพระราชทานที่วัดแห่งนี้ถึง ๒ ครั้ง คือเมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๓๐ และเมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๓๒ อันเป็นธรรมเนียมประเพณีสืบต่อมาทุกรัชกาลจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ เลยทีเดียว ที่อย่างน้อยรัชกาลละครั้งได้เสด็จพระราชดำเนินมาทรงทอดผ้าพระกฐินที่วัดนี้

ลุถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ พระยาศรีสหเทพ (ทองเพ็ง : ต้นสกุลศรีเพ็ญ) ได้ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่มีการสร้างอาคาร เสนาสนะต่าง ๆ ขึ้นใหม่จำนวนมาก เสร็จแล้วได้น้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายแด่รัชกาลที่ ๓ อีกครั้ง (ทั้ง ๆ ที่เป็นพระอารามหลวงอยู่แล้ว) พระองค์ได้ทรงรับไว้ พระราชทานนามใหม่ว่า **"วัดอินทาราม"** และทรงโปรดกำหนดให้เป็นพระอารามหลวงชั้นตรีมาตั้งแต่บัดนั้นจนตราบเท่าปัจจุบัน

(๓๔) วัดจันทาราม

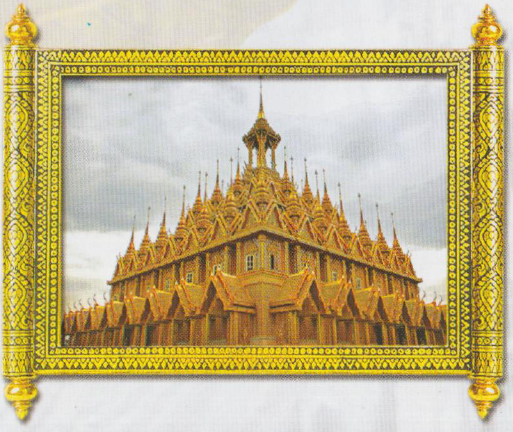

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร (ชั้นตรี อันดับ ๒) ตั้งอยู่ในท้องที่แขวงบางยี่เรือ เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร

เป็นวัดโบราณที่มีมาแต่สมัย

กรุงศรีอยุธยาโดยมีหลักฐานจากหอสมุดแห่งชาติปรากฏผู้สร้างคือ พระยาสุรเสนา เดิมชื่อ **"วัดบางยี่เรือกลาง"** หรือที่ชาวบ้านเรียกกันสั้น ๆ ว่า **"วัดกลาง"** เพราะเป็นวัดที่อยู่ระหว่างวัดราชคฤห์ หรือวัดบางยี่เรือเหนือ กับวัดอินทาราม หรือวัดบางยี่เรือใต้

วัดแห่งนี้ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้บูรณะปฏิสังขรณ์อย่างดี เมื่อเสร็จแล้วทรงโปรดพระราชทานนามใหม่ว่า **"วัดจันทาราม"**

(๓๕) วัดราชคฤห์

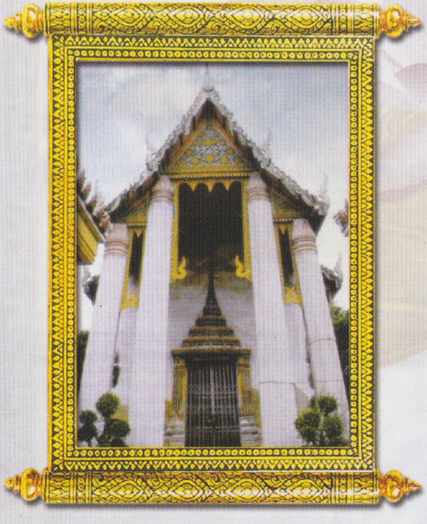

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร (ชั้นตรี อันดับ ๒) ตั้งอยู่ในท้องที่แขวงบางยี่เรือ เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร

สร้างขึ้นเมื่อสมัยปลายกรุงศรีอยุธยาโดยนายกองทหารชาวมอญที่อพยพจากเมืองกาญจนบุรี มาตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณริมคลองบางกอกใหญ่ มีชื่อเดิมว่า **"วัดบางยี่เรือเหนือ"** แต่ชาวบ้านมักเรียกกันว่า **"วัดมอญ"** เพราะเป็นวัดที่ชาวมอญสร้างและมีพระภิกษุชาวมอญจำพรรษาอยู่ นอกจากนี้ยังมีอีกชื่อหนึ่งที่เรียกขานกันคือ **"วัดวังน้ำวน"** เนื่องจากวัดตั้งอยู่ในตำแหน่งที่มีการบรรจบกันของคลอง ๓ สาย ได้แก่

คลองบางกอกใหญ่ , คลองบางน้ำชน และคลองท่าพระ ทำให้น้ำที่ไหลมาชนกันเกิดหมุนเป็นวังวน

เมื่อครั้งสมัยกรุงธนบุรี สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ได้ทรงร่วมกับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดนี้ขึ้นใหม่ มีการสร้างภูเขาจำลอง สร้างพระสถูปบรรจุพระบรมธาตุซึ่งสันนิษฐานว่าได้อัญเชิญมาจากเมืองราชคฤห์ ประเทศอินเดีย นอกจากนี้ยังมีพระยาพิชัยดาบหักได้สร้างพระอุโบสถ (หลังเดิม) ไว้ โดยในอดีตเรียกกันว่า ***โบสถ์พิชัยดาบหัก***

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระองค์ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานนามวัดใหม่ว่า **"วัดราชคฤห์"**

ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ พระองค์ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้ามั่ง กรมพระยาเดชาดิศร (ต้นราชสกุลเดชาติวงศ์ ขณะดำรงพระอิสริยยศทรงกรมที่กรมขุนเดชอดิศร) ทรงทำการบูรณะปฏิสังขรณ์เป็นการใหญ่ โดยมีการดัดแปลง สร้างพระอุโบสถหลังใหม่เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนแบบสมัยกรุงศรีอยุธยา หน้าบันเป็นปูนปั้นประดับกระเบื้องเคลือบ

จากนั้นได้มีการสร้างพระเจดีย์ ๒ องค์ อยู่ด้านหลังพระอุโบสถหลังใหม่ องค์หนึ่งมีนามว่า "พระอุทเทสิกะเจดีย์" ส่วนอีกองค์หนึ่งมีนามว่า "พระบริโภคเจดีย์" กับทั้งยังได้มีการสร้างพระเจดีย์ทรงเหลี่ยมอีก ๒๘ องค์ รอบพระอุโบสถหลังใหม่ แต่ละองค์มีชื่อตามพระนามของพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์ และประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุด้วย ส่วนพระอุโบสถหลังเดิม หรือโบสถ์พิชัยดาบหักนั้น ได้ดัดแปลงเป็นพระวิหารอาคารแบบไทย หน้าบันเป็นไม้แกะสลักลวดลายเครือเถามีพระเจดีย์ทรงสี่เหลี่ยมย่อไม้สิบ ประดิษฐานอยู่ที่มุมทั้งสี่

ของพระวิหาร และพระวิหารนี้ก็ได้ชื่อว่า **พระวิหารใหญ่พระยาพิชัยดาบหัก**

สิ่งปลูกสร้างที่สำคัญในวัดนี้อีกอย่างหนึ่งคือ พระปรางค์พระยาพิชัยดาบหัก เป็นพระปรางค์ที่บรรจุอัฐิของพระยาพิชัยดาบหัก

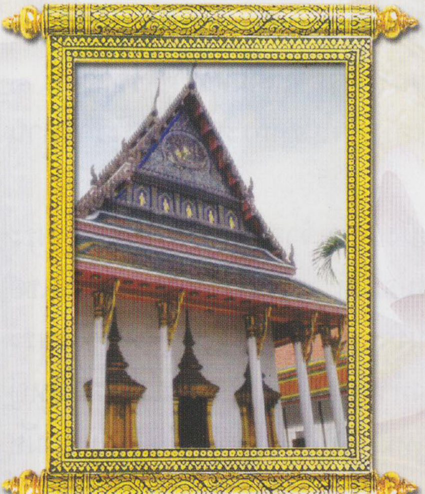

(๓๖) วัดบุปผาราม

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร (ชั้นตรี อันดับ ๒) ตั้งอยู่ในท้องที่แขวงวัดกัลยาณ์ เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร

เป็นวัดโบราณที่สร้างมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา มีชื่อเดิมว่า "วัดดอกไม้" ได้รับการบูรณะใหม่ขนานใหญ่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โดยท่านผู้หญิงจันทร์ ภริยาของเจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ บุนนาค : ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ได้รับพระราชทานสถาปนาขึ้นเป็น สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์) และเป็นมารดาของพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค : ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมหาราช รัชกาลที่ ๕ ได้รับการสถาปนาขึ้นเป็น สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์) เพราะเป็นวัดที่อยู่ใกล้บ้านของท่านผู้หญิงจันทร์นั่นเอง อันเป็นประเพณีนิยมของบรรพบุรุษแห่งสกุลบุนนาค ที่มักจะสร้างหรือบูรณะปฏิสังขรณ์วัดซึ่งอยู่ใกล้บ้านของตน ดังเช่น

สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ หรือสมเด็จเจ้าพระยาองค์ใหญ่ (ดิศ บุนนาค) สร้างวัดประยุรวงศาวาส , สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ หรือสมเด็จเจ้าพระยาองค์น้อย (ทัต บุนนาค) สร้างวัดพิชยญาติการาม เพราะเป็นวัดใกล้บ้านของท่านทั้งสองเช่นกัน

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ พระองค์ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานนามใหม่ว่า **"วัดบุปผาราม"** และได้ทรงโปรดนิมนต์พระสงฆ์ในธรรมยุติกนิกาย มาจำพรรษาที่วัดนี้ ปัจจุบันจึงเป็นวัดฝ่ายธรรมยุต

(๓๗) วัดนางนอง

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร (ชั้นตรี อันดับ ๒) ตั้งอยู่ที่ถนนวุฒากาศ แขวงบางค้อ เขตจอมทอง กรุงเทพมหานคร

เป็นวัดเก่าแก่วัดหนึ่งในย่านบางขุนเทียน-จอมทอง เพราะสร้างเมื่อประมาณรัชสมัยสมเด็จพระศรีสรรเพ็ชญ์ที่ ๘ หรือสมเด็จพระเจ้าเสือ (ขุนหลวงสรศักดิ์) สถานที่ตั้งของวัด และวัสดุก่อสร้าง ตลอดจนปูชนียวัตถุ ล้วนเป็นการก่อสร้างแบบเก่าที่ประณีตบรรจงทั้งสิ้น เช่น พระอุโบสถ , พระวิหาร , พระปรางค์ , พระเจดีย์ หรือแม้แต่พระประธานทรงเครื่องในพระอุโบสถ (พระพุทธมหาจักรพรรดิ)

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๖๗ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้บูรณะปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ โดยใช้ช่างฝีมือของวังหลวง เพราะเป็นท้องที่นิวาสสถานของพระญาติผู้ใหญ่ในราชินีกูลสายท่านเพ็ง (พระชนนีในสมเด็จพระศรีสุลาลัย พระบรมราชชนนีพันปีหลวง) และเป็นศิลปะแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ ๓ ทั้งสิ้น มีสิ่งก่อสร้างที่ปรากฏชัดได้แก่ พระอุโบสถ , พระวิหาร , พระเจดีย์ , ศาลาหน้าวัดที่ล้วนเป็นเก๋งจีน ฯลฯ

(๓๘) วัดทองธรรมชาติ

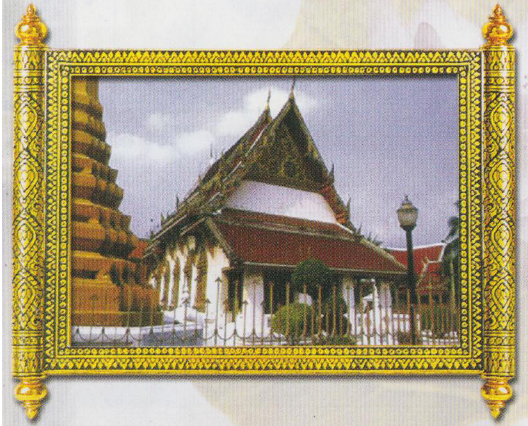

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร (ชั้นตรี อันดับ ๒) ตั้งอยู่ที่ถนนเชียงใหม่ แขวงคลองสาน เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร

เดิมเป็นวัดราษฎร์ สร้างมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา มีชื่อในอดีตว่า **"วัดทองบน"** เป็นวัดคู่กับวัดทองล่าง (วัดทองนพคุณ) ได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์ครั้งแรกที่สำคัญ คือ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โดยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงกุ กรมหลวงนรินทรเทวี (พระกนิษฐภคินีในรัชกาลที่ ๑ ซึ่งเป็นพระธิดาในพระขนิษฐาของพระราชชนนีหยก) และหม่อมมุก กรมหลวงนรินทรพิทักษ์ พระภัสดา (พระสวามี) ของเสด็จในกรมหลวงนรินทรเทวี

ครั้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ พระองค์ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนเดชอดิศร ในขณะนั้น (ต่อมาคือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ามั่ง กรมพระยาเดชาดิศร : ต้นราชสกุลเดชาติวงศ์) ทรงเป็นแม่กองในการบูรณะซ่อมแซมวัด และสร้างถาวรวัตถุเพิ่มเติม พร้อมทั้งขยายอาณาเขตของวัดออกไปทั้ง ๔ ทิศ ได้รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าพอดีอย่างงดงาม เมื่อเสร็จแล้ว รัชกาลที่ ๓ จึงได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมยกฐานะวัดนี้ขึ้นเป็นพระอารามหลวง

อนึ่ง ในปีพุทธศักราช ๒๓๙๐ รัชกาลที่ ๓ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม เสด็จพระราชดำเนินมาทรงบำเพ็ญพระราชกุศลพระราชทานแด่เจ้าจอมมารดานิ่ม พระมารดาของสมเด็จฯ กรมพระยาเดชาดิศร ที่วัดนี้ ต่อมาได้ทรงโปรดให้มีการสมโภชวัดนี้เป็นเวลา ๓ วัน ๓ คืน เมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๙๓ ด้วย

(๓๘) วัดเศวตรฉัตร

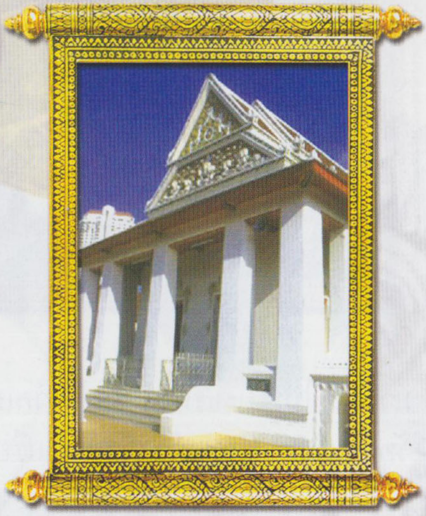

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร (ชั้นตรี อันดับ ๒) ตั้งอยู่ในท้องที่แขวงบางลำภูล่าง เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร

เดิมเป็นวัดราษฎร์โบราณมีมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ไม่ปรากฏหลักฐานผู้สร้าง ซึ่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่

๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระองค์ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าฉัตร กรมหมื่นสุรินทรรักษ์ (พระราชโอรสลำดับที่ ๒๙ ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ ต้นราชสกุลฉัตรกุล) ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์ขึ้น โดยทรงสร้างพระอุโบสถ , พระวิหาร , พระปรางค์ และเสนาสนะต่าง ๆ ใหม่จำนวนมาก ล้วนเป็นศิลปกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ ๓ ทั้งสิ้น

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ พระองค์ได้ทรงยกวัดนี้ขึ้นเป็นพระอารามหลวง และพระราชทานนามว่า "วัดเศวตรฉัตร" เพื่อเฉลิมพระเกียรติแด่เสด็จในกรมหมื่นสุรินทรรักษ์

(๔๐) วัดอัปสรสวรรค์

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร (ชั้นตรี อันดับ ๒) ตั้งอยู่ในท้องที่แขวงปากคลองภาษีเจริญ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร

เดิมเป็นวัดราษฎร์โบราณ สร้างโดยชาวจีนคนหนึ่งชื่อ อู๋ ซึ่งสร้างบนที่ดินที่เคยใช้เลี้ยงหมูมาก่อน ในระยะแรก ๆ ที่สร้างวัดเสร็จก็ปรากฏว่ามีหมูเดินเพ่นพ่านเข้ามาในวัดจำนวนมาก ชาวบ้านจึงพากันเรียกขานวัดนี้กันว่า **"วัดหมู"** หรือบางคนก็

เรียกว่า **"วัดคอกหมู"** ทว่าวัดนี้ได้สร้างขึ้นเมื่อใด หรือในยุครัชสมัยใดนั้น ไม่มีหลักฐานปรากฏ แต่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ได้มีเจ้าจอมน้อย (สุหรานากง) ธิดาของเจ้าพระยาพลเทพ (ฉิม) ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์ทั้งพระอาราม

ต่อมารัชกาลที่ ๓ ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้บูรณะปฏิสังขรณ์วัดนี้อีกครั้ง แล้วทรงโปรดพระราชทานนามใหม่ว่า **"วัดอัปสรสวรรค์"** พร้อมทั้งได้ทรงโปรดพระราชทานพระพุทธรูปปางฉันสมอที่อัญเชิญมาจากนครเวียงจันทน์ (พร้อมกับพระบาง และพระแซกคำ) มาประดิษฐานไว้ด้วย โดยเป็นพระพุทธรูปแบบจีน หน้าตักกว้าง ๑๕ นิ้ว สูง ๒๐ นิ้ว ประทับนั่ง พระหัตถ์ซ้ายถือผลสมอ

(๔๑) วัดนวลนรดิศ

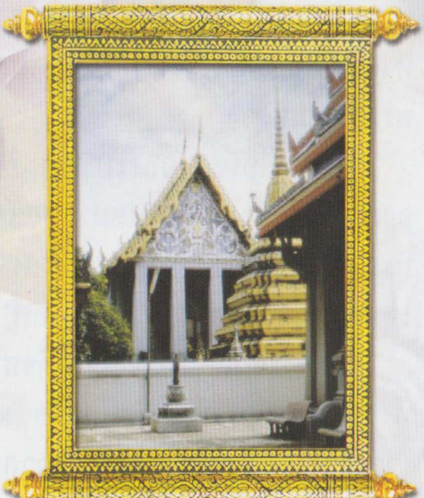

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นตรีชนิดวรวิหาร (ชั้นตรี อันดับ ๒) ตั้งอยู่ในท้องที่แขวงปากคลองภาษีเจริญ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร

เป็นวัดที่สร้างมาในสมัยกรุงศรีอยุธยา เดิมชื่อ **"วัดมะกอกใน"** คู่กับวัดมะกอกนอก (วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร) เมื่อสมัยกรุงธนบุรีตอนปลายวัดนี้ทรุดโทรมมาก จนกระทั่งเกือบจะกลายเป็นวัดร้าง ต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ช่วงระหว่างต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ ถึงต้นรัชสมัย

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ เจ้าคุณหญิงหรือท่านผู้หญิงนวล (พระขนิษฐาของสมเด็จพระอมรินทรา พระบรมราชินีในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑) ภริยาของเจ้าพระยาอัครมหาเสนา (บุนนาค : ต้นสกุลบุนนาค) และเป็นมารดาของเจ้าพระยาพระคลัง หรือต่อมาคือสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) ได้รับอุปการะในการปฏิสังขรณ์ ตั้งแต่รื้อถอนสิ่งปลูกสร้างที่ปรักหักพังออก แล้วก่อสร้างถาวรวัตถุต่าง ๆ ขึ้นใหม่แทน

เมื่อเจ้าคุณหญิงนวลถึงแก่อสัญกรรมลง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จัดพระราชทานเพลิงศพที่พระเมรุท้องสนามหลวงต่อจากพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระอมรินทรามาตย์ (สมเด็จพระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๑) เมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๗๑ ส่วนการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดต่อไปนั้น รัชกาลที่ ๓ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เจ้าพระยาพระคลัง (ดิศ บุนนาค) ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์วัดมะกอกในจนสำเร็จและได้ทรงโปรดยกฐานะขึ้นเป็นพระอารามหลวง

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ พระองค์พระราชทานนามวัดใหม่ว่า **"วัดนวลนรดิศ"** ตามนามของท่านผู้ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์อย่างยิ่งใหญ่ทั้งสองท่าน คือ เจ้าคุณหญิงนวล และสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ) นั่นเอง

ลุถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมหาราช รัชกาลที่ ๕ มีทายาทแห่งสกุลบุนนาค ๒ ท่าน คือ เจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ (วร บุนนาค) และเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค) ได้ร่วมกันบูรณะปฏิสังขรณ์ขนานใหญ่อีกครั้ง ทำให้วัดนวลนรดิศมีความรุ่งเรืองสืบมาถึงปัจจุบัน

(๔๒) วัดคูหาสวรรค์

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร (ชั้นตรี อันดับ ๒) ตั้งอยู่ในท้องที่แขวงคูหาสวรรค์ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร

เดิมชื่อ **"วัดศาลาสี่หน้า"** สร้างมาเมื่อสมัยกรุงศรีอยุธยา แต่ไม่ปรากฏประวัติผู้สร้าง

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้ทรงโปรดให้อัญเชิญพระพุทธรูปประธานในพระอุโบสถของวัดนี้คือ พระพุทธเทวปฏิมากร ไปประดิษฐานเป็นพระประธานในพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม จากนั้นได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สร้างพระประธานขึ้นใหม่จำนวน ๔ องค์ สำหรับประดิษฐานเป็นพระประธานแทนพระพุทธรูปองค์เดิม และพระราชทานนามวัดใหม่ว่า **"วัดคูหาสวรรค์"** โดยมีการบูรณะปฏิสังขรณ์อยู่เสมอในรัชสมัยของพระองค์

ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ พระองค์ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์เพิ่มเติมทั้งพระอาราม

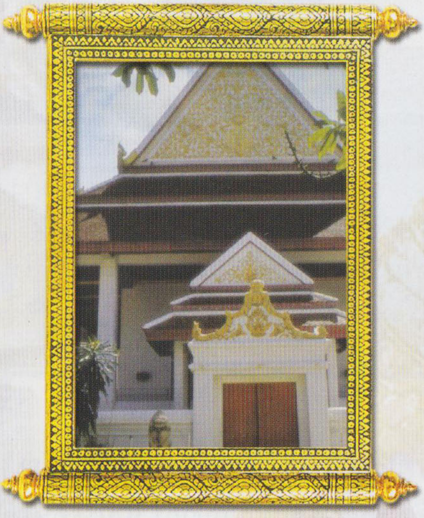

(๔๓) วัดกาญจนสิงหาสน์

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร (ชั้นตรี อันดับ ๒) ตั้งอยู่ริมคลองบางพรมฝั่งเหนือ แขวงคลองชักพระ เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร

เป็นวัดเก่าแก่ที่มีมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา เดิมชื่อ **"วัดทอง"** สร้างคู่กับวัดเงิน (วัดรัชฎาธิษฐาน) ซึ่งอยู่ฝั่งตรงข้ามกัน ปรากฏนามผู้สร้างคือ เจ้าขรัวทอง น้องชายเจ้าขรัวเงิน (ผู้สร้างวัดเงิน)

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ สมเด็จพระรูปศิริโสภาคย์มหานาคนารี (พระราชชนนีในสมเด็จพระอมรินทรา พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๑) ได้ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์สถาปนาขึ้นใหม่ โดยรัชกาลที่ ๑ ได้ทรงโปรดรับไว้เป็นพระอารามหลวง

ลุถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ พระองค์ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้บูรณะปฏิสังขรณ์เพิ่มเติม กระทั่งมีความรุ่งเรือง

ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๙๗ พระองค์ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมบูรณะปฏิสังขรณ์เพิ่มเติม และได้ทรงโปรดพระราชทานนามวัดใหม่ว่า **"วัดกาญจนสิงหาสน์"**

(๔๔) วัดสามพระยา

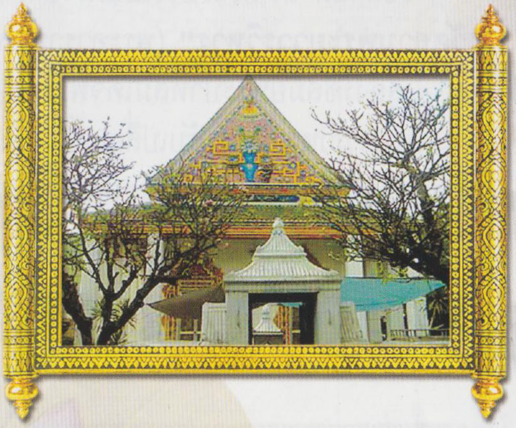

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ (ชั้นตรีอันดับ ๓) ตั้งอยู่ในท้องที่แขวงวัดสามพระยา เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

เดิมเป็นวัดราษฎร์ชื่อ "วัดบางขุนพรหม" มีประวัติการสร้าง คือ หลวงวิสุทธิโยธามาตย์ (ตรุษ) ขุนนางเชื้อสายมอญเป็นผู้สร้างขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เพื่ออุทิศกุศลแด่ ขุนพรหม (สารท) น้องชายผู้วายชนม์ด้วยไข้ป่า โดยญาติพี่น้องได้ร่วมกันยกที่ดินพร้อมบ้านเรือนของขุนพรหม (สารท) ให้เป็นที่ธรณีสงฆ์

เมื่อสร้างวัดเสร็จแล้ว ได้ขนานนามว่า **"วัดบางขุนพรหม"** ซึ่งเป็นเหตุให้ชื่อของตำบลบริเวณวัด (เดิมคือ บ้านเลน) เปลี่ยนเป็น บางขุนพรหม ตามไปด้วย

ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ มีท่านเจ้าคุณ ๓ ท่าน ผู้เป็นหลานของขุนพรหม (บุตรของน้องสาวขุนพรหมชื่อพวา) ได้แก่ พระยาราชสุภาวดี (ขุนทอง) , พระยาราชนิกุล (ทองคำ) และพระยาเทพวรชุน (ทองปาน) ได้ร่วมกันบูรณะปฏิสังขรณ์วัดบางขุนพรหมซึ่งชำรุดทรุดโทรมมากในขณะนั้นเป็นการใหญ่ และเมื่อเสร็จสมบูรณ์แล้ว ท่านเจ้าคุณทั้งสามจึงได้ร่วมกันน้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายเป็นพระอารามหลวงแด่รัชกาลที่ ๓ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๖๖

รัชกาลที่ ๓ ทรงรับไว้เป็นพระอารามหลวง และได้พระราชทานนามว่า **"วัดสามพระยาวรวิหาร"** (พระอารามหลวงชั้นตรี อันดับ ๒)

ลุถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ วัดสามพระยาวรวิหารได้ถูกปรับเปลี่ยนเป็น **วัดสามพระยา** (พระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ) ตามประกาศจัดระเบียบพระอารามหลวง ลงวันที่ ๓๐ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๕๘ มากระทั่งตราบเท่าปัจจุบัน

(๔๕) วัดยานนาวา

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ (ชั้นตรี อันดับ ๓) ตั้งอยู่ในท้องที่แขวงยานนาวา เขตยานนาวา กรุงเทพมหานคร

แต่เดิมมีชื่อว่า **"วัดคอกควาย"** สร้างเมื่อสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยไม่ปรากฏประวัติและนามผู้สร้าง

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงมีพระราชศรัทธาบูรณะปฏิสังขรณ์พระอุโบสถของวัดนี้ เมื่อเสร็จแล้วได้ทรงโปรดยกฐานะขึ้นเป็นพระอารามหลวง พร้อมกับพระราชทานนามใหม่ว่า **"วัดคอกกระบือ"**

ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ในช่วงเวลาที่มีเรือสำเภาติดต่อค้าขายอย่างรุ่งเรือง พระองค์ทรงมีพระราชดำริเป็นห่วงว่า ต่อไปภายภาคหน้าเรือสำเภาจะสูญหายไป ประชาชนจะไม่รู้จัก เพราะ

เริ่มมีเรือกลไฟจากประเทศมหาอำนาจทางตะวันตกมากขึ้น ดังนั้นพระองค์จึงทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สร้างเรือสำเภาด้วยวิธีก่ออิฐถือปูนขึ้น ๑ ลำ ประดิษฐานที่วัดนี้ไว้เป็นอนุสรณ์แห่งความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจของประเทศชาติในยุครัชสมัยของพระองค์ พร้อมกับพระราชทานนามใหม่ว่า **"วัดยานนาวา"** (มีความหมายแฝงว่า ให้สำเภาเป็นยานพาข้ามห้วงวัฏสงสาร)

(๔๖) วัดดาวดึงษาราม

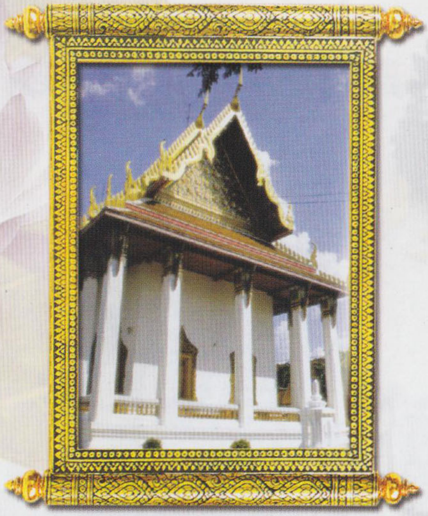

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ (ชั้นตรี อันดับ ๓) ตั้งอยู่ในท้องที่แขวงบางยี่ขัน เขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร

วัดนี้ เจ้าคุณจอมแว่น (คุณเสือ) พระสนมเอก (ชาวเวียงจันทน์) ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นผู้สร้างขึ้น เมื่อสร้างเสร็จแล้วท่านได้อาราธนานิมนต์พระอาจารย์อิน ผู้ทรงคุณวิเศษณ์ทางวิปัสสนาธุระรูปหนึ่งในยุคสมัยนั้น มาครองเป็นเจ้าอาวาส ดังนั้นชาวบ้านจึงพากันเรียกขานกันว่า **"วัดขรัวอิน"**

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ มีข้าราชสำนักเชื้อสายลาวผู้เป็นญาติของเจ้าคุณจอมแว่น ชื่อ อิน ได้ทำการ

บูรณะปฏิสังขรณ์วัดนี้เป็นการใหญ่ โดยมีการปรับปรุงเสนาสนะสงฆ์จากไม้เป็นตึก ซึ่งรัชกาลที่ ๒ ทรงมีพระราชดำริว่า วัดนี้แปลกตรงที่มีเจ้าอาวาสชื่อ *อิน* และผู้บูรณะปฏิสังขรณ์วัดก็ชื่อ *อิน* จึงทรงโปรดพระราชทานนามว่า **"วัดดาวดึงษาสวรรค์"** อันหมายถึง สวรรค์ชั้นดาวดึงษ์เป็นที่พระอินทร์สถิตอยู่

ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ พระองค์ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระมหาเทพ (ปาน) ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์ทั้งพระอาราม เมื่อเสร็จแล้ว จึงได้ทรงโปรดยกฐานะขึ้นเป็นพระอารามหลวง พร้อมกับพระราชทานนามใหม่ว่า **"วัดดาวดึงษาราม"**

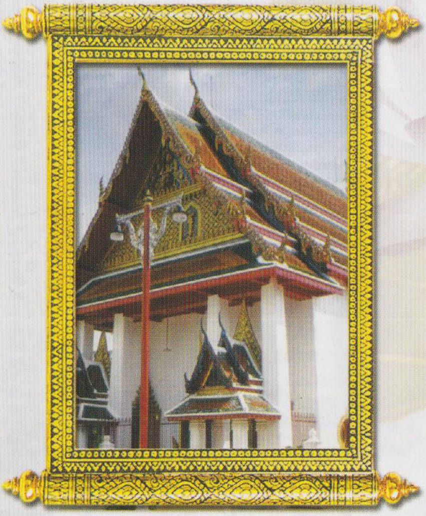

(๔๗) วัดทองนพคุณ

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ (ชั้นตรี อันดับ ๓) ตั้งอยู่ในท้องที่แขวงคลองสาน เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร

เป็นวัดโบราณเก่าแก่วัดหนึ่งที่ไม่ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับการสร้างเลย แต่เดิมชาวบ้านนิยมเรียกกันว่า "วัดทองล่าง" ซึ่งคู่กับวัดทองบน (วัดทองธรรมชาติ)

เมื่อรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระองค์ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ พระยาโชฎึกราชเศรษฐี (ทองจีน ไกรฤกษ์) ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์ใหม่ทั้งพระอาราม แล้วทรงโปรดยกฐานะขึ้นเป็นพระอารามหลวง

(๔๘) วัดนางชี

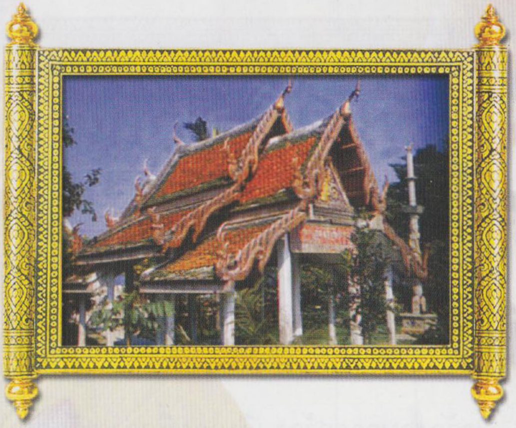

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ (ชั้นตรี อันดับ ๓) ตั้งอยู่ในท้องที่แขวงปากคลองภาษีเจริญ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร

เป็นวัดโบราณที่ไม่ปรากฏหลักฐานการสร้างที่ชัดเจน แต่มีข้อสันนิษฐานว่าสร้างในสมัยกรุงศรีอยุธยา เพราะมีหลักฐานจากพระประธานในพระอุโบสถ และพระพุทธรูปในพระวิหาร เป็นศิลปะของช่างฝีมือสมัยกรุงศรีอยุธยาโดยเฉพาะ อีกทั้งแผ่นอิฐที่ขุดพบในบริเวณวัดก็เป็นแผ่นใหญ่หนา ชนิดเดียวกับที่ปรากฏในกรุงศรีอยุธยา ส่วนสาเหตุที่ว่าวัดนี้ชื่อ วัดนางชี หรือวัดชี นั้น เนื่องจากมีเรื่องเล่าว่า ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ มีพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายในเกิดความขัดแย้งกัน ถึงขั้นหนีออกมาบวชชี และได้บูรณะปฏิสังขรณ์วัดนี้ จึงได้ชื่อว่าวัดนางชีนับแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ พระองค์ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานเครื่องเคลือบรูปเรือสำเภา อันเป็นสัญลักษณ์ของการค้าขายที่ทรงโปรดสั่งทำจากเมืองจีนมาให้วัดนางชี จำนวน ๑ คู่ พร้อมกับบูรณะปฏิสังขรณ์และยกฐานะขึ้นเป็นพระอารามหลวง

ลุถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมหาราช รัชกาลที่ ๕ พระองค์ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม เสด็จพระราชดำเนินมาถวายผ้าพระกฐินพระราชทานในปีพุทธศักราช ๒๔๒๒ หลังจากนั้นก็ได้มีการบูรณะปฏิสังขรณ์เรื่อยมา

(๔๙) วัดปากน้ำ

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ (ชั้นตรี อันดับ ๓) ตั้งอยู่ริมคลองบาง หรือคลองบางกอกใหญ่ แขวงปากคลองภาษีเจริญ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร

เป็นวัดเก่าแก่ที่สร้างมาตั้ง-แต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ไม่ปรากฏหลักฐานการสร้าง เดิมเคยชื่อว่า "วัดสมุทธาราม" ดังปรากฏในแผนที่กรุงเทพมหานครปีพุทธศักราช ๒๔๕๓ และพุทธศักราช ๒๔๗๔ แต่โดยทั่วไปไม่นิยมเรียก ยังคงเรียกว่า "วัดปากน้ำ" ตามตำแหน่งที่ตั้งของวัดมาจนถึงปัจจุบัน

แม้ว่าวัดปากน้ำจะไม่มีปูชนียวัตถุที่สำคัญมาแต่สมัยโบราณ แต่ในครั้งอดีตถือว่า วัดปากน้ำ เป็นวัดสำคัญประจำหัวเมืองหน้าด่านทางทะเล และได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์เป็นอย่างดีเรื่อยมาตั้งสมัยกรุงธนบุรี โดยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้บูรณะซ่อมแซมหลังคาพระอุโบสถ

ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระองค์ก็ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้บูรณะปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ และเสนาสนะอื่น ๆ ทั้งพระอาราม

มาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมหาราช รัชกาลที่ ๕ พระองค์ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์เป็นการใหญ่

ลุถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ วัดปากน้ำทรุดโทรมลงมาก และขาดเจ้าอาวาสปกครองดูแล ต่อมาทางเจ้าคณะปกครองสงฆ์ได้อาราธนานิมนต์หลวงพ่อสด จนฺทสโร จากวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม มาครองเป็นเจ้าอาวาส ซึ่งท่านได้ดูแลกวดขันการปฏิบัติพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัดไปพร้อม ๆ กับการพัฒนาวัด นอกจากนี้ท่านยังได้ตั้งสำนักวิปัสสนากรรมฐาน ต้นแบบของวิชชาธรรมกาย เป็นที่เลื่อมใสศรัทธาอย่างกว้างขวาง

หลังจากนั้น หลวงพ่อสดก็ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะฝ่ายวิปัสสนาธุระ และได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์มาโดยลำดับ สมณศักดิ์สุดท้ายที่ท่านได้รับพระราชทานคือ พระราชาคณะชั้นหิรัญบัฏ (รองสมเด็จ) ในราชทินนามที่ พระมงคลเทพมุนี และหลังจากที่ท่านมรณภาพ (เมื่อวันที่ ๓ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๐๒) ทางวัดก็ได้เก็บรักษาศพของท่านไว้ที่หอสังเวชนียมงคลเทพนิรมิต ซึ่งมีประชาชนเข้ากราบไหว้สักการะจำนวนมากมิได้ขาดมาตราบเท่าปัจจุบัน

หมดพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานครที่รัชกาลที่ ๓ ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้บูรณะปฏิสังขรณ์ ถัดจากนี้จะเป็นพระอารามในเขตปริมณฑลและต่างจังหวัดที่รัชกาลที่ ๓ ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้บูรณะปฏิสังขรณ์เป็นลำดับ (ตามเขตจังหวัด) ต่อไป

(๕๐) วัดไพชยนต์พลเสพย์

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดราชวรวิหาร (ชั้นโท อันดับ ๒) ตั้งอยู่ในท้องที่ตำบลบางพึ่ง อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าอรุโณทัย กรมหมื่นศักดิพลเสพย์ (ต่อมาคือ สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพย์ กรมพระราชวังบวรสถานมงคล หรือกรมพระราชวังหน้าในรัชกาลที่ ๓) ทรงเป็นแม่กองในการจัดสร้างป้อมปราการขึ้นที่เมืองนครเขื่อนขันธ์ (ปัจจุบันคือ จังหวัดสมุทรปราการ) เมื่อสร้างเสร็จแล้ว รัชกาลที่ ๒ ก็ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สร้างเพิ่มขึ้นอีก ๑ ป้อม คือ ป้อมเพชรหึงพร้อมกับให้ขุดคลองลัดหลวงด้านหลังของเมืองนครเขื่อนขันธ์มาออกทะลุคลองตาลาว มีความยาวถึง ๕๐ เส้น

เมื่อเสร็จการสร้างป้อมใหม่และการขุดคลองหลวงทั้งปวงแล้ว เสด็จในกรมหมื่นศักดิพลเสพย์จึงได้สร้างวัดขึ้นบริเวณคลองลัดที่ขุดใหม่ ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าดิศวรกุมาร กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานว่า เมื่อแรกสร้างในรัชสมัยรัชกาลที่ ๒ นั้น วัดนี้เรียกขานกันว่า "วัดกรมศักดิ์" หรือ "วัดปากลัด" ต่อมาในรัชสมัยรัชกาลที่ ๓ คนทั้งหลายก็เรียกขานกันว่า "วัดวังหน้า" และเมื่อถึงรัชสมัยรัชกาลที่ ๔ จึงได้ทรงโปรดพระราชทานนามว่า "วัดไพชยนต์พลเสพย์"

คำว่า ไพชยนต์ นั้น มีความหมายถึง บุษบกยอดปรางค์ เป็นที่ประดิษฐานพระประธานในพระอุโบสถ ส่วนคำว่า พลเสพย์ นั้น ก็มาจากสร้อยพระนามของสมเด็จ ฯ กรมพระราชวังบวรสถานมงคลในรัชกาลที่ ๓ ผู้ทรงสร้างวัด และถวายบุษบกประดิษฐานพระประธานในพระอุโบสถ โดยบุษบกนี้ เคยเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธสิหิงค์มาก่อน

เมื่อรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ พระองค์ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้บูรณะปฏิสังขรณ์ และได้ทรงโปรดยกฐานะขึ้นเป็นพระอารามหลวง

(๕๑) วัดทรงธรรม

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดวรวิหาร (ชั้นโท อันดับ ๔) ตั้งอยู่ในท้องที่ตำบลตลาด อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ

เป็นวัดที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สมเด็จ ฯ กรมพระราชวังบวรมหาเสนานุรักษ์ (กรมพระราชวังหน้าในรัชกาลที่ ๒ พระนามเดิมคือ สมเด็จ ฯ เจ้าฟ้าจุ้ย พระอนุชาธิราชร่วมพระบรมราชชนนีในรัชกาลที่ ๒) ทรงสร้างขึ้นในช่วงระหว่างปีพุทธศักราช ๒๓๕๗ - ๒๓๕๘ เพื่อให้ชาวมอญที่อพยพมาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ได้ใช้เป็นที่บำเพ็ญกุศลทางศาสนา ชาวมอญจึงยกย่องรัชกาลที่ ๒ ว่า เมินโท่ แปลว่า ผู้ทรงธรรม หรือ ผู้มีคุณธรรมสูง ดังนั้นรัชกาลที่ ๒ จึงทรง

โปรดพระราชทานนามว่า "วัดทรงธรรม" ต่อมาในปีพุทธศักราช ๒๓๖๑ รัชกาลที่ ๒ ได้ทรงโปรดให้ย้ายวัดเข้ามาอยู่ในกำแพงป้อม คือบริเวณวัดในปัจจุบัน เนื่องจากมีการสร้างป้อมใหม่ที่ชื่อว่าป้อมเพชรหึง

ครั้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ พระองค์ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม เสด็จพระราชดำเนินมาทรงบำเพ็ญพระราชกุศล ถวายผ้าพระกฐินพระราชทานที่วัดนี้ ทำให้พระองค์ทอดพระเนตรเห็นสภาพวัดซึ่งมีความชำรุดทรุดโทรม จึงทรงโปรดให้บูรณะปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ทั้งพระอาราม โดยเฉพาะอย่างยิ่งกุฏิสงฆ์ ทรงโปรดให้สร้างเป็นตึก (ก่ออิฐถือปูน) ทั้งหมด

เมื่อถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ พระองค์ได้เสด็จพระราชดำเนินมาถวายผ้าพระกฐินพระราชทานครั้งหนึ่ง จากนั้นได้ทรงโปรดพระราชทานนามวัดใหม่เป็น "วัดดำรงธรรม" แต่ต่อมาไม่นานก็ได้ทรงเปลี่ยนกลับมาใช้ชื่อ "วัดทรงธรรม" ตามเดิม

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมหาราช รัชกาลที่ ๕ พระองค์ได้ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ ซึ่งชำรุดทรุดโทรมมากในขณะนั้นให้มีสภาพสวยงามเรียบร้อย

ลุถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ พระองค์ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้ยุบวัดกลางนาที่อยู่ติดกันมารวมเข้ากับวัดทรงธรรม ทำให้วัดมีพื้นที่มากขึ้น

(๕๒) วัดโปรดเกศเชษฐาราม

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ (ชั้นตรี อันดับ ๓) ตั้งอยู่ในท้องที่ตำบลทรงคนอง อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ

วัดนี้เป็นวัดที่สร้างขึ้นในยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์ โดยพระยาเพชรพิไชย (เกตุ : ต้นสกุลเกตุทัต) บุตรของพระยาเพชรพิไชย (หง : ต้นสกุลหงสกุล) เป็นผู้สร้างขึ้นเมื่อปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๖๕

ทั้งนี้ในสมัยนั้น พระยาเพชรพิไชย (เกตุ) เป็นผู้ถวายงานใกล้ชิดพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอรุโณทัย กรมหมื่นศักดิพลเสพย์ (ต่อมาคือสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพย์ กรมพระราชวังบวรสถานมงคล หรือกรมพระราชวังหน้าในรัชกาลที่ ๓) ซึ่งทรงเป็นนายงานสร้างป้อมปราการและขุดคลองลัดหลวงเมืองนครเขื่อนขันธ์ (ปัจจุบันคือจังหวัดสมุทรปราการ) ตลอดทั้งสร้างวัดไพชยนต์พลเสพย์อยู่ด้วย

ดังนั้นพระยาเพชรพิไชย (เกตุ) จึงได้กราบทูลขอพระราชานุญาตจากเสด็จในกรมหมื่นศักดิพลเสพย์ สร้างวัดนี้ขึ้นใกล้ ๆ กัน ชาวบ้านเรียกขานว่า "วัดปากคลอง" เพราะแต่เดิมก่อนหน้านี้มีศาลาหลังหนึ่ง ประดิษฐานพระพุทธรูปไว้ และอยู่ติดกับปากคลองทองเมือง (ด้านทิศเหนือของวัด) เมื่อสร้างวัดโปรดเกศเชษฐารามขึ้นมา ชาวบ้านก็ยังคงนิยมเรียกกันว่าวัดปากคลองอยู่ตามเดิม

ครั้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ พระ-

องค์ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ พระยาเพชรพิชัย (เกตุ) ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์เสนาสนะสิ่งปลูกสร้างในวัดที่ชำรุดทรุดโทรม โดยพระองค์ได้ทรงมีพระราชศรัทธาพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์สมทบในการบูรณะปฏิสังขรณ์ครั้งนี้ด้วย ซึ่งมีการสร้างกุฏิ หอสวดมนต์ หอฉัน ฯลฯ ขึ้นใหม่

(๕๓) วัดสุวรรณดาราราม

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรวิหาร (ชั้นเอกอันดับ ๒) ตั้งอยู่ในท้องที่ตำบลหอรัตนไชย อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

เดิมมีชื่อว่า **"วัดทอง"** ตามนามของท่านผู้สร้าง คือ สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก (ทองดี) พระราชบิดาในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โดยสร้างขึ้นเมื่อประมาณรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกษฐ์ แห่งกรุงศรีอยุธยา ต่อมาวัดนี้ถูกเผาทำลายเมื่อตอนเสียกรุงศรีอยุธยาในปีพุทธศักราช ๒๓๑๐

ครั้นถึงสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ พระองค์ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สถาปนาวัดนี้ขึ้นใหม่ทั้งหมด แล้วพระราชทานนามว่า **"วัดสุวรรณดาราราม"** และโปรดให้มีพระสงฆ์จำพรรษาตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๓๒๘ เป็นต้นมา

ในรัชสมัยรัชกาลต่อ ๆ มา รวมถึงพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ก็ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้บูรณะปฏิสังขรณ์ สร้างถาวรวัตถุ และเสนาสนะเพิ่มเติมกันมาตลอด

(๕๔) วัดศาลาปูน

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดวรวิหาร (ชั้นโท อันดับ ๔) ตั้งอยู่ในท้องที่ตำบลท่าวาสุกรี อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

เดิมเป็นวัดราษฎร์ขนาดเล็ก มีอาณาเขตติดกับวัดโลกยสุทธาวาส สร้างเมื่อสมัยกรุงศรีอยุธยา แต่ไม่ปรากฏหลักฐานการสร้าง มีประวัติปรากฏในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิแห่งกรุงศรีอยุธยาว่า พระมหานาคแห่งวัดภูเขาทองได้ลาสิขาออกมาสู้รบกับพม่า ท่านได้ขุดคลองจากวัดภูเขาทองผ่านบริเวณลานหน้าวัดแห่งนี้ เรียกว่าคลองมหานาค (ปัจจุบันได้ถมไปแล้ว) และเมื่อกรุงศรีอยุธยาแตกในปีพุทธศักราช ๒๓๑๐ วัดนี้ต้องกลายเป็นวัดร้าง เพราะผู้คนพากันอพยพหนีภัยสงครามกันหมด

เมื่อถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้มีผู้บูรณะปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๕๙ พระองค์ได้ทรงโปรดพระราชทานนามว่า

"วัดโลกยสุทธาวาส" พร้อมกับยกฐานะขึ้นเป็นพระอารามหลวง

ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๘๙ พระองค์ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้บูรณะปฏิสังขรณ์ใหม่ทั้งพระอาราม และทรงโปรดพระราชทานนามสร้อยท้ายชื่อวัดว่า **"วัดโลกยสุทธาวาสวรวิหาร"**

ในต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๙๔ พระองค์ได้ทรงโปรดพระราชทานนามใหม่เป็น **"วัดโลกยสุธามหาวิหาร"**

มาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมหาราช รัชกาลที่ ๕ พระองค์ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้บูรณะปฏิสังขรณ์ และสร้างกุฏิเพิ่ม โดยมีกุฏิหลังใหม่ที่ทรงโปรดให้สร้างถวายพระธรรมราชานุวัตร (พุก) และสำหรับพระองค์ประทับพักแรม ปัจจุบันยังมีการรักษาไว้อย่างดี เรียกว่ากุฏิสมเด็จ และได้ทรงโปรดเปลี่ยนนามวัดนี้อีกเป็น **"วัดโลกยสุธาศาลาปูน"**

ลุถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๕๙ พระองค์ได้ทรงโปรดให้วัดนี้มีนามว่า **"วัดศาลาปูน"** เพราะเป็นวัดที่ตั้งอยู่ในย่านที่ผลิตปูนขาวมาตั้งแต่โบราณจนถึงสมัยแผ่นดินรัชกาลที่ ๖ และกำหนดให้มีฐานะเป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดวรวิหาร มาจนถึงทุกวันนี้

(๕๕) วัดพระพุทธบาท

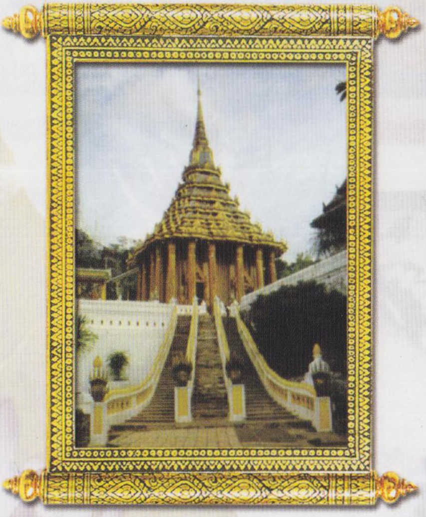

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรมหาวิหาร (ชั้นเอก อันดับ ๑) ตั้งอยู่ในท้องที่ตำบลขุนโขลน อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี

เมื่อรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม แห่งกรุงศรีอยุธยาได้มีการค้นพบรอยพระพุทธบาท และพบหลักฐานในปุณโณวาทสูตรว่าองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงอธิษฐานเหยียบไว้เป็นที่สักการะบูชา ตามคำกราบอาราธนาทูลขอของพระสัจจะพันธเถระ อันเป็นรอยพระพุทธบาทที่แท้จริง ดังนั้นพระองค์จึงทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สร้างวัดนี้ขึ้นเมื่อปีพุทธศักราช ๒๑๖๗ โดยมีการสร้างพระมณฑปครอบรอยพระพุทธบาท ตลอดทั้งสร้างพระอุโบสถ พระวิหาร และเสนาสนะสำหรับพระสงฆ์สามเณร เพื่อดูแลรักษาพระมหาเจดีย์สถาน

นับแต่นั้นเป็นต้นมา พระมหากษัตริย์ในสมัยกรุงศรีอยุธยารัชกาลต่อ ๆ มา และในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ทุกพระองค์ รวมถึงพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ได้เสด็จพระราชดำเนินมาทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายสักการะรอยพระพุทธบาท และทรงบูรณะปฏิสังขรณ์วัดพระพุทธบาทสืบมาด้วย

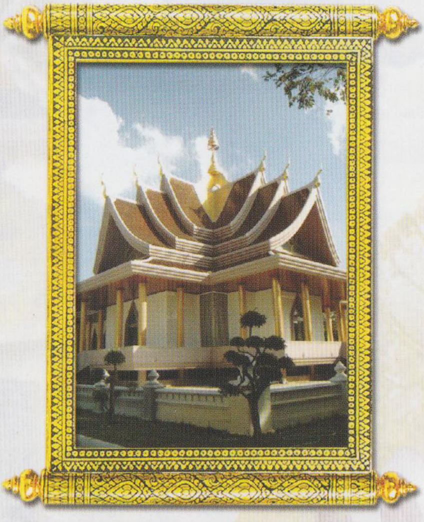

(๕๖) วัดป่าประดู่

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ (ชั้นตรี อันดับ ๓) ตั้งอยู่ที่ถนนป่าประดู่ ตำบลป่าประดู่ อำเภอเมือง จังหวัดระยอง

เดิมมีชื่อว่า **"วัดป่าเลไลยก์"** เพราะมีพระประธานในพระอุโบสถเป็นพระพุทธรูปปางป่าเลไลยก์ เป็นวัดที่สร้างมานาน ต่อมากลายเป็นวัดร้าง

ครั้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระองค์ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้บูรณะปฏิสังขรณ์วัดนี้ใหม่ทั้งพระอาราม เมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๗๒ ทำให้เป็นวัดที่มีชื่อเสียงทางด้านวิปัสสนากรรมฐาน

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ เมื่อประมาณปีพุทธศักราช ๒๔๗๐ ทางวัดได้เปลี่ยนชื่อวัดใหม่ให้สอดคล้องกับชื่อตำบลหรือหมู่บ้าน เพื่อให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์สำหรับขึ้นทะเบียนชื่อวัดเป็น **"วัดป่าประดู่"** มาจนถึงปัจจุบัน

วัดนี้ได้รับพระราชทานให้ยกฐานะขึ้นเป็นพระอารามหลวง เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๒๓ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช มหาราช รัชกาลที่ ๙

(๕๗) วัดพระแท่นดงรัง

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร (ชั้นตรี อันดับ ๒) ตั้งอยู่ในท้องที่ตำบลพระแท่น อำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี

เป็นวัดเก่าแก่ที่สร้างมานาน ไม่ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับการสร้าง มีเพียงข้อสันนิษฐานว่าน่าจะสร้างขึ้นในระยะเวลาที่ใกล้เคียงกับการค้นพบพระแท่นในสมัยกรุงศรีอยุธยา

ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ พระองค์ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์ใหม่ทั้งพระอาราม

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมหาราช รัชกาลที่ ๕ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๐๖ พระองค์ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สร้างพระอุโบสถ และพระเจดีย์หลังพระแท่นองค์หนึ่ง พร้อมทั้งบูรณะปฏิสังขรณ์พระวิหารด้วย

ความสำคัญของวัดพระแท่นดงรังแห่งนี้ คือ มีพระแท่นอันเป็นที่บรรทมเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระพุทธเจ้า จึงได้มีพระมหากษัตริย์หลายพระองค์ทรงให้ความสนพระราชหฤทัย และได้เสด็จพระราชดำเนินมาทรงนมัสการด้วย

อนึ่ง วัดนี้เป็นหนึ่งในสามวัด (อีกสองวัดคือ วัดวชิรธรรมสาธิต กรุงเทพมหานคร และวัดวชิราลงกรณ์วราราม จังหวัดนครราชสีมา) ที่ได้รับพระราชทานให้ยกฐานะขึ้นเป็นพระอารามหลวง เพื่อเฉลิมพระเกียรติในพระราชพิธีสถาปนาสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ์ ขึ้นเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ์ สยามมกุฎราชกุมาร ในพระบาท

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช รัชกาลที่ ๙ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๑๕ โดยวัดนี้ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาครั้งล่าสุดเมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๑๘ และได้ผูกพัทธสีมาพระอุโบสถใหม่เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๒๒

(๕๘) วัดเทวสังฆาราม

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ (ชั้นตรี อันดับ ๓) ตั้งอยู่ในท้องที่ตำบลบ้านเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี

เมื่อครั้งที่กรุงศรีอยุธยาแตกในปีพุทธศักราช ๒๓๑๐ บ้านเมืองถูกทำลายเสียหายไปมาก อีกทั้งคนไทยก็ถูกกวาดต้อนไปพม่าจำนวนมาก หนึ่งในนั้นมีสามเณรเสี่ยง ซึ่งต่อมาได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุที่พม่า และเมื่อได้กลับมายังสยามประเทศ ท่านก็ได้สร้างสำนักสงฆ์ขึ้น จากนั้นมีผู้เลื่อมใสศรัทธาเป็นอันมาก จึงมีการสร้างถาวรวัตถุเพิ่มขึ้น มีทั้งพระอุโบสถ พระวิหาร ศาลาการเปรียญ ตลอดทั้งเสนาสนะอื่น ๆ สมบูรณ์ครบถ้วนกลายเป็นวัด (ชาวบ้านเรียกขานกันว่า "วัดเหนือ" เพราะอยู่ทางทิศเหนือของตัวเมือง เป็นวัดคู่กับวัดไชยชุมพลชนะสงคราม หรือวัดใต้

ความสำคัญของวัดแห่งนี้ในอดีตคือ เป็นวัดที่อยู่ในพระบรมราชานุเคราะห์ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ในการบูรณะปฏิสังขรณ์เมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๗๔ นับแต่นั้นมาวัดนี้ก็ได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์เรื่อยมาอย่างต่อเนื่อง กระทั่งได้รับพระมหากรุณาธิคุณ

จากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช รัชกาลที่ ๙ ให้ยกฐานะขึ้นเป็นพระอารามหลวงเมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๐๕

(๕๘) วัดมหาธาตุ

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร (ชั้นตรี อันดับ ๒) ตั้งอยู่ในท้องที่ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี

เป็นวัดโบราณเก่าแก่ที่สร้างมานาน มีปรากฏหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษรว่าชื่อ "วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ" เพราะถือเอาพระพุทธปรางค์ หรือพระศรีรัตนมหาธาตุที่สร้างขึ้นเมื่อสมัยยุคขอมเรืองอำนาจเป็นสัญลักษณ์ แต่ชาวบ้านนิยมเรียกกันว่า "วัดหน้าพระธาตุ"

วัดนี้แต่เดิมเป็นวัดที่ตั้งอยู่ในตัวเมืองราชบุรี (เก่า) มาหลายร้อยปี ต่อมาพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ย้ายตัวเมืองออกไปตั้งใหม่ เพื่อความสะดวกในการสู้รบป้องกันเมือง ซึ่งประชาชนก็ได้พากันย้ายไปด้วย เป็นเหตุให้กลายเป็นวัดร้าง

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ พระองค์ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้บูรณะปฏิสังขรณ์ใหม่ ทำให้มีพระสงฆ์จำพรรษา และได้พัฒนาจนมีความรุ่งเรืองสืบมาถึงปัจจุบัน

(๖๐) วัดคงคาราม

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดวรวิหาร (ชั้นโท อันดับ ๔) ตั้งอยู่ในท้องที่ตำบลคลองกระแชง อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี

เป็นวัดโบราณ ไม่ปรากฏหลักฐานการสร้างและประวัติความเป็นมาของวัดแต่ดั้งเดิม มีเพียงหลักฐานจากหนังสืออัตตชีวประวัติของพระโพธิวงศาจารย์ (ผ่อง) ซึ่งเป็นชาวเมืองเพชรบุรีโดยกำเนิด ท่านเกิดในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้เข้าเรียนอักขรสมัยกับพระอาจารย์มี ที่วัดคงคารามแห่งนี้เมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๖๓ จากนั้นจึงได้บรรพชาเป็นสามเณร และอุปสมบทมาเป็นลำดับ

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ พระองค์ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้บูรณะปฏิสังขรณ์ทั้งพระอาราม แล้วทรงโปรดสถาปนาขึ้นเป็นพระอารามหลวง และเหตุที่ได้ชื่อว่าวัดคงคารามนั้น ก็เป็นเพราะวัดตั้งอยู่ใกล้แม่น้ำนั่นเอง

(๖๑) วัดอัมพวันเจติยาราม

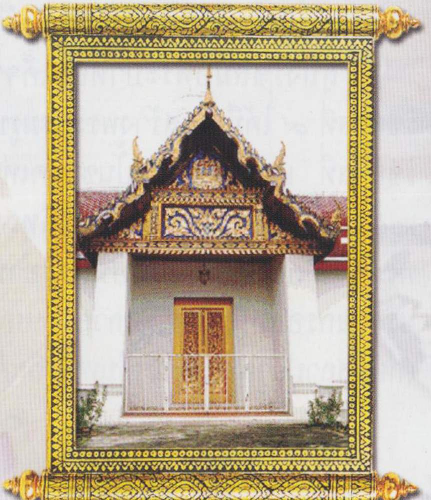

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดวรวิหาร (ชั้นโท อันดับ ๔) ตั้งอยู่ในท้องที่ตำบลอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม

มีชื่อเดิมว่า "วัดอัมพวา" เป็นวัดสำคัญคู่กับวัดสุวรรณดารารามที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยวัดสุวรรณดาราราม เป็นวัดต้นพระบรมราชวงศ์จักรีทางฝ่ายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ ซึ่งสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก (ทองดี) เป็นผู้ทรงสร้างขึ้น ส่วนวัดแห่งนี้เป็นวัดต้นวงศ์ราชินีกูลฝ่ายสมเด็จพระอมรินทรามาตย์ (สมเด็จพระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๑) โดยปรากฏหลักฐานว่า สมเด็จพระรูปศิริโสภาคย์มหานาคนารี (พระราชชนนีของสมเด็จพระอมรินทรามาตย์) ได้ทรงอุทิศที่ดินอันเป็นที่สวนถวายให้เป็นที่วัด และสมเด็จพระอมรินทรามาตย์ทรงเป็นผู้รวบรวมที่ดินและตำหนักเดิมของพระญาติวงศ์แต่ละท่านเข้าด้วยกัน แล้วสร้างวัดนี้ขึ้นเพื่อถวายเป็นพระกุศลแด่สมเด็จพระรูปศิริโสภาคย์มหานาคนารีผู้ทรงเป็นต้นวงศ์ราชินีกูล ณ บางช้าง

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เชื่อได้ว่าวัดแห่งนี้สร้างขึ้นเมื่อประมาณปีพุทธศักราช ๒๓๒๕ (สถาปนากรุงรัตนโกสินทร์แล้ว) และคงได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา พร้อมทั้งประกอบพิธีผูกพัทสีมาในปีเดียวกัน

ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ พระองค์ได้ทรงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่

และมีการปฏิสังขรณ์สืบต่อกันมาทุกรัชกาลจนถึงปัจจุบัน

ลุถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช รัชกาลที่ ๙ ได้มีการสร้างพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ ซึ่งเป็นรูปปั้นขนาดเท่าพระองค์จริง สร้างขึ้นเมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๐๙ เพื่อถวายพระเกียรติที่ทรงได้พระราชสมภพ ณ ที่แห่งนี้ และยังมีพระตำหนักสวนขวาอันเป็นพระตำหนักทรงไทยเก่าแก่ มีลวดลายงดงามบริเวณกรอบหน้าต่างเรียกว่า หยอง เป็นพระตำหนักเดิมของรัชกาลที่ ๒ (ก่อนสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์) อีกด้วย

(๖๒) วัดประชุมโยธี

ปัจจุบันเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ (ชั้นตรี อันดับ ๓) ตั้งอยู่ที่ถนนเพชรเกษม ตำบลท่าช้าง อำเภอเมือง จังหวัดพังงา ถือเป็นกรณีพิเศษ กล่าวคือ เป็นวัดที่บูรณะปฏิสังขรณ์โดยเจ้าจอมในรัชกาลที่ ๓

แต่เดิมเป็นเพียงที่พำนักสงฆ์สำหรับพระภิกษุธุดงค์ที่เดินทางผ่านมา และได้มีการออกจาริกปฏิบัติธรรม ตลอดทั้งได้อบรมสั่งสอนธรรมแก่ประชาชน พระสงฆ์บางรูปได้เทศน์อย่างซาบซึ้งถึงรสพระธรรม ชาวบ้านจึงได้นิมนต์ให้อยู่นานบ้าง หรืออยู่จำพรรษาเลยก็มี จากนั้นก็ได้กลายเป็นสำนักสงฆ์

กระทั่งเมื่อปีพุทธศักราช ๒๓๙๒ เจ้าจอมยี่สุ่นในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งเป็นธิดาคนโตของพระยาบริรักษ์ภูธร (ขำ ณ นคร) เจ้าเมืองพังงา ได้กราบบังคมทูลขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตลาออกจากราชสำนัก เพื่อออกมาอยู่กับบิดา จึงได้เห็นจริยาวัตรของพระภิกษุที่สำนักสงฆ์ดังกล่าวนี้ปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ทำให้ท่าน

มีความเลื่อมใสศรัทธา รับเป็นผู้อุปถัมภ์บำรุง โดยมีการก่อสร้างพระอุโบสถ ศาลาบำเพ็ญบุญ กุฏิสงฆ์ และเสนาสนะอื่น ๆ จำนวนมาก มีความรุ่งเรือง กระทั่งกลายเป็นวัดที่สมบูรณ์ มีชื่อในเบื้องต้นนั้นว่า "วัดควน"

ลุถึงปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ ๘ และต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช รัชกาลที่ ๙ ในช่วงปีพุทธศักราช ๒๔๘๔ - ๒๔๙๓ อันเป็นสมัยของพระปลัดหมุด เจ้าอาวาสรูปที่ ๓ วัดควนก็ได้เปลี่ยนชื่อเป็น "วัดประชุมโยธี"

วัดประชุมโยธีได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๑๑ และได้รับพระมหากรุณาธิคุณ ยกฐานะขึ้นเป็นพระอารามหลวงเมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๒๕

พระบรมสาทิสลักษณ์พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ ๓ ภายในปราสาทพระเทพบิดร พระบรมมหาราชวัง

เรื่องสั้นประกอบนิทานแนวธรรมะเทิดพระเกียรติ
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาเจษฎาราชเจ้า รัชกาลที่ ๓

"จุกมน" ยลพระธรรม

อ่านกันเถิด จักบังเกิด ความสุขใจ
(ผู้เว้นจากการอ่าน จะสำเร็จเป็นบัณฑิตนั้นไม่มี)

พระภิกษุไกรศรี กิตฺติสิริ (จันทรปัญญา)
เรียบเรียง

ที่ รล ๐๐๐๔.๑/๒๕๓๑๐

สำนักราชเลขาธิการ

พระบรมมหาราชวัง กทม. ๑๐๒๐๐

๑๘ ธันวาคม ๒๕๕๐

เรื่อง โปรดพระราชทานพระบรมราชานุญาต

นมัสการ พระภิกษุไกรศรี กิตฺติสิริ จันทรปัญญา

อ้างถึง ลิขิตลงวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๐

ตามที่พระคุณท่านได้มีลิขิตขอให้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณา ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตเชิญพระบรมราโชวาท ตามสำเนาที่แนบไป ไปลงพิมพ์ในหนังสือ "จุกมน" ยลพระธรรม ซึ่งจัดพิมพ์เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในโอกาสที่ทรงพระผนวชครบ ๒๐๐ ปี ความแจ้งอยู่แล้ว นั้น

โปรดพระราชทานพระบรมราชานุญาต

ขอนมัสการด้วยความเคารพ

ประสพโชค อ่อนกอ

(นายประสพโชค อ่อนกอ)
ผู้ช่วยราชเลขาธิการ ปฏิบัติราชการแทน
ราชเลขาธิการ

กองข่าว
โทร. ๐๒ ๒๒๐ ๗๒๐๐ ต่อ ๓๔๐๓
โทรสาร ๐๒ ๒๒๐ ๗๓๒๒

พระบรมราโชวาท

พระราชทานเพื่อเชิญไปอ่านในการเปิดประชุมใหญ่ ของสมาคมพุทธศาสนาทั่วราชอาณาจักร ครั้งที่ ๓๒ ณ หอประชุมศรีเทพ โรงเรียนป่าไม้ จังหวัดแพร่ วันเสาร์ ที่ ๒๐ ตุลาคม ๒๕๒๗

ขอแสดงความชื่นชมยินดีด้วย ที่บรรดาสมาชิกของพุทธสมาคมแห่งประเทศไทยและพุทธสมาคมเครือทั่วราชอาณาจักร มาประชุมพร้อมกันอีกวาระหนึ่งเป็นครั้งที่ ๓๒ เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันในการปฏิบัติส่งเสริมทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา สร้างเสริมศีลธรรมจรรยา และหาทางรับใช้คณะสงฆ์.

การปฏิบัติส่งเสริมและทะนุบำรุงพระศาสนานั้น แม้จะมีแง่มุมและรายละเอียดในเนื้อหา การปฏิบัติ ข้อปฏิบัติ หรือในวิธีปฏิบัติอย่างไรก็ตาม ท่านทั้งหลายไม่ควรจะทิ้งหลักการข้อสำคัญที่ว่า เราจำเป็นต้องส่งเสริมการศึกษาและปฏิบัติธรรมะขั้นพื้นฐานให้มาก ทั้งนี้เพราะธรรมะขั้นพื้นฐานนั้นคนทั่วไปเรียนรู้ได้ง่าย เข้าใจได้ชัด และปฏิบัติได้ผล ซึ่งย่อมทำให้เขาเหล่านั้นเห็นประโยชน์ของพระศาสนา ว่าเมื่อได้เรียนรู้และปฏิบัติตามธรรมบัญญัติแม้เพียงเบื้องต้นเท่านี้ ก็ยังได้รับประโยชน์ คือมีความสุข ความเจริญ ความร่มเย็นขึ้นมา ทั้งในกายในใจ ในการครองชีวิต ตลอดถึงในกิจการงาน. ดังนี้ ก็จะพอใจเรียนรู้และปฏิบัติธรรมกันหนักแน่นยิ่งขึ้น และแพร่หลายกว้างขวางยิ่งขึ้น. เมื่อชาวพุทธรู้ธรรมะปฏิบัติธรรมะกันอย่างถูกต้องทั่วถึงมากขึ้น การปฏิบัติบ่อนเบียนพระศาสนาให้เศร้าหมองก็จะลดน้อยลง และพระศาสนาก็จะเจริญมั่นคงขึ้น เพราะชาวพุทธเราร่วมกันทำนุบำรุงโดยประการดังกล่าวนี้.

ขออวยพรให้การประชุมของท่านครั้งนี้ดำเนินไปโดยเรียบร้อย บรรลุประโยชน์ที่มุ่งหมายไว้ทุกประการ และขอให้ทุกท่านที่มาร่วมชุมนุม ประสบแต่ความสุขสวัสดีจงทุกเมื่อทั่วกัน.

คำนิยม
ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ
ประกอบหนังสือจุกมน ยลพระธรรม

ดิฉันขอแสดงความชื่นชมต่อท่านพระภิกษุไกรศรี กิตฺติสิริ (จันทรปัญญา) ที่ท่านมีความวิริยะอุตสาหะเรียบเรียงหนังสือ "จุกมน" ยลพระธรรม เพื่อพิมพ์แจกเป็นธรรมทานในครั้งนี้ ซึ่งเมื่อว่าโดยเนื้อหาของหนังสือแล้ว นับว่าเป็นหนังสือที่มีคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์อย่างยิ่ง เริ่มตั้งแต่เรื่องสั้นเทิดพระเกียรติ "จุกมน" ยลพระธรรม และเรื่องที่เสริมความรู้ในแง่ประวัติศาสตร์ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาเจษฎาราชเจ้ารัชกาลที่ ๓ นอกจากนี้ ท่านยังได้รวบรวมเรียบเรียงพระประวัติของสมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ มาประกอบในหนังสือดังกล่าวด้วย

ดิฉันขอให้การดำเนินการจัดทำหนังสือดังกล่าวของท่าน บรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้ทุกประการ และขอบุญบารมีอันเกิดจากความวิริยะอุตสาหะในการจัดทำหนังสือครั้งนี้ ส่งผลให้ท่านมีสุขภาพพลามัยที่สมบูรณ์แข็งแรง เพื่อจักได้เป็นที่พึ่งทางใจและเป็นหลักให้กับพุทธศาสนิกชนตลอดไป.

(นางจุฬารัตน์ บุณยากร)

ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

คำนิยม

การจัดทำหนังสือ"จุกมน" ยลพระธรรม เพื่อเฉลิมพระเกียรติคุณพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ เนื่องในโอกาสรำลึกครบ ๒๐๐ ปี ทรงผนวช ในปีพุทธศักราช ๒๕๕๑ โดยพระภิกษุไกรศรี กิตฺติสิริ (จันทรปัญญา) เป็นหนังสือที่ถ่ายทอดเกียรติคุณของบูรพมหากษัตริย์ไทยพระองค์หนึ่ง ที่ทรงมีพระบรมราชศรัทธาอย่างยิ่งในบวรพระพุทธศาสนา ยากที่จะหาใครทัดเทียมได้ พระองค์ท่านทรงยึดหลักธรรมในพระพุทธศาสนามาใช้ในการปกครองบ้านเมืองอย่างร่มเย็นเป็นสุข การที่พระคุณเจ้าพระภิกษุไกรศรี กิตฺติสิริ (จันทรปัญญา) มีจิตศรัทธาจัดทำหนังสือเฉลิมพระเกียรติคุณฯ ขึ้น จะทำให้ประชาชนและเยาวชนไทยทราบถึงพระปรีชาสามารถในพระราชจริยวัตรอันงดงามของพระมหากษัตริย์ไทยที่ทรงรักแผ่นดิน และพสกนิกรยิ่งกว่าสิ่งอื่นใด

กระผมขออนุโมทนาและอำนวยพรให้การจัดทำหนังสือ "จุกมน" ยลพระธรรม ประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ทุกประการ

ธนธรณ์ ทองหอม

(นายธนธรณ์ ทองหอม)

ผู้อำนวยการสำนักทะเบียนธุรกิจนำเที่ยวและมัคคุเทศก์

คำแถลง

ก่อนพบกับ จุกมน

เรื่องสั้นที่ท่านจักได้อ่านต่อไปนี้ เป็นเรื่องสั้นแนวธรรมะซึ่งเน้นให้เห็นถึงวิถีชีวิตอันงดงาม และมีความเรียบง่ายแบบไทย ๆ ที่อาตมภาพวางโครงเรื่องและตัวละครขึ้นเอง เพื่อเป็นการเทิดพระเกียรติถวายเป็นพระราชกุศลแด่ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาเจษฎาราชเจ้า รัชกาลที่ ๓ โดยแทรกหลักธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ให้เป็นที่น่าสนใจ ซึ่งนำมาจากพระไตรปิฎกบ้าง จากหนังสือแบบเรียนนักธรรมชั้นตรี , โท , เอก บ้าง และจากโอวาทคำสอนของพระภิกษุมหาเถระผู้เป็นพระอาจารย์สำคัญต่าง ๆ ที่อาตมภาพได้เคยสนทนากับท่าน หรือได้อ่านบทความในหนังสือของท่านพระอาจารย์ทั้งหลายมาด้วยตนเองบ้าง

นอกจากนี้ยังมีนิทานประกอบอีก ๓ เรื่อง ที่อาตมภาพได้เคยรับฟังทางวิทยุคลื่นหนึ่งในกรุงเทพมหานคร เมื่อประมาณปีพุทธศักราช ๒๕๔๕ แต่ต้องขออภัยอย่างยิ่งที่อาตมภาพจำชื่อ และความถี่ของคลื่นสถานีวิทยุนั้นไม่ได้เพราะในขณะนั้นมีความตั้งใจฟังเนื้อหาของนิทานอย่างจริงจังเพียงอย่างเดียว มิได้สนใจฟังคำโฆษณาของทางสถานีวิทยุเลย

อย่างไรก็ตาม เรื่องสั้น **"จุกมน" ยลพระธรรม** นี้ ถือเป็นสื่อที่ถ่ายทอดความรู้ทางธรรมะขั้นพื้นฐาน ซึ่งท่านผู้อ่านสามารถนำไปปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้จริง แต่ก็ควรที่จักศึกษา และปฏิบัติธรรมในระดับที่สูงขึ้นต่อไป จึงหวังเป็นอย่างยิ่งว่า เรื่องสั้นนี้จะมิได้เป็นเพียงความเพลิดเพลินในการอ่านเท่านั้น หากจะเป็นแรงจูงใจให้ท่านผู้อ่านเกิดความตื่นตัวในการศึกษา และปฏิบัติธรรมอย่างจริงจังด้วย

อนึ่ง สำหรับความหมายของภาพปกเรื่องสั้นนี้ มีความสอดคล้องกับวันและปีพระราชสมภพของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ กล่าวคือ พระองค์ท่านพระราชสมภพตรงกับวันจันทร์ ปีมะแม ดังนั้นอาตมภาพจึงได้ออกแบบให้มีภาพพระพุทธรูปประจำพระชนมวาร (พระพุทธรูปประจำวันจันทร์) คู่กับภาพพระบรมธาตุดอยสุเทพ (พระบรมธาตุประจำปีนักษัตรคือ ปีมะแม) โดยมีภาพการ์ตูนเด็กไทย คือ **"จุกมน"** ซึ่งเป็นตัวละครเอกในเรื่องสั้นนี้กำลังอธิษฐานจิตอยู่เบื้องหน้าภาพพระพุทธรูป และพระบรมธาตุดอยสุเทพ

ขอเชิญท่านอ่านเรื่องสั้นด้วยความเบิกบานใจได้ ณ บัดนี้

ขออำนวยพร

พระมหาชาย กิตฺติสิริ ชัยทรงปัญญา

เรื่องสั้นประกอบนิทานแนวธรรมะเทิดพระเกียรติ
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาเจษฎาราชเจ้า รัชกาลที่ ๓

"จุกมน" ยลพระธรรม

เช้าวันแรกของการปิดเทอมใหญ่ช่วงฤดูร้อน จุกมนยังคงตื่นแต่เช้าตรู่มาช่วยคุณยายจันทร์แจ่มจัดเตรียมอาหารใส่บาตรตามที่ปฏิบัติมาเป็นประจำทุกวัน ด้วยคุณยายมักจะสอนให้จุกมนตื่นเช้าก่อนดวงอาทิตย์ขึ้น และฝึกฝนให้ทำบุญใส่บาตร แผ่เมตตาก่อนรับประทานอาหารเช้าทุกวันมาตั้งแต่จุกมนอายุได้เพียง ๔ ขวบ กระทั่งเดี๋ยวนี้จุกมนอายุย่างเข้า ๙ ขวบ เตรียมจะขึ้นชั้น ป.๓ แล้ว ส่วนพ่อเจิดจิต กับ แม่เจิมใจ ซึ่งเป็นคุณพ่อคุณแม่ของจุกมนนั้น พากันออกไปทำไร่ไถนาแต่เช้ามืดตามชีวิตประจำวันในวิถีของครอบครัวพอเพียง

เมื่อคุณยายจันทร์แจ่มกับจุกมนจัดเตรียมอาหารใส่บาตรเสร็จแล้ว ในระหว่างที่ทั้งสองกำลังรอพระสงฆ์บิณฑบาตอยู่นั้น จุกมนก็เกิดความสงสัย จึงถามคุณยายจันทร์แจ่มขึ้นว่า

"คุณยายครับ จุกมนอยากรู้จังเลยว่า ทำไมเราต้องทำอาหารใส่บาตรกันเอง ไม่ไปซื้อที่ตลาดเสียเลยล่ะครับ มีให้เลือกเยอะแยะ สะดวกดีด้วย"

คุณยายจันทร์แจ่มนิ่งไปพักหนึ่ง แล้วก็ค่อย ๆ อธิบายอย่างใจเย็นว่า

"การทำบุญใส่บาตรกับพระสงฆ์ให้ได้บุญกุศลมาก ๆ นั้น เราพึงระลึกนึกถึงว่าเป็นการถวายอาหารไปถึงพระพุทธเจ้า และพระอรหันต์ทั้งหลาย โดยผ่านพระสงฆ์[๑] อีกอย่างเราพึงคิดว่าการใส่บาตรนั้น ก็เพื่อให้พระสงฆ์ท่านได้รับประโยชน์จากอาหารที่ดีที่สุด จะได้มีกำลังมีสุขภาพดี สืบทอดพระศาสนาต่อไป

๑. จากโอวาทของพระเดชพระคุณพระเทพวรสิทธาจารย์ (หลวงพ่อธงชัย สุวณฺณสิริ) เจ้าอาวาสวัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร

นาน ๆ เพราะฉะนั้นถ้าเรามีโอกาส เราก็ควรจะทำอาหารใส่บาตรด้วยตัวของเราเอง จะได้ทำให้ดีที่สุด มีความสะอาดตั้งแต่การเตรียมวัตถุดิบจนถึงการปรุง แม้แต่การชิม ก็ต้องมีความพิถีพิถัน แยกใส่ภาชนะต่างหากก่อน หรือถ้าจะให้ดีก็ฝึกมือให้ชำนาญในการปรุงจะได้ไม่จำเป็นต้องชิม เราก็จะเกิดความภูมิใจว่าอาหารที่เราทำ มีความบริสุทธิ์อันควรแก่การทำบุญ แต่เราก็ไม่ควรตำหนิผู้ที่ไปซื้ออาหารเขามาใส่บาตรหรือทำบุญ เพราะคนเรามีโอกาสในการทำบุญและมีความสะดวกไม่เหมือนกัน ทีนี้พอจะเข้าใจบ้างรึยัง"

"เข้าใจดีมากเลยครับคุณยาย" จุกมนตอบด้วยความกระจ่าง และในทันใดนั้น จุกมนก็เห็นหลวงตาแจ้ง สมภารวัดเฟื่องบุญ ซึ่งอยู่ใกล้บ้านและเป็นที่เคารพนับถือศรัทธาของชาวบ้านมาตั้งแต่สมัยคุณยายจันทร์แจ่มยังเป็นสาวรุ่น ๆ อยู่ กำลังนำคณะพระ-เณรเดินบิณฑบาตเข้ามาใกล้ตรงหน้าบ้านแล้วจึงรีบออกไปยืนพนมมือ ยกขึ้นวันทาบนหน้าผาก แล้วลดมือลงอัญชลีที่หว่างอกพร้อมกับกล่าวคำทักทายต้อนรับหลวงตาแจ้งและคณะสงฆ์ว่า

"กราบนมัสการนิมนต์ครับหลวงตา" จากนั้นจุกมนก็ย้อนกลับมาประคองคุณยายจันทร์แจ่ม ถอดรองเท้า ใส่บาตรพระ-เณรกันครบทุกรูป แล้วนั่งคุกเข่าลงกับพื้น พนมมือรับพรจากพระ-เณรเป็นภาษาบาลี ก็เป็นอันเสร็จการทำบุญใส่บาตรสำหรับวันนี้

จุกมนช่วยคุณยายเก็บอุปกรณ์ข้าวของซึ่งใช้ในการใส่บาตรเข้าที่อย่างเรียบร้อย ต่อมาก็ถึงเวลาอาหารเช้าของคุณยายกับหลานตระกูล จ. กันเสียที

ในชุดอาหารนั้น คุณยายจันทร์แจ่มจัดเป็นสำรับแบบครบสูตร มีข้าวกับข้าว เครื่องเคียง ขนมหวาน และผลไม้ อย่างพอประมาณ ให้จุกมนได้เรียนรู้ไปในตัว แต่ก่อนที่ทั้งสองจะเริ่มรับประทานอาหารกัน คุณยายจันทร์แจ่มก็นำจุกมนอธิษฐานพิจารณาถึงคุณค่าในอาหาร กับทั้งขอบคุณและแผ่เมตตาให้กับสิ่งมีชีวิตที่ต้องมาเป็นอาหาร ตลอดจนสรรพสัตว์ทั้งหลายไม่มีประมาณ อันเป็น

ส่วนหนึ่งในคำสอนของคุณยายจันทร์แจ่มที่เคยสอนจุกมนอยู่เสมอ ๆ ว่า "คนเรานั้นจะเป็นผู้ที่มีจิตใจดีงาม ประเสริฐล้ำเลิศสมกับความเป็นมนุษย์สมบัติได้ต้องหมั่นฝึกฝนตนเองในการ **ให้ทานก่อนกิน ถือศีลก่อนไป ทำใจก่อนนอน** ผู้ที่ทำได้ทั้งสามอย่างนี้เป็นประจำนิสัย ก็จะเป็นผู้ที่มีเมตตา มีแต่บุญกุศล ด้วยการให้ทานทั้งทางกายและทางจิตใจ , ไม่มีเจ้ากรรมนายเวรเพิ่มขึ้นอีก เพราะไม่เบียดเบียนใคร ด้วยมีศีลเป็นรั้วกั้นไว้ และเป็นผู้ที่มีจิตใจผ่องใส ระลึกถึงแต่สิ่งอันเป็นความดีงามพร้อมที่จะรับคุณธรรมต่าง ๆ ให้เกิดสติปัญญาด้วยความบริสุทธิ์จากการขัดเกลาจิตใจของตนนั่นเอง"

ในระหว่างที่ทั้งสองรับประทานอาหารกันอยู่นั้น คุณยายจันทร์แจ่มได้พูดขึ้นว่า "จุกมนเอ๋ย วันนี้ตอนกลางวัน ยายจะให้หลานนำอาหารเพลไปถวายหลวงตาแจ้งที่วัดนะ คราวนี้ยายจะให้จุกมนไปคนเดียวเพราะเห็นว่าจุกมนโตขึ้นมากแล้ว น่าจะถวายอาหารพระตามขั้นตอนที่ยายเคยสอนไว้ได้ อีกอย่างหนึ่งยายจะได้อยู่สานพัดใบตาลไว้ถวายพระ กับใช้กันเองในหน้าร้อน แล้วก็เอาไปฝากเขาขายที่ตลาดด้วย"

จุกมนได้ยินดังนี้ ก็มีความรู้สึกตื่นเต้นดีใจที่จะได้ไปถวายภัตตาหารเพลเพียงลำพังเป็นครั้งแรก จึงตอบรับคำของคุณยายจันทร์แจ่มด้วยความมั่นใจว่า "ได้ครับคุณยาย จุกมนจะไปเองเลยครับ"

เมื่อรับประทานอาหารเช้ากันเสร็จ และจุกมนได้เก็บล้างภาชนะจานชามเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ปกติในวันหยุดหรือปิดเทอมอย่างนี้ ถ้าคุณยายจันทร์แจ่มไม่มีงานอื่นที่ต้องให้จุกมนช่วยอีก จุกมนก็จะออกไปวิ่งเล่นกับเพื่อน ๆ ในละแวกเดียวกันตามประสาของเด็ก แต่วันนี้แม้คุณยายจันทร์แจ่มจะไม่มีอะไรให้ช่วย และยังมีเพื่อน ๆ มาชวนจุกมนไปวิ่งเล่นกันอีก จุกมนก็กลับขอตัวอยู่กับบ้าน เพื่อซ้อมขั้นตอนการทำบุญถวายภัตตาหารเพลในวันนี้ ตั้งแต่การกราบพระ อาราธนาศีล และกล่าวคำถวายภัตตาหารอย่างจริงจัง กระทั่งได้เวลาที่ควร

จะไปวัดให้ถึงก่อนเวลา ๑๑.๐๐ นาฬิกา ซึ่งเป็นเวลาเพลแล้ว จุกมนจึงมารับปิ่นโต พร้อมกับดอกไม้ธูปเทียนบูชาพระจากคุณยายจันทร์แจ่ม

"ผมพร้อมแล้วครับคุณยาย จะรีบไปวัดเดี๋ยวนี้เลยครับ" จุกมนบอกกล่าวคุณยายจันทร์แจ่มด้วยความตื่นเต้น

คุณยายจันทร์แจ่มจึงพูดขึ้นว่า "ใจเย็น ๆ ก่อนลูก ไม่ต้องตื่นเต้นนักหรอก"

แล้วก็ค่อย ๆ พูดกับจุกมนต่อไปว่า "เมื่อไปถึงที่หอฉันของวัดแล้วนำอาหารในปิ่นโตออกมาจัดใส่จานชามของวัด จากนั้นก็วางเรียงบนถาดวงกลมใบใหญ่ให้เสร็จเรียบร้อยก่อนที่หลวงตาจะลงมาถึงหอฉันนะลูก เมื่อหลวงตามาแล้ว ก็กราบพระสวย ๆ รับศีลเสียก่อน เสร็จแล้วจึงค่อยกล่าวคำถวายภัตตาหาร และยกถาดอาหารประเคน ถ้าทำไม่ถูกตรงไหน ก็คอยฟังหลวงตาท่านแนะนำให้ดีนะลูกนะ"

"ไม่ต้องห่วงครับคุณยาย จุกมนจะตั้งใจ ไม่ให้พลาดเลยครับ" เมื่อจุกมนให้คำรับรองอย่างหนักแน่น มั่นอกมั่นใจเช่นนี้ คุณยายจันทร์แจ่มจึงส่งปิ่นโตและดอกไม้ธูปเทียนที่เตรียมไว้ให้แก่จุกมน พร้อมกับกล่าวว่า "หลวงตาท่านให้พรอย่างไรบ้าง จำให้แม่น กลับมาแล้ว ก็บอกยายด้วยนะลูก และหนูไม่ต้องรีบกลับเร็วนักหรอก อยู่ทานข้าวที่วัดเป็นลูกศิษย์ก้นบาตรหลวงตาไปเลย แล้วก็ช่วยล้างจานชามของวัด และคอยปรนนิบัติรับใช้หลวงตาให้ดีก่อน บางทีก่อนกลับมาหลวงตาอาจมีเรื่องราวอะไรดี ๆ เล่าให้จุกมนฟังด้วยนะ" เมื่อพูดจบคุณยายจันทร์แจ่มก็อมยิ้มเหมือนจะรู้อะไรอยู่ในใจแต่ก็ยังไม่บอกให้หลานน้อยผู้น่ารักได้ทราบตอนนี้ เพราะจะให้จุกมนรู้ด้วยตัวเอง

ส่วนจุกมนนั้น ขณะที่จะรับปิ่นโตและฟังโอวาทจากคุณยายจันทร์แจ่ม ก็ยกมือไหว้คุณยายอย่างนอบน้อม อันเป็นการขอบคุณและสวัสดีก่อนที่จะออกจากบ้าน ซึ่งเป็นกิริยามารยาทที่ทุกคนในบ้านนี้สั่งสอนและถือปฏิบัติกันมา

จากนั้นจุกมนจึงออกเดินไปยังวัดเฟื่องบุญ แต่ด้วยความเฉลียวฉลาดของเด็กน้อยผู้มีคุณธรรมและสัมมาคารวะผู้นี้ จุกมนได้หยิบสมุดบันทึกเล่มเล็กที่จุกมนทำขึ้นเองจากเศษกระดาษเหลือใช้กับดินสอติดมือไปด้วย เพราะตั้งใจจะจดคำให้พรจากหลวงตาแจ้งมาอ่านให้คุณยายฟัง

เมื่อจุกมนเดินมาถึงวัดเฟื่องบุญแล้ว ก็ได้จัดแจงแต่งสำรับอาหาร และนั่งรอหลวงตาแจ้งกับคณะสงฆ์ที่หอฉันตามที่คุณยายจันทร์แจ่มบอกไว้

อนึ่ง วันนี้มิใช่วันพระ (วันธัมมสวนะ) จึงไม่มีโยมคนอื่นอยู่รอถึงเวลาเพลส่วนมากจะมาถวายภัตตาหารตอนช่วงสายแล้วก็กลับไป คงมีเพียงเด็กวัดเท่านั้น แต่วันนี้มีจุกมนตั้งใจมาถวายภัตตาหารเพลโดยเฉพาะ พวกเด็กวัดจึงพากันมาช่วยและเป็นกำลังใจให้จุกมน อีกทั้งยังได้พูดคุยชักชวนให้จุกมนมาวิ่งเล่นกันที่วัดบ่อย ๆ ด้วย ซึ่งในใจของจุกมนเองก็มีความรู้สึกชอบบรรยากาศที่วัดนี้อยู่แล้วเพราะมีความสงบร่มรื่นเป็นธรรมชาติ

ต่อมาเพียงครู่เดียว กลองเพลก็ดังขึ้นเป็นจังหวะช้า ๆ ค่อย ๆ เร็วขึ้นจนถี่รัว อันเป็นสัญญาณบอกให้รู้ว่าถึงเวลาเพลแล้ว ไม่นานนักหลวงตาแจ้งก็เดินนำคณะสงฆ์มาถึงหอฉัน และเมื่อนั่งบนอาสนะสงฆ์แล้ว พระ-เณรทุกรูปก็กราบพระพุทธรูปประธานแบบเบญจางคประดิษฐ์พร้อมกัน ๓ ครั้ง ส่วนจุกมนและเด็กวัดต่างก็กราบพระประธานพร้อมกับคณะสงฆ์ แล้วก็หันมากราบพระสงฆ์อีก ๓ ครั้ง จากนั้นหลวงตาแจ้งก็ทักทายจุกมนด้วยความเอ็นดูว่า "ว่าอย่างไรเล่าจุกมนน้อย วันนี้มาถวายเพลคนเดียวหรือ"

จุกมนนั่งพับเพียบพนมมือขึ้นพร้อมกับตอบอย่างสุภาพอ่อนโยนว่า "ครับหลวงตา วันนี้คุณยายท่านเริ่มฝึกให้ผมมาถวายภัตตาหารเพลคนเดียวครับ ส่วนคุณยายนั้น ท่านบอกว่าจะอยู่บ้านสานพัดใบตาลครับ"

หลวงตาแจ้งพูดต่อทันที "เออ...ดีแล้วหละ เห็นยายจันทร์แจ่มเขาเคยบอกอยู่เหมือนกันว่าจะให้เจ้ามาเรียนรู้การทำบุญกับหลวงตาในช่วงปิดเทอมเอา

ล่ะเข้าไปจุดเทียนธูปบูชาพระรัตนตรัยที่โต๊ะหมู่ก่อนเถอะ แล้วค่อยเข้ามาตรงหน้าหลวงตานี่นะ"

จุกมนค่อย ๆ ขยับตัวคลานอย่างสำรวมไปที่โต๊ะหมู่บูชาซึ่งมีธูปเทียนปักไว้พร้อมแล้ว และหลังจากที่จุกมนจุดเทียน-ธูปบูชาพระรัตนตรัยเสร็จแล้ว ก็คลานกลับไปนั่งคุกเข่าพนมมือตรงหน้าหลวงตาแจ้งแล้วกล่าวคำอาราธนาศีลห้าอย่างฉะฉานชัดเจน และเมื่อรับศีลห้าเป็นที่เรียบร้อย จุกมนก็ตั้งนะโม ฯ อีก ๓ จบ ตามด้วยคำถวายภัตตาหารอย่างถูกต้องทันทีโดยไม่ต้องมีใครคอยบอก

จากนั้นจึงประเคนภัตตาหารที่จัดไว้ หลวงตาแจ้งรับประเคนแล้ว ก็ให้จุกมนกรวดน้ำรับพรเป็นภาษาบาลียาวเหยียด จุกมนไม่สามารถจำคำให้พรของหลวงตาแจ้งและคณะสงฆ์ได้ จึงคิดไว้ว่าหลังจากเสร็จกิจในหอฉันแล้วค่อยไปถามหลวงตาอีกครั้งก่อนกลับบ้าน เพื่อจดไปฝากคุณยายจันทร์แจ่ม

เมื่อบรรดาพระ-เณรฉันกันเสร็จแล้ว หลวงตาแจ้งก็บอกให้จุกมนกับเด็กวัดทั้งหลายมายกอาหารไปรับประทานกันต่อ จุกมนก็พนมมือขึ้นพูดกับหลวงตาว่า "หลวงตาครับ เมื่อผมทานข้าวเสร็จแล้ว ผมจะไปคุยกับหลวงตาที่กุฏิก่อนกลับบ้านนะครับ" หลวงตาแจ้งก็บอกจุกมนว่า "ดีแล้ว ไปเถอะ กำลังจะบอกให้ไปหาอยู่เหมือนกัน"

หลังจากที่จุกมนกับพวกเด็กวัดทานข้าวและช่วยกันเก็บล้างภาชนะกับทั้งปัดกวาดเช็ดถูหอฉันเสร็จเรียบร้อยแล้ว จุกมนก็เข้าไปหาหลวงตาแจ้งที่กุฏิ และเมื่อหลวงตาแจ้งทักทายปราศรัยอีกครั้งพอสมควรแล้ว จุกมนก็พูดกับหลวงตาแจ้งว่า "หลวงตาครับ ตอนที่อยู่บนหอฉัน หลวงตาให้พรอะไรผมบ้างครับ ผมขอจดไว้หน่อยนะครับ"

หลวงตาแจ้งรีบถามกลับว่า "ทำไมล่ะ จะเอาไปให้ยายจันทร์แจ่มเขาดูหรืออย่างไร"

"ใช่แล้วครับ คุณยายท่านกำชับมา" จุกมนรีบตอบ

หลวงตาแจ้งก็ว่าอีก "นี่แหละลักษณะยายจันทร์แจ่มเขาหละ สมัยยังเป็นสาว ๆ เวลาให้เพื่อนมาถวายอะไรแทนทีไรก็จะต้องให้กลับไปบอกคำให้พรจากพระสงฆ์ทุกครั้งไป เขาคงจำคำสอนของหลวงตาในสมัยก่อนที่บอกว่า เมื่อตั้งใจทำบุญแล้วก็ต้องตั้งใจรับพรไว้เป็นสิริมงคลด้วยทุกครั้ง ฉะนั้นแม้จะไม่ได้มาด้วยตัวเอง ก็จะให้ผู้ที่มาแทนนำพรกลับไปบอกให้ชื่นใจ" หยุดพักหายใจครู่หนึ่ง แล้วก็พูดต่อ

"เอาล่ะ...หลวงตาจะเปิดหนังสือให้ดูเลยก็แล้วกันว่าหลวงตาให้พรบทไหนไปบ้าง ถ้าบอกให้จดตามคำพูด เจ้าคงจดไม่ถูกเป็นแน่"

และแล้วหลวงตาแจ้งก็หยิบหนังสือรวมบทสวดมนต์มาเปิดชี้ให้จุกมนดูและลอกตามลำดับ ซึ่งมีบทอนุโมทนาวิธี ตั้งแต่คำกรวดน้ำ ยะถา...สัพพี...ตามด้วยบทโภชะนะทานุโมทะนะคาถา คือ อายุโทพะละโท ธีโร...ซึ่งเป็นบทพระคาถาชื่นชมยินดีกับการถวายอาหาร และลงจบด้วยบทแสดงอานุภาพของพระรัตนตรัยคือ ภะวะตุสัพพะมังคะลัง...

เมื่อจุกมนจดบทสวดให้พรพร้อมความหมายเสร็จเป็นที่พอใจแล้ว จุกมนก็จะขอตัวกลับ ด้วยไม่อยากรบกวนหลวงตาแจ้งนานเกินไป จึงกล่าวกับหลวงตาว่า "จุกมนหมดหน้าที่แล้วครับหลวงตา ว่าจะขอตัวกลับบ้านเลย หลวงตาจะได้พักผ่อนนะครับ"

หลวงตาแจ้งได้ยินแล้วก็ทราบว่าจุกมนมีความเกรงใจ เพราะเป็นเด็กดี แต่หลวงตาแจ้งยังคงอยากจะสนทนากับจุกมนอีกสักหน่อย ด้วยอยากจะฝากข้อคิดดี ๆ บางอย่างกลับบ้านไปด้วย ดังนั้นหลวงตาแจ้งจึงพูดขึ้นว่า

"เดี๋ยวก่อนสิจุกมน อยู่คุยกับหลวงตาสักหน่อยเถอะ" จากนั้นหลวงตาแจ้งก็ถามจุกมนต่อว่า" ไหนบอกหลวงตาหน่อยซิว่า ปิดเทอมนี้อยากจะทำอะไรมากที่สุด"

จุกมนก็พนมมือขึ้นตอบคำถามหลวงตาแจ้งอย่างตรงไปตรงมาตามประ

สาเด็ก คือ "ผมอยากจะเล่นให้สนุกเต็มที่มากที่สุดเลยครับหลวงตา เพราะก่อนปิดเทอมผมไม่มีเวลาได้เล่นอะไรเลย นี่ถ้าคุณพ่อทำของเล่นให้ผมเยอะ ๆ ผมก็คงจะโชคดีมากเลยนะครับ แต่ถ้าคุณพ่อไม่มีเวลา ผมก็คงจะโชคร้ายไม่มีของเล่นใหม่ ๆ แน่เลย"

หลวงตาแจ้งได้ยินคำตอบของจุกมนแล้ว ก็คิดอุบายที่จะสอนจุกมนขึ้นมาได้ทันที จึงบอกกับจุกมนว่า "เอ้อ...ลองฟังนิทานสักเรื่องดีไหมล่ะจุกมน บางทีอาจจะทำให้จุกมนรู้จักกับสิ่งที่เรียกว่าความโชคดี โชคร้ายมากขึ้น"

"ดีครับหลวงตา ผมชอบฟังนิทานอยู่แล้วครับ" จุกมนรีบตอบโดยไม่ลังเล แล้วก็นั่งพับเพียบพนมมือคอยฟังนิทานอย่างตั้งอกตั้งใจ

หลวงตาแจ้งจึงเล่าเรื่องราวของนิทาน ว่า "เมื่ออดีตกาลนานมาแล้ว ณ หมู่บ้านแห่งหนึ่ง มีชายชราคนหนึ่งเป็นที่เคารพนับถือของผู้คนทั้งหมู่บ้านเพราะชายชราผู้นี้เป็นคนดีมาตั้งแต่เด็ก มีนิสัยสุภาพเรียบร้อยเหมือนจุกมนนี่แหละ ชอบช่วยเหลือผู้อื่นอยู่เสมอ เป็นคนสมถะเรียบง่ายเสียด้วย

ครั้นเข้าสู่วัยชราแล้ว ชาวบ้านต่างก็รู้กันดีว่าชายชราผู้นี้มีสิ่งที่รักที่สุดในชีวิตเหลืออยู่ ๒ อย่าง คือ ลูกชายที่กำลังเป็นหนุ่มกำยำ รูปร่างหน้าตาหล่อเหลา นิสัยดี ๑ คน กับ ม้างาม ๆ ลักษณะดีมากที่สุด ไม่มีม้าตัวไหนมาเทียบได้อีก ๑ ตัว

แต่อยู่มาวันหนึ่งก็เกิดเรื่องที่ไม่คาดฝันขึ้น เมื่อสองพ่อลูกตื่นขึ้นมาพบว่าม้าตัวงามอันเป็นที่รักของพวกเขาหายไปจากคอกเลี้ยงโดยไม่ทราบสาเหตุ พอตกตอนเย็นชาวบ้านต่างก็รู้ข่าวเรื่องม้าหายกันหมด จึงพากันมาหาชายชราถึงที่บ้านเพื่อแสดงความเสียใจ

กลุ่มชาวบ้านพูดกับชายชราว่า **โธ่...ท่านช่างโชคร้ายเสียจริง ที่อยู่ ๆ ม้าตัวงามสุดที่รักของท่านเพียงตัวเดียวก็หายไปอย่างไร้ร่องรอย** แต่ชายชรากลับอยู่ในอาการสงบ ไม่มีความเสียใจใด ๆ แสดงออกมาให้เห็นเลยแล้ว

ยังถามกลุ่มชาวบ้านกลับไปด้วยเสียงอันนุ่มนวลว่า **แล้วพวกท่านรู้ได้อย่างไรเล่า ว่านี่เป็นเรื่องโชคร้าย** ชาวบ้านได้ยินกันดังนั้นก็รู้สึก งง ๆ ไม่รู้จะพูดอะไรอีก จึงลาชายชรา แล้วแยกย้ายกันกลับไป

จากนั้นอีก ๗ วันต่อมา ปรากฏว่าม้าตัวงามที่หายไปนั้น มันกลับมายังบ้านของชายชราเองในสภาพที่สมบูรณ์ดีเหมือนเดิม และไม่ได้กลับมาเพียงตัวเดียวแต่ยังได้พาม้าป่างาม ๆ ลักษณะดีเยี่ยม มาให้ชายชราได้เป็นเจ้าของอีก ๑๑ ตัว

เวลาตอนเย็นวันนั้น ชาวบ้านก็พากันมาแสดงความยินดีกับชายชราถึงที่บ้านอีก โดยกล่าวกับชายชราว่า **โห...ท่านช่างโชคดีจริง ๆ เลย ม้าสุดที่รักของท่านกลับคืนมาเองในสภาพดี และยังนำม้าป่างาม ๆ อีก ๑๑ ตัว มาให้ท่านเป็นเจ้าของด้วย แหม...ไม่มีอะไรจะโชคดีกว่านี้อีกแล้วนะท่าน** ส่วนชายชราก็ยังคงอยู่ในอาการสงบ ไม่มีความตื่นเต้นดีใจอะไรเป็นพิเศษเลย และได้ถามพวกชาวบ้านกลับไปว่า **แล้วพวกท่านรู้ได้อย่างไรเล่า ว่านี่เป็นเรื่องโชคดี** ชาวบ้านก็งงกันอีก แต่ก็ไม่อาจจะคาดเดาความรู้สึกในใจของชายชราที่พวกตนเคารพนับถือได้ จึงพากันแยกย้ายกลับบ้านของแต่ละคน

ต่อมาอีก ๓ วัน ลูกของชายชราก็ได้นำม้าตัวเดิมและตัวใหม่ทั้งหมดรวม ๑๒ ตัว หรือก็คือ ๑ โหลพอดี ออกมาขี่ที่กลางทุ่งทีละตัวด้วยความตื่นเต้นดีใจยิ่งนัก โดยขี่มาได้ ๑๑ ตัวอย่างสบาย ๆ เหลือตัวสุดท้ายซึ่งเป็นหนึ่งในตัวใหม่ และเป็นม้าตัวเล็กที่สุด น่าจะขึ้นขี่ง่ายกว่าตัวอื่น ๆ ทุกตัว

แต่ทว่ามันก็พยศมาก ไม่ยอมให้ลูกของชายชราขึ้นขี่เลย

ส่วนลูกของชายชรานั้นก็มีทิฏฐิมานะมากเสียแล้ว ด้วยความรู้สึกว่าเมื่อสามารถขี่ม้าใหญ่มาได้ทั้งหมด ๑๑ ตัวอย่างง่ายดายปลอดภัยแล้ว ไฉนเลยจึงจะขี่ม้าตัวที่เล็กที่สุดนี้ไม่ได้

คิดดังนี้แล้วก็พยายามเอาชนะในการขึ้นขี่เพื่อบังคับม้าตัวสุดท้ายนี้ให้จง

ได้ แม้ว่าจะพยายามอยู่หลายครั้งและเสียเวลามามากแล้วก็ตาม

กระทั่งมาถึงวาระสุดท้าย เขาเกือบจะขึ้นขี่ม้าตัวสุดท้ายนี้ได้สมใจอยู่แล้ว แต่ม้านั้นก็พยศเต็มแรง ดีดเขากระเด็นออกไป ทำให้แผ่นหลังของเขากระแทกกับแท่นหินก้อนใหญ่เข้าอย่างแรง ได้รับบาดเจ็บสาหัส ไม่สามารถขยับเนื้อตัวได้ ครั้นเมื่อหมอที่เก่งที่สุดในหมู่บ้านมาตรวจดูอาการและให้การรักษาเบื้องต้นแล้ว ได้สรุปอาการลงความเห็นว่า ลูกของชายชราต้องเป็นอัมพาตทั้งตัวไปตลอดชีวิต

และไม่นานนักข่าวนี้ก็แพร่กระจายไปทั่วหมู่บ้าน ชาวบ้านทุกคนก็รวมตัวกันมาหาชายชราถึงที่บ้านกันอีก ต่างก็พูดกับชายชราเป็นเสียงเดียวกันว่า **โธ่...ท่านช่างโชคร้ายจริง ๆ เลยลูกชายคนเดียวสุดที่รักของท่านต้องมาเป็นอัมพาตทั้งที่ยังหนุ่มยังแน่นอยู่เลย ไม่น่าโชคร้ายอย่างนี้เลยนะท่าน"** ในขณะที่ชายชรายังมั่นคงอยู่ในความสงบทั้งทางกายและจิตใจโดยตลอด ไม่มีอาการของความเศร้าโศกเสียใจแสดงออกมาเลยและยังได้ถามพวกชาวบ้านอีกว่า **"แล้วพวกท่านรู้ได้อย่างไรเล่า ว่านี่เป็นเรื่องโชคร้าย**

บรรดาชาวบ้านก็งงกันอีกตามเคย มีเสียงบ่นกันพึมพำว่า นี่ยังไม่ใช่เรื่องโชคร้ายอีกหรือ หลังจากนั้นอีก ๑ ปี ต่อมา ปรากฏว่าบ้านเมืองมีศึกสงครามที่ต้องสู้รบกับเมืองอื่น ซึ่งชายหนุ่มฉกรรจ์ในหมู่บ้านนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่อยู่ในวัยอย่างลูกของชายชรา ต้องถูกเกณฑ์ไปรบในสงครามกันหมดทุกคน ยกเว้นเพียงลูกของชายชราที่เป็นอัมพาตอยู่

ในที่สุดเมืองนี้ก็เป็นฝ่ายพ่ายแพ้ และชายหนุ่มที่ถูกเกณฑ์ไปจากหมู่บ้านนี้ก็ถูกฆ่าตายในสนามรบกันหมด

ดังนั้นในหมู่บ้านแห่งนี้จึงมีชายหนุ่มเหลืออยู่เพียงคนเดียวคือ ลูกของชายชราที่ตกจากม้าจนเป็นอัมพาตนั่นเอง"

เมื่อหลวงตาแจ้งเล่าจบ ก็ถอนหายใจเฮือกหนึ่งด้วยความเหนื่อย

"เฮ่ย..." แล้วก็พูดกับจุกมนต่อว่า "นิทานเรื่องนี้คงจะสอนให้รู้แล้วสินะว่าไม่มีสิ่งใดที่เกิดขึ้นมาแล้ว จะเป็นความโชคดีหรือความโชคร้ายเพียงอย่างเดียว ความจริงทุกอย่างก็เป็นไปตามกฎแห่งกรรมทั้งนั้น ส่วนที่จะคิดกันว่าอะไรเป็นเรื่องดี อะไรเป็นเรื่องร้ายนั้น ก็เป็นความรู้สึกของอารมณ์ที่จิตมันปรุงแต่งขึ้นมาเท่านั้นเอง ฉะนั้นสิ่งสำคัญที่สุดก็คือ เราต้องมีสติกำหนดรู้ในสิ่งที่เกิดขึ้นและกำลังทำอยู่ทุกขณะ แม้แต่อารมณ์ความรู้สึกต่าง ๆ ด้วย จะได้ควบคุมให้อยู่ในอาการสงบเป็นปกติ และเป็นกลางได้ ไม่ใช่มัวแต่ตื่นเต้นดีใจกับสิ่งที่ได้มา หรือโศกเศร้ากับสิ่งที่เสียไป หรือมัวแต่คิดเพ้อเจ้อฟุ้งซ่านไปเรื่อยกับสิ่งที่ยังไม่เกิดขึ้น อันเป็นทางแห่งความประมาท อาจต้องพบจุดจบที่ไม่พึงประสงค์ได้ทุกเมื่อนะ เข้าใจไหมล่ะจุกมน"

จุกมนซึ่งมีความเฉลียวฉลาดในตัวเป็นพื้นฐาน และตั้งใจฟังอยู่ตลอดตั้งแต่ต้น ทำให้เข้าใจถึงแก่นสาระในนิทานและคำสอนทิ้งท้ายของหลวงตาแจ้งเป็นอย่างดี จึงตอบหลวงตาแจ้งไปด้วยความประทับใจสุดซึ้งว่า "เข้าใจมากเลยครับหลวงตา ผมจะจดจำใส่ใจไว้เพื่อนำไปใช้ในชีวิตจริงต่อไป กราบขอบพระคุณหลวงตาอย่างยิ่งเลยครับ"

หลวงตาแจ้งเห็นว่า ในวันนี้จุกมนได้รับประโยชน์แห่งสาระธรรมพอสมควรแก่เวลาแล้ว จึงกล่าวว่า "เอ้อ...ดีแล้วหละจุกมน เอาล่ะเราคุยกันพอเท่านี้ก่อน โอกาสหน้าก็ค่อยมาคุยกันใหม่นะ วันนี้จุกมนจะทำอะไรต่ออีกก็ไปทำเถอะ ตามสบายเลยนะจุกมน" จากนั้นจุกมนก็กราบลาหลวงตาแจ้ง

ก่อนจะออกจากวัด จุกมนได้ไปบอกลาพวกเด็กวัดด้วย แล้วจึงหิ้วปิ่นโตเปล่าซึ่งทำความสะอาดแล้ว เดินกลับบ้านด้วยความสุขใจ

ครั้นเมื่อถึงบ้าน ก็พบว่าพ่อเจิดจิตกับแม่เจิมใจกลับมาแล้วเช่นกัน จุกมนจึงวางปิ่นโตลง แล้วยกมือไหว้คุณพ่อคุณแม่ก่อน จากนั้นก็นำปิ่นโตไปเก็บและเข้าไปไหว้คุณยายจันทร์แจ่มพร้อมกับรายงานเรื่องการไปทำบุญที่วัดเฟื่องบุญให้คุณ

ยายจันทร์แจ่มฟังว่า

"คุณยายครับ วันนี้ผมถวายอาหารเพลกับหลวงตาถูกต้องทุกขั้นตอนเลยครับ" หยิบสมุดมาเปิดให้ดูแล้วพูดต่อว่า " นี่ครับคำให้พรที่ได้รับจากหลวงตา" จุกมนอ่านให้ฟังพร้อมอธิบายถึงความหมาย

"ดีมากค่ะลูก เก่งจริง ๆ เลยนะเนี่ยตัวแค่นี้" คุณยายจันทร์แจ่มกล่าวชมด้วยใบหน้ายิ้มแย้มเบิกบานและลูบศีรษะจุกมนไปด้วย แล้วก็ถามต่อว่า "อ้อ...แล้วหลวงตาท่านมีอะไรฝากให้เราเป็นข้อคิดก่อนกลับมาบ้านหรือเปล่าล่ะ"

"มีครับ หลวงตาท่านเล่านิทานธรรมะให้ผมฟัง สนุกมากเลยครับ" จุกมนรีบตอบ แต่ยังไม่ทันจะเล่าเนื้อเรื่องให้คุณยายฟัง ก็มีเสียงของแม่เจิมใจเรียกจุกมนว่า

"จุกมนเอ้ย...เสร็จหรือยังลูก เสร็จแล้วก็ออกมาช่วยแม่จัดของข้างนอกหน่อยนะ"

คุณยายจันทร์แจ่มก็บอกจุกมนว่า "เอาล่ะจุกมน ออกไปช่วยงานแม่เขาก่อนนะ ประเดี๋ยวก็จะได้เวลาอาหารมื้อเย็นกันแล้ว" จุกมนก็รับคำ "ครับ" แล้วก็ลุกไปช่วยงานคุณแม่ทันที

จุกมนช่วยงานแม่เจิมใจอยู่พักหนึ่งก็เสร็จลงเรียบร้อย ทันใดนั้นเอง พ่อเจิดจิตก็เข้ามาสร้างความประหลาดใจให้จุกมนด้วยการนำว่าวจุฬาอันใหญ่ที่ทำเองกับมือมามอบให้จุกมนไว้เล่นช่วงปิดเทอมนี้ จุกมนเห็นแล้วก็รู้สึกดีใจ แต่ไม่ได้แสดงอาการตื่นเต้นจนกระโดดตัวโก่งเหมือนเมื่อก่อนที่ผ่านมา เพราะยังนึกถึงนิทานและคำสอนจากหลวงตาแจ้งอย่างติดอกติดใจอยู่เลย

อย่างไรก็ตามจุกมนก็ยังคงรักษามารยาทอันดีงาม ยกมือไหว้คุณพ่อแล้วพูดว่า"ขอบคุณมากครับคุณพ่อ ว่าวอันนี้สวยงามใหญ่โตจริง ๆ เลย ถ้าคนอื่นได้เห็นก็คงจะตื่นตาตื่นใจไม่น้อยเลยนะครับ"

ต่อมาสมาชิกในครอบครัวของจุกมนทุกคนก็ร่วมรับประทานอาหารมื้อ

เย็นกันอย่างอบอุ่น และเมื่อเสร็จจากมื้อเย็นกันแล้ว จุกมนก็แยกตัวออกมาทบทวนเนื้อหาของนิทานที่หลวงตาแจ้งเล่าให้ฟัง แล้วบันทึกลงในสมุดเพื่อมิให้ลืมเลือนหายไป ซึ่งจุกมนสามารถบันทึกได้อย่างละเอียดสมกับเป็นเด็กที่มีความเฉลียวฉลาด

ครั้นก่อนจะถึงเวลาเข้านอน คุณยายจันทร์แจ่ม พ่อเจิดจิต แม่เจิมใจ และจุกมน ก็ร่วมสวดมนต์นั่งสมาธิ และแผ่เมตตาด้วยกันตามแบบอย่างที่หลวงตาแจ้งได้สอนไว้

วันรุ่งขึ้น หลังจากเสร็จกิจวัตรประจำวันในภาคเช้าแล้ว จุกมนก็ขออาสาคุณยายจันทร์แจ่มไปทำบุญที่วัดเฟื่องบุญด้วยตนเองอีก คุณยายจันทร์แจ่มก็เห็นด้วย

คราวนี้จุกมนออกเดินทางไปวัดเร็วกว่าเมื่อวาน และได้หยิบว่าวจุฬาที่พ่อเจิดจิตทำให้ติดมือไปด้วย

เมื่อไปถึงวัดแล้ว ก็นำว่าวไปให้พวกเด็กวัดวิ่งเล่นกันมีเด็กวัดคนหนึ่งช่วยนำปิ่นโตที่จุกมนถือมาไปจัดสำรับในโรงฉันด้วย

ซึ่งหลวงตาแจ้งได้เห็นเข้าพอดี จุกมนก็ตรงเข้าไปกราบหลวงตาแจ้งที่กุฏิ และด้วยความที่มีเวลาก่อนจะถึงเพลนานกว่า ๑ ชั่วโมง หลวงตาแจ้งกับจุกมนจึงได้พูดคุยสนทนากันพอสมควร โดยหลวงตาแจ้งถามจุกมนขึ้นก่อนว่า

"วันนี้เห็นถือว่าวมาด้วย อันใหญ่เชียว ได้จากพ่อเจิดจิตเขาทำให้อีกแล้วใช่ไหมล่ะ"

จุกมนก็ตอบทันที "ใช่แล้วครับหลวงตา เพิ่งได้เมื่อวานตอนเย็นครับ"

หลวงตาแจ้งถามต่ออีก "อ้าว...แล้วทำไมเราไม่ไปเล่นกับเขาล่ะ"

จุกมนตอบอย่างมีเหตุผลอันน่าฟังว่า "ก็ผมยังนึกถึงนิทานเกี่ยวกับความโชคดีโชคร้ายที่หลวงตาเล่าให้ผมฟังเมื่อวานนี้อยู่เลยนี่ครับ"

แล้วก็อธิบายต่อไปว่า "ถ้าเป็นเมื่อก่อนนี้ผมคงจะตื่นเต้นดีใจด้วยความ

คิดว่าเป็นเรื่องโชคดีอย่างยิ่งที่ได้ว่าวอันใหม่ใหญ่โตขนาดนี้แล้วก็จะเล่นเต็มที่จนหมดแรงไปเลยอย่างแน่นอน แต่ครั้งนี้ผมไม่เห็นจะรู้สึกตื่นเต้นอะไรมากเหมือนแต่ก่อน ผมคิดว่าเหตุการณ์อะไรก็เกิดขึ้นได้เสมอ จึงอยากมาคุยกับหลวงตามากกว่าครับ"

หลวงตาแจ้งยังถามอีกว่า "เอ๊ะ...แล้วทำไมจึงให้เด็กวัดเขาเอาไปเล่นกันล่ะ"

จุกมนตอบไปว่า "ก็เมื่อวานนี้พวกเขามาช่วยผมที่โรงฉัน แล้วยังชวนให้ผมมาเล่นกับพวกเขาด้วย ก็เลยตอบแทนน้ำใจเขา ผมคิดว่าพวกเขาคงมีความสุขไม่น้อยที่ได้เล่นว่าวของผม"

หลวงตาแจ้งกล่าวชื่นชมจุกมนว่า "เออ...ดีแล้วหละ ช่างดีจริง ๆ นะจุกมนนี่มีทั้งน้ำใจและความกตัญญูมากเลยทีเดียว"

จุกมนยกมือขึ้นจบบนศีรษะพร้อมกับกล่าวว่า "ขอบพระคุณครับหลวงตา" แล้วก็ถามหลวงตาแจ้งบ้างว่า "หลวงตาครับ ผมไม่รู้ว่าทำไมบางครั้งเวลาที่ผมได้รับในสิ่งที่อยากได้มาก่อน หรือในสิ่งที่ชอบอยู่ แต่กลับรู้สึกตื่นเต้นดีใจเพียงเดี๋ยวเดียว แล้วก็เบื่อ หรืออาจจะไม่รู้สึกตื่นเต้นดีใจอะไรเลย ผิดกับตอนที่ยังไม่ได้มา มันก็กระวนกระวายใจเหลือเกิน หลวงตาพอจะบอกสาเหตุให้ผมทราบสักหน่อยได้ไหมครับ"

หลวงตาแจ้งตอบไขข้อข้องใจให้จุกมนฟัง โดยเริ่มจากให้ข้อคิดก่อนว่า "จุกมนเคยได้ยินสุภาษิตของทางภาคเหนือที่ว่า **หาบบ่หนัก ตักบ่เต็ม เค็มบ่จืด มืดบ่แจ้ง**[๒] บ้างหรือไม่ล่ะ ที่ว่าหาบบ่หนักนั้น ก็หมายถึงบุญกุศลทั้งหลายนั่นเอง หาบอย่างไรก็ไม่มีวันหนัก แต่ใครที่ยิ่งหาบบุญกุศลไว้มากก็ยิ่งสบาย เป็นสุขมากมิใช่หรือ

ต่อมาคำว่าตักบ่เต็มนั้นก็คือ ตัณหา ความทะยานอยากในสิ่งต่าง ๆ นี่แหละที่แม้จะตักจะเติมมันอย่างไรก็ไม่รู้จักเต็ม ไม่รู้จักอิ่มเอาเลย มีแต่จะเพิ่ม

๒. จากโอวาทของพระภิกษุบุญปั้น ปุญฺญธมฺโม (หลวงตาบุญปั้น : นักเทศน์ธรรมคำเมืองเหนือ) วัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร

มากขึ้นเป็นทวีคูณ เพราะมันมีความติดใจ มีความเบื่อ มีความต้องการปะปนกันอยู่ตลอดเวลา

ส่วนคำว่าเค็มบ่จืดนี่ก็ได้แก่ พระสัทธรรมทั้งหลายของพระพุทธเจ้านั่นเอง ที่เป็นของจริงแน่แท้มั่นคง ไม่มีเปลี่ยนแปลงหรือจืดจางไปได้ ก็เปรียบเหมือนเกลือที่รักษาความเค็มนั่นแหละ

และคำว่ามืดบ่แจ้งก็หมายถึงอวิชชา คือ ความไม่รู้ หรือรู้ไม่จริงทั้งปวงนั่นหละ เป็นตัวที่ทำให้เกิดความโง่เขลา หรือเข้าใจผิดในหลักธรรมความเป็นจริง ก่อให้เกิดความคิดความเห็นและการกระทำที่ผิดเพี้ยนไปจากทำนองคลองธรรม ก่อให้เกิดบาปกรรมอกุศล จึงเปรียบเหมือนความมืดบอดสนิท ไม่มีวันแจ่มแจ้งได้เลย

เพราะฉะนั้นสิ่งที่จุกมนถามจึงเกี่ยวกับตัณหา คือ ความทะยานอยาก ซึ่งตักบ่เต็มนั่นเอง มันก็เลยเป็นธรรมดาที่จะต้องมีความเบื่อหรือไม่น่าสนใจอะไรอีกเมื่อได้ในสิ่งที่อยากได้มาครอบครองแล้ว ก็เพราะมันจะต้องมีความอยากมากขึ้นไปอีก หรืออยากในสิ่งใหม่ไปเรื่อย ๆ นั่นเอง"

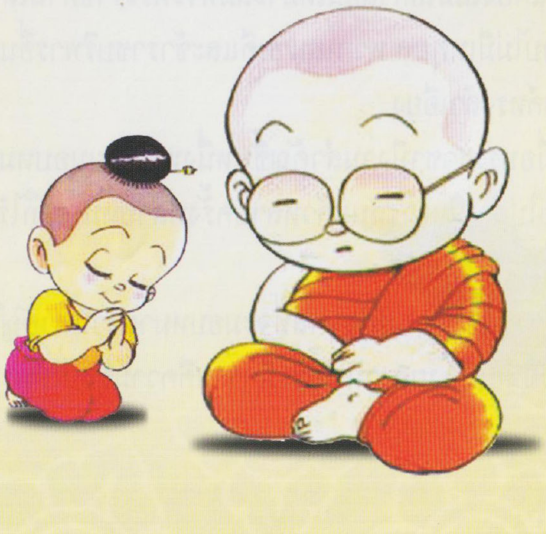

จุกมนถามต่อว่า "แล้วอะไรจะเป็นตัวตัดความอยากออกไปได้ล่ะครับหลวงตา"

หลวงตาแจ้งก็อธิบายต่อไปว่า "เอาอย่างนี้นะ หลวงตาจะเล่านิทานให้ฟังสักเรื่องหนึ่งก่อน แล้วจะลองให้จุกมนหาคำตอบด้วยตนเองดีกว่า"

หลวงตาแจ้งจิบน้ำชาพอแก้กระหาย แล้วก็เล่านิทานแนวธรรมะต่อไปว่า

"ในสมัยก่อนโน้น มีพระราชาแห่งอาณาจักรหนึ่งพระองค์ทรงมีมหาดเล็กคู่พระทัยที่สนิทสนมโปรดปรานมากคนหนึ่ง เพราะประสูติและเกิดมาไล่เลี่ยกัน

มหาดเล็กนี่ก็ไม่ใช่ใคร เป็นลูกพระนมพี่เลี้ยงของพระราชาเมื่อครั้งยังทรงพระเยาว์เป็นพระราชโอรสนั่นเอง ก็เลยเจริญพระวัยและเติบโตมาด้วยกัน

ครั้นเมื่อพระราชาได้ขึ้นครองบัลลังก์เป็นพระเจ้าแผ่นดินแล้ว พระองค์ก็ทรงทราบถึงความในใจของมหาดเล็กคู่พระทัยว่า ปรารถนาจะได้ครอบครองเป็นเจ้าของที่ดินสักผืนหนึ่งที่มีความสวยงามที่สุดและอยู่ในทำเลที่ดีที่สุด ซึ่งพระราชาก็มีพระราชประสงค์ที่จะพระราชทานที่ดินให้มหาดเล็กตามที่เขาถูกใจอยู่เหมือนกัน แต่ยังไม่มีโอกาสอันเหมาะสมที่จะพระราชทานให้ หากอยู่ดี ๆ พระราชทานแบบไม่มีเหตุผล พวกเสนาบดีและข้าราชบริพารอื่น ๆ ก็จะติเตียนเอาได้ว่าพระองค์ทรงลำเอียง

กระทั่งเมื่อพระราชามีงานสำคัญชิ้นหนึ่งทรงเคยมอบหมายให้เสนาบดีขุนนางทั้งหลายไปดำเนินการกันแล้วหลายครั้งหลายหน แต่ก็ไร้ความสามารถไม่ประสบผลสำเร็จกันเลย

ดังนั้นพระราชาจึงทรงมีโอกาสที่จะมอบหมายงานสำคัญให้มหาดเล็กคู่พระทัยได้แสดงฝีมือสร้างผลงาน อันจะมีความดีความชอบให้พระราชาพระราชทานที่ดินได้

ทั้งนี้พระราชาทรงตรัสให้คำมั่นกับมหาดเล็กว่า ถ้ามหาดเล็กสามารถทำงานชิ้นนี้เป็นผลสำเร็จได้ภายในกำหนด ๓ เดือน พระราชาในฐานะพระเจ้าแผ่นดินก็จะยกที่ดินให้มหาดเล็กผืนหนึ่ง โดยให้มหาดเล็กเลือกเอาได้ตามที่ชอบใจที่สุด

เมื่อมหาดเล็กได้ยินดังนี้ก็มีความตื่นตัวขึ้นในจิตใจทันที ในที่สุดมหาดเล็กก็พยายามจนสามารถทำงานชิ้นสำคัญถวายพระราชาได้เป็นผลสำเร็จทันตามระยะเวลาที่พระราชาทรงกำหนด เป็นที่พอพระราชหฤทัยอย่างมากพระราชาก็มิได้ทรงลืมคำมั่นที่ทรงออกพระโอษฐ์ไว้ จึงได้พระราชทานม้าพระที่นั่งส่วนพระองค์ที่ดี สง่างามที่สุดให้กับมหาดเล็ก เพื่อใช้ขี่ออกไปค้นหาที่ดินผืนที่ดีที่สุดตามที่ต้องการ และมีราชโองการเป็นลายลักษณ์อักษรให้ถือไปด้วยฉบับหนึ่งเพื่อใช้เป็นหลักฐานประกาศให้ผู้คนทั่วไปได้รู้โดยทั่วกัน

จากนั้นมหาดเล็กก็กราบถวายบังคมแทบเบื้องพระบาทของพระราชาแสดงความซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณ และกราบบังคมทูลลาแล้วก็รีบขี่ม้าออกไปทางทิศเหนือ มุ่งสู่ทิวเขาอันเรียงรายหลายแบบให้เลือก

ด้วยความที่มหาดเล็กมีสิทธิที่จะเลือกที่ดินได้เพียงผืนเดียวเท่านั้น ทำให้เขามีความมุ่งมั่นที่จะเลือกหาที่ดินในฝันของเขาให้พบอย่างเร็วที่สุด

เขาขี่ม้ามองหาที่ดินอยู่นาน ผ่านไปหลายพื้นที่ ก็ยังไม่พบที่ดินในกระทั่งถึงเวลาค่ำลงเขาก็ไม่ยอมหยุดพัก คงขี่ม้าต่อไปเรื่อย ๆ เพราะใจร้อนอยากจะเจอที่ดินในฝันเร็ว ๆ

เขาขี่ม้าอยู่ทั้งคืนจนเข้าสู่วันที่สองอีกตลอดทั้งวัน เขาก็ยังไม่พบที่ดินแบบที่เขาอยากได้อีก แต่เขาก็ไม่ลดละความพยายาม

เขาขี่ม้าไปอย่างต่อเนื่องจนผ่านเข้าสู่วันที่สาม ก็ยังขี่ม้ามองหาที่ดินไปเรื่อย ๆ ไม่มีหยุด จนกระทั่งผ่านไปอีกทั้งวันทั้งคืน

เข้าสู่วันที่สี่ในยามเช้าอันสดใส ทั้งเขาและม้าก็มาหยุดทรุดลงตรงที่ดิน

ผืนหนึ่ง เขาเงยหน้าขึ้นมองไปรอบ ๆ ก็พบว่าที่ดินที่เขามาหยุดอยู่นี้ เป็นที่ดินอันกว้างใหญ่อุดมสมบูรณ์และเป็นทำเลดีที่สุด นอกจากจะเป็นเนินเขาแล้ว ยังมีน้ำตกเล็ก ๆ มีลำธารอยู่ด้านหน้า แลมีทุ่งหญ้าสลับกับดอกไม้นานาพันธุ์สวยงามเหมือนกับที่ดินในฝันตามที่เขาต้องการไม่มีผิด เขาดีใจมากตกลงตัดสินใจเลือกเป็นเจ้าของในที่ดินผืนนี้

แต่ทว่าด้วยความที่เขาและม้าไม่ได้พักผ่อน และไม่ได้กินอะไรเลยติดต่อกันถึง ๓ วันเต็ม ทำให้เขาและม้าต่างก็อ่อนแรงจนแทบจะหมดลมหายใจ

ในที่สุดม้าที่พระราชาพระราชทานให้ก็ขาดใจตายไปก่อน ส่วนมหาดเล็กเองก็รู้ตัวว่ากำลังจะสิ้นใจตายไปภายในไม่ช้านี้ จึงหยิบเอาราชโองการออกมากอดด้วยความระลึกถึงพระราชา และภูมิใจเหลือเกินที่ได้เป็นเจ้าของที่ดินผืนที่ดีที่สุดนี้

ทันใดนั้นเองขณะที่เขากำลังจะสิ้นลมหายใจ เขาก็คิดขึ้นมาได้ว่า **แท้ที่จริงแล้วเราไม่จำเป็นต้องแสวงหาที่ดินที่ดีที่สุดด้วยความยากลำบากถึงเพียงนี้เลยเพราะสุดท้ายแล้ว เราก็ต้องการเพียงแค่ที่ดินตรงไหนก็ได้ที่พอจะมีพื้นที่สี่เหลี่ยมเล็ก ๆ สำหรับฝังศพเราได้เท่านั้น** และเมื่อมหาดเล็กคิดได้ดังนี้จบลง เขาก็เสียชีวิตทันที"

ศาลาพุทธภาษิต

อิจฺฉาย พชฺฌตี โลโก อิจฺฉาวินยาย มุจฺจติ
อิจฺฉาย วิปฺปหาเนน สพฺพํ ฉินฺทติ พนฺธนํ

โลกถูกความอยากผูกมัดไว้ จะหลุดได้เพราะกำจัดความอยาก
เพราะละความอยากเสียได้ จึงชื่อว่าตัดเครื่องผูกทั้งปวงได้

หลวงตาแจ้งเล่านิทานจบลง ก็ปล่อยให้จุกมนได้ใช้ความคิดทบทวนอีกครั้ง โดยกล่าวเป็นอุบายว่า

"เอาหละ...นิทานเรื่องนี้ก็จบลงแล้ว เราหยุดพักเตรียมไปเพลกันก่อน หลังจากเพลแล้ว ก็ค่อยมาคุยกันต่อนะ จุกมนลองคิดดูดี ๆ แล้วกันว่าในนิทานที่หลวงตาเล่าให้ฟังนี้ แสดงให้เห็นถึงการแสวงหาในสิ่งที่ทะยานอยากมาให้ได้แต่อะไรที่ทำให้เขารู้สัจธรรม ความจริงแห่งชีวิต แม้ว่าจะเป็นเวลาสุดท้ายแห่ง

ลมหายใจของเขาก็ตาม"

เมื่อเสร็จภารกิจช่วงเพล และเข้ามาถึงช่วงบ่ายแล้ว จุกมนได้เข้ามาสนทนากับหลวงตาแจ้งที่กุฏิอีกครั้ง หลวงตาแจ้งถามจุกมนขึ้นว่า "เป็นอย่างไรเล่า พอจะหาคำตอบจากในนิทานที่เล่าให้ฟังได้หรือไม่ ตกลงแล้วอะไรเป็นตัวที่จะตัดความอยากได้กันแน่"

จุกมนพนมมือขึ้น แล้วตอบว่า "ผมคิดว่าสิ่งที่มหาดเล็กคนนั้นเขาเข้าใจในวาระสุดท้ายนั้น ก็ด้วยเขาได้เห็นความเป็นจริงทันทีอยู่ในขณะนั้น เพราะเขากำลังจะตายอยู่แล้ว ที่ดินที่เขาเลือกก็ไม่มีประโยชน์อะไรกับเขาได้อีกแต่สิ่งที่ทำให้เขาคิดขึ้นมาได้ก็น่าจะเป็น **ปัญญา** ใช่หรือไม่ครับหลวงตา"

"ใช่แล้วหละ ใช่แล้ว ปัญญาเป็นคำตอบที่ถูกต้อง เก่งมากจริง ๆ นะเรานี่

"หลวงตาแจ้งกล่าวชมจุกมนพร้อมกับหัวเราะชอบใจในความฉลาดของจุกมน จากนั้นหลวงตาแจ้งก็สอนจุกมนต่อว่า

"พระพุทธเจ้าทรงตรัสสอนไว้ชัดเจนแล้วว่า สิ่งที่เป็นเครื่องห้ามความอยากทั้งหลาย ไม่ให้ไหลลงไปสู่อารมณ์ต่าง ๆ ก็คือ สติสัมปชัญญะ และจะละหรือตัดความอยากได้ ก็จะต้องใช้ปัญญานั่นเอง

หากละหรือตัดความอยากได้มากเท่าใด ก็จะสามารถตัดภพตัดชาติได้มากเท่านั้นด้วยเช่นกัน

ในส่วนของพระพุทธเจ้าเอง พระองค์ก็ทรงใช้พระปัญญาในการตัดความอยากจนหมดสิ้น โดยก่อนที่พระองค์จะตรัสรู้นั้น พระองค์ได้ทรงมีพระปัญญาเปรียบเทียบไม้ออกเป็น ๓ ประเภท ได้แก่

ไม้ประเภทแรก เป็นไม้สดที่ชุ่มด้วยยางข้างในเหมือนกับที่เพิ่งหักออกจากต้นใหม่ ๆ และยังแช่อยู่ในน้ำอีก ย่อมเป็นไม้ที่ไม่สามารถจะนำมาสีให้เกิดไฟได้ ก็เหมือนกับชีวิตของคนเราถ้ายังมีกายและจิตใจคลุกคลีชื่นชอบพอใจอยู่ในกาม คือ ความใคร่ความปรารถนาทั้งหลาย ไม่ว่าจะบำเพ็ญเพียรบำเพ็ญพรตอย่างไร

ก็ไม่อาจจะตรัสรู้บรรลุธรรมสูงสุดอันหลุดพ้นจากความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ในวัฏสงสารไปได้

ส่วนไม้ประเภทที่สอง เป็นไม้ที่ยังสด ชุ่มด้วยยางอยู่ข้างในเนื้อไม้ แม้จะอยู่บนบก ไม่ได้อยู่ในน้ำ ก็ยังไม่อาจนำมาสีให้เกิดไฟได้เช่นกัน เหมือนกับชีวิตของคนเราที่แม้จะมีกายหลีกออกห่างจากกามแล้ว แต่ยังมีจิตใจที่ชื่นชอบพอใจรักใคร่ในกามอยู่ ก็ไม่อาจจะบำเพ็ญเพียรให้ตรัสรู้บรรลุธรรมสูงสุดได้เช่นกัน

แต่ถ้าเป็นไม้ประเภทที่สาม คือไม้ที่แห้งสนิทไม่มียางอยู่ข้างในและอยู่บนบกไม่เปียกชื้นเลย ย่อมเป็นไม้ที่สามารถนำมาสีให้เกิดไฟได้ เหมือนกับชีวิตของคนเรา ถ้ามีกายและจิตใจที่หลีกออกจากกาม ไม่มีความคลุกคลีพอใจรักใคร่ในกามแล้ว ก็ย่อมที่จะตรัสรู้บรรลุธรรมสูงสุดจากการบำเพ็ญเพียรเพื่อความหลุดพ้นได้

นี่หละ...คือสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาขึ้นด้วยพระปัญญาของพระองค์เองเมื่อเห็นสภาพความเป็นจริงแล้ว จึงจะสามารถปล่อยวางมิจฉาทิฏฐิ ก่อให้เกิดความคิดความเห็นที่เป็นปัญญาอันบริสุทธิ์ได้นั่นเอง

ลองย้อนดูมหาดเล็กในนิทานสิ ตราบใดที่เขายังทะเยอทะยานไปตามความอยากโดยขาดสติไม่ไตร่ตรองตามเหตุผล เขาก็ไม่สามารถจะหยุดความอยากนั้นลงได้ มีแต่จะสนองความอยากความต้องการให้ได้เท่านั้น

จนเมื่อเขาได้พิจารณาเห็นความจริงอันไม่เที่ยง เป็นทุกข์และไม่ใช่ตัวตนในสิ่งที่เขามุ่งมั่นทำอยู่ เขาจึงมีปัญญาเกิดขึ้นได้ในที่สุด

บางคนที่ได้ฟังนิทานนี้แล้วจะคิดอยู่เพียงฝ่ายเดียวว่า น่าเสียดายที่มหาดเล็กมาคิดเอาได้เมื่อสายไปเสียแล้วแต่ความจริงปัญญาเป็นของล้ำค่ามากไม่ว่าจะเกิดขึ้นตอนไหนก็สามารถช่วยลดละกิเลสลงเสียได้ทั้งสิ้น

ส่วนที่ว่ากว่าจะมาคิดได้ก็เป็นวาระสุดท้ายแห่งชีวิตนั้น ก็เป็นผลมาจากความประมาทไม่รู้จักมีสติยั้งคิดอยู่ก่อน นี่เป็นข้อคิดไว้สำหรับเตือนใจ มิใช่ข้อ

ศาลาพุทธภาษิต

ปรวชฺชานุปสฺสิสฺส นิจฺจํอุชฺฌานสญฺญิโน

อาสวา ตสฺส วฑฺฒนฺติ อารา โส อาสวกฺขยา

คนที่เห็นแต่โทษผู้อื่น คอยแต่เพ่งโทษนั้น อาสวะก็เพิ่มพูน

เขายังห่างไกลจากความสิ้นอาสวะ

ตำหนิติเตียนที่จะนำมาเป็นอารมณ์จนมองข้ามความสำคัญของปัญญาที่เกิดขึ้นกับเขาเอาล่ะ...ทีนี้ก็คงจะพอเข้าใจข้อธรรมมากขึ้นแล้วสินะ"

"ครับหลวงตา" จุกมนขานรับทันที แล้วก็ถามต่อไปอีกว่า "คนเราตายไปแล้วจะต้องกลับมาเกิดอีกหรือไม่ ขึ้นอยู่กับอะไรบ้างล่ะครับหลวงตา"

หลวงตาแจ้งก็อธิบายไขข้อข้องใจให้จุกมนอีกว่า "ตั้งใจฟังให้ดีนะ ก่อนจะรู้คำตอบเพียงสั้น ๆ หลวงตาจะเล่าให้ฟังว่าพระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้อะไรที่เป็นความจริง ซึ่งทำให้สิ่งมีชีวิตต้องวนเวียนอยู่ในวัฏสงสารและทรงชี้ทางออกให้หลุดพ้นจากวัฏสงสารได้อย่างไร

โดยสรุปแล้วพระพุทธองค์ทรงพิจารณาเห็นเหตุปัจจัยที่อาศัยเชื่อมโยงกันให้เกิดสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ เรียกว่า **ปฏิจจสมุปบาท**

คำแปลของคำว่า ปฏิจจะ ก็คือ ความอาศัยกัน ส่วนคำว่า สมุปบาท ก็หมายถึง เกิดขึ้นด้วยกัน เมื่อรวมกันแล้วจึงมีความหมายว่า ธรรมหรือเหตุที่มีอยู่ ๑๒ ประการ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอยู่ด้วยกัน โดยอาศัยกัน ทำให้เกิดผล เกิดปัจจัยคือเครื่องอาศัยให้มีสิ่งมีชีวิตขึ้น พอสรุปความหมายของแต่ละเหตุปัจจัยที่อาศัยกันอยู่ให้จุกมนฟังคร่าว ๆ ได้แก่

(๑.) **อวิชชา** คือ ความไม่รู้ หรือไม่รู้จริง เป็นตัวที่ทำให้เกิดความโง่เขลา ความหลง ความเข้าใจผิด หรือที่เรียกว่าโมหะ มีมิจฉาทิฏฐิคือความเห็นผิดจากทำนองคลองธรรมแฝงอยู่ และตัวอวิชชานี้เองที่เป็นจุดเริ่มต้นของสิ่งมีชีวิต จากที่เดิมทีทุกชีวิตมีความสงบสุขอยู่บนพรหมโลก แต่เมื่อชีวิตใดชีวิตหนึ่งเริ่มมีอวิชชาเกิดขึ้น แม้เพียงความคิดเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็นำไปสู่เหตุปัจจัยอื่น ๆ แล้วยิ่งต่อมาเมื่อมีอวิชชาเพิ่มกันมากขึ้น และรุนแรงมากขึ้นจากความคิดไปจนถึงขั้นทำร้ายทำลายล้างกัน ก็ยิ่งเป็นตัวก่อเหตุปัจจัยมากขึ้น ต้นเหตุของสิ่งมีชีวิตที่เพิ่มมากขึ้นก็มาจากอวิชชานั่นเอง

(๒.) **สังขาร** คือ สิ่งที่เป็นผลจากการถูกปัจจัยปรุงแต่งจนเกิดเป็นสภาพที่ปรุงแต่งการกระทำทางกาย ทางวาจา และทางจิตใจ

(๓.) **วิญญาณ** คือ ความรับรู้ในอารมณ์ หรือจิตที่รู้อารมณ์ต่าง ๆ

(๔.) **รูป-นาม** คือ รูปธรรม และนามธรรม ได้แก่สิ่งที่มีตัวตนซึ่งรู้ได้ทาง ตา หู จมูก ลิ้น กายและสิ่งที่ไม่มีตัวตน ย่อมรู้ได้ทางใจ

(๕.) **สฬายตนะ** คือ **อายตนะภายใน** ๖ เป็นสิ่งที่สื่อหรือเชื่อมต่อให้เกิดความรับรู้ในสิ่งต่าง ๆ ได้แก่ **ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ** เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อินทรีย์ ๖ หมายถึงความเป็นใหญ่ ๖ ประการ มีตาเป็นใหญ่ในการมองเห็นเป็นต้น และ**อายตนะภายนอก** ๖ เป็นสิ่งที่เชื่อมต่อให้เกิดความรับรู้อยู่ภายนอก ได้แก่ **รูปหรือสิ่งที่เห็น เสียง กลิ่น รส สัมผัสทางกาย และธรรมารมณ์หรืออารมณ์ที่เกิดขึ้นกับใจ รวมทั้งสิ่งที่นึกคิด**

(๖.) **ผัสสะ** คือ ความกระทบ สัมผัส หรือการจับต้องที่ทำให้เกิดความรู้สึก เป็นความประจวบกันของ อายตนะภายใน อายตนะภายนอก และวิญญาณ

(๗.) **เวทนา** คือ ความรู้สึกต่าง ๆ จากการที่ได้เสวยอารมณ์ ได้แก่ ความสุขทางกายและใจ , ความทุกข์ทางกายและใจ และความรู้สึกเฉย ๆ ไม่สุข ไม่ทุกข์ แต่พร้อมที่จะเปลี่ยนเป็นสุขหรือทุกข์ต่อไปได้

๘. **ตัณหา** คือ ความทะยานอยาก มี ๓ อย่าง ได้แก่ **ความทะยานอยากในกาม** หมายถึง อยากได้ในกามคุณ หรืออยากได้ในสิ่งที่สนองความต้องการทางประสาทสัมผัสทั้ง ๕ มี ตา หู จมูก ลิ้น และ กาย , **ความทะยานอยากในภพ** หมายถึง อยากในภาวะของตนที่จะได้เป็นอย่างใดอย่างหนึ่ง อยากเป็น อยากคงอยู่ตลอดไป และ**ความทะยานอยากในวิภพ** หมายถึง อยากในความพ้นจากภาวะของตนที่เป็นอย่างหนึ่งอย่างใดอันไม่ปรารถนา อยากทำลาย อยากให้ดับสูญ อยากให้สิ้นไป สรุปก็คือเป็นความอยากไปตามความรู้สึกของเวทนานั่นเอง

๙. **อุปาทาน** คือ ความยึดมั่นถือมั่น มี ๔ ประการ ได้แก่ **ความยึดมั่นในกาม** ถือว่าเป็นเรา หรือจะต้องเป็นของเรา ก่อให้เกิดความอิจฉาริษยา หวงแหน ลุ่มหลง เข้าใจผิด ทำผิด เพื่อสนองต่อความปรารถนาใคร่อยาก ความกำหนัดในกิเลสกาม , **ความยึดมั่นในทิฏฐิ** ก็คือยึดติดฝังใจในทฤษฎี ลัทธิ และหลักความเชื่อต่าง ๆ จนเป็นความเห็นผิด , **ความยึดติดถือมั่นในศีลในพรตและข้อวัตรด้วยอำนาจกิเลส** เช่นเชื่อว่าสิ่งที่ตนถืออยู่ไม่ว่าจะการปฏิบัติ หรือถ้อยคำบทคาถา หรือวัตถุสิ่งของต่าง ๆ เป็นความขลัง ก่อให้เกิดความงมงาย ไม่อาจพิจารณาให้เห็นถึงความรู้แจ้งในสภาพความเป็นจริง , **ความยึดติดถือมั่นในความเป็นตัวตน** เช่นเห็นว่าขันธ์ทั้ง ๕ ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นของตน เห็นว่านี่เป็นเรา นั่นเป็นของเรา แบ่งแยกเป็นพวกเรา พวกเขา เกิดความถือพวกตามมา

๑๐. **ภพ** คือ ภาวะแห่งชีวิต หรือที่อยู่อาศัยของกายและจิตตามที่มีอุปาทานอยู่ ยึดมั่นอยู่ในสิ่งใด ก็จะติดอยู่ในภพนั้น

๑๑. **ชาติ** คือ ความเกิด หรือการปรากฏขึ้นแห่งขันธ์ทั้งหลายตามภพที่ได้อาศัย

๑๒. **ชรามรณะ** คือ ความแก่ ความทรุดโทรม และความตาย อันเป็น

เหตุให้เกิดความโศกเศร้าคร่ำครวญ เป็นทุกข์อย่างใหญ่หลวง เมื่อได้รู้ความหมายคร่าว ๆ แล้ว จะเห็นได้ว่าเหตุปัจจัยทุกอย่างมีความสัมพันธ์กันจริง ๆ และถ้าจะให้กระชับลงอีกสักหน่อยก็จะสรุปสั้น ๆ ได้ว่า

เพราะมี	**อวิชชา**	เป็นปัจจัย	สังขาร	จึงเกิดขึ้น
เพราะมี	**สังขาร**	เป็นปัจจัย	วิญญาณ	จึงเกิดขึ้น
เพราะมี	**วิญญาณ**	เป็นปัจจัย	รูป-นาม	จึงเกิดขึ้น
เพราะมี	**รูป-นาม**	เป็นปัจจัย	สฬายตนะ	จึงเกิดขึ้น
เพราะมี	**สฬายตนะ**	เป็นปัจจัย	ผัสสะ	จึงเกิดขึ้น
เพราะมี	**ผัสสะ**	เป็นปัจจัย	เวทนา	จึงเกิดขึ้น
เพราะมี	**เวทนา**	เป็นปัจจัย	ตัณหา	จึงเกิดขึ้น
เพราะมี	**ตัณหา**	เป็นปัจจัย	อุปาทาน	จึงเกิดขึ้น
เพราะมี	**อุปาทาน**	เป็นปัจจัย	ภพ	จึงเกิดขึ้น
เพราะมี	**ภพ**	เป็นปัจจัย	ชาติ	จึงเกิดขึ้น
เพราะมี	**ชาติ**	เป็นปัจจัย	ชรามรณะ	จึงเกิดขึ้น

(ขณะมรณะถ้ายังมีอวิชชาอยู่อีก ก็ต้องกลับมาเวียนว่ายตายเกิดไปตามอำนาจของอวิชชา อันเป็นเหตุปัจจัยนั้นอีก)

เพราะมี **ชรามรณะ** หรือเพราะมีธรรมทั้งปวงนี้ เป็นปัจจัย ความทุกข์ ความเศร้าโศกเสียใจ และความคับแค้นใจก็มีพร้อม

เพราะฉะนั้นที่จุกมนถามว่าเมื่อเราตายไปแล้ว จะกลับมาเกิดอีกหรือไม่ ต้องขึ้นอยู่กับอะไร คำตอบจึงขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยเหล่านี้ทั้งสิ้น โดยมีอวิชชาเป็นจุดเริ่มต้น" เมื่อหลวงตาแจ้งอธิบายมาถึงตรงนี้ ก็ลุกขึ้นไปหยิบหนังสือเล่มหนึ่ง เป็นหนังสือที่ **ท่านพุทธทาสภิกขุ** ได้ลิขิตไว้ในหัวข้อเรื่อง **พระพุทธคุณที่จารึกรอยอยู่ในประวัติศาสตร์** เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๘๓ ตอนหนึ่งที่เกี่ยวกับเรื่องตายแล้วกลับมาเกิดอีกหรือไม่ มาเปิดให้จุกมนอ่านดู เพื่อทำความเข้าใจอีกครั้ง

ซึ่งมีเนื้อหาดังนี้

ก่อนที่พระพุทธองค์อุบัติขึ้น ถ้ามีใครถามว่าคนเราตายแล้วเกิดอีกไหม ? ก็จะมีคนตอบต่าง ๆ กัน คือ

๑. ตอบว่าเกิดอีก , ๒. ตอบว่าไม่เกิดอีก , ๓. ตอบว่าเกิดอีกก็มีไม่เกิดอีกก็มี.

แต่คำตอบทั้ง ๓ ชนิดนี้ ผิดหลักพุทธศาสนา. ถ้ามีใครทูลถามพระพุทธองค์เช่นนี้ พระองค์ก็จะตรัสตอบมีหลักว่า แท้จริงคนเราไม่มี , มีแต่การคุมเข้ากับการแยกออก และการผันแปรไปของธรรมชาติพวกหนึ่ง ซึ่งมีเหตุปัจจัยปรุงแต่งและผลักไสไป. เมื่อขาดเหตุ ขาดปัจจัย มันก็หยุด หรือดับ.

แท้จริงทุกส่วนของสิ่งที่เราเรียกว่า คนเรา หรือตัวเรา ก็เปลี่ยนแปลงเป็นอื่นอยู่ทุก ๆ ปรมาณู และทุกขณะจิตอยู่เอง แล้วหาสาระที่จะเรียกว่า คนเรา ตรงไหนหรือเวลาไหนมีได้. หรือแม้จะหมายความเอาว่า คนเราเกิดหรือตายตรงร่างกาย เราก็ยังกล่าวลงไปไม่ได้ว่า บางคนเกิดอีก หรือบางคนก็ไม่เกิดอีก คงกล่าวได้แต่เพียงว่า ย่อมแล้วแต่เหตุ. ถ้าเหตุเพื่อจะให้เกิดอีกมีมันก็เกิด , ถ้าหมดเหตุ ก็ไม่เกิด.

แต่อย่างไรก็ตาม การตอบเช่นนี้ยังไม่ตรงตามความจริง. เพราะตามกฎแห่งวัฏสงสารนั้น มีแต่เพียงธรรมชาติสายหนึ่ง ซึ่งไหลเชี่ยวเป็นเกลียวไปด้วยความเปลี่ยนแปลงไม่หยุดหย่อน จนกว่ามันจะหมดต้นเหตุ โดยที่ต้นเหตุของมันถูกทำลายเสีย.

คำว่า เกิด-แก่-ตาย หรืออื่น ๆ เป็นเพียง "คำสมมติ" ที่เราจับไปสวมเข้าที่ระยะใดระยะหนึ่ง หรือตอนใดตอนหนึ่งของ "สายอันยาวยืด" สายนี้เท่านั้น.

เพราะฉะนั้น การกล่าวดิ่งเด็ดขาดตายตัวลงไปว่า เกิดอีกหรือไม่เกิดอีก , บางคนเกิด บางคนไม่เกิด อย่างใดอย่างหนึ่งนั้น ผิดจากความจริงซึ่งพุทธศาสนาเล็งถึง.

สรุปว่า พระพุทธองค์เป็นผู้เปิดเผยหลักอันสบด้วยเหตุผล หรือที่เราเรียกกันในสมัยนี้ว่า สบหลักวิทยาศาสตร์ [Scientific] เป็นคนแรก , เป็นบุคคลแรกในโลกที่ประกาศว่า สิ่งที่เรียกกันว่า คนเราหรือตัวเรานั้น เป็นเพียงส่วนหนึ่ง ๆ ของเกลียวแห่งความหมุนเวียนของสิ่งซึ่งเป็นเหตุผลขณะหนึ่ง ๆ แท้จริงคนเราไม่มี มีแต่ส่วนย่อย ๆ หลายส่วน จับกลุ่มกันเข้า แล้วหมุนไป ๆ ซึ่งทั้งนี้เป็นด้วยอำนาจแห่งเหตุที่ทำให้ปรากฏ ดุจว่ามีตัวตนอยู่ได้ , แต่ก็ชั่วขณะที่มันหมุน , หยุดหมุนก็ดับ และไม่มีตัวอะไรนอกจากความว่างจากสิ่งเหล่านี้.

จึงกล่าวได้ว่า มีแต่โลกิยธรรมที่หมุนไปตามเหตุ , ปรากฏอยู่ชั่วขณะที่ยังมีเหตุ และหมุนไป ๆ จนกว่าจะถึงที่สุดเมื่อสิ้นเหตุเท่านั้น. ถ้าถามว่าคนตายแล้ว เกิดอีกหรือไม่ ? ก็ตอบว่า คนไม่มีจะเอาอะไรมาตายหรือเกิด มีแต่กลุ่มของสิ่งที่หมุนไปตามอำนาจแห่งเหตุ จนกว่าจะหมดเหตุ. ยังมีเหตุก็หมุนไป หมดเหตุก็หยุดหมุน.

เมื่อจุกมนได้อ่านทำความเข้าใจแล้ว หลวงตาแจ้งก็อธิบายต่อว่า

"เป็นการดียิ่งแล้วที่เราได้เกิดมาเป็นมนุษย์ เพราะมีโอกาสทำบุญสร้างกุศลได้มาก และมีสติปัญญาที่จะเลือกพิจารณาข้อธรรมต่าง ๆ เพื่อความหลุดพ้นจากสิ่งที่เป็นเครื่องผูกเครื่องมัดให้ยึดติดในกิเลสวิสัยจนต้องเวียนไปวนมาอยู่กับวัฏสงสารอย่างนี้ ฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงได้ทรงตรัสสอนให้เวไนยสัตว์ทั้งหลายรู้จักที่จะตัดวงจรของเหตุปัจจัยให้หมดสิ้น เมื่อไม่มีเหตุปัจจัยใด ๆ หลงเหลืออยู่ เวลาดับขันธ์แล้ว ก็เข้าสู่นิพพาน ไม่ต้องกลับมาเวียนว่ายตายเกิดอีกเลย ส่วนการที่จะทำให้หมดเหตุปัจจัย ไม่มีเหลืออยู่ ก็จะต้องดับที่ต้นเหตุให้ได้เสียก่อน ซึ่งเราก็คงจะรู้กันดีแล้วว่าต้นเหตุแห่งปัจจัยทั้งหลายคือ อวิชชา นั่นเอง เพราะฉะนั้นเราจึงต้องดับอวิชชาให้ได้เป็นผลสำเร็จ ด้วยการศึกษาธรรมจนรู้แจ้งเห็นจริงและปฏิบัติธรรมตามสมควรแก่ธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ สุดท้ายสายแห่งปฏิจจสมุปบาทหรือสายแห่งเหตุปัจจัยอันยาวยืดก็จะดับลงตามลำดับจนสนิท หลวงตาจะสรุปความให้เข้าใจดังนี้

เพราะ **อวิชชา** ดับไปไม่มีหลงเหลืออยู่อีก สังขาร จึงดับ

เพราะ **สังขาร** ดับ วิญญาณ จึงดับ

เพราะ **วิญญาณ** ดับ รูป-นาม จึงดับ

เพราะ **รูป-นาม** ดับ สฬายตนะ จึงดับ

เพราะ **สฬายตนะ** ดับ ผัสสะ จึงดับ

เพราะ **ผัสสะ** ดับ เวทนา จึงดับ

เพราะ **เวทนา** ดับ ตัณหา จึงดับ

เพราะ **ตัณหา** ดับ อุปาทาน จึงดับ

เพราะ **อุปาทาน** ดับ ภพ จึงดับ

เพราะ **ภพ** ดับ ชาติ จึงดับ

เพราะ **ชาติ** ดับ จึงไม่มีชรามรณะ ไม่มีความทุกข์โศกเศร้าอีกเลย

นี่อย่างไรเล่าจึงจะเป็นคำตอบอันสมบูรณ์ จากคำถามที่จุกมนถามหลวงตามา"

เมื่อหลวงตาแจ้งอธิบายจบแล้ว จุกมนก็พูดขึ้น และมีคำถามอีกว่า "หลวงตาครับ ที่โรงเรียนไม่เห็นคุณครูจะสอนกันอย่างนี้เลยครับ มีสอนกันแต่ว่าพระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้อริยสัจสี่ คือ ความจริงอันประเสริฐ ๔ ประการ ได้แก่ ทุกข์ , สมุทัย , นิโรธ , มรรค อย่างนี้แล้วปฏิจจสมุปบาทกับอริยสัจสี่จะมีความแตกต่างกันหรือเปล่าครับหลวงตา"

หลวงตาแจ้งหัวเราะชอบใจกับคำถามของจุกมน แล้วก็อธิบายให้คำตอบแก่จุกมนว่า

"ที่จริงแล้วก็เป็นเรื่องของเหตุและผลเหมือนกัน อาจแตกต่างกันเล็กน้อยตรงที่ ปฏิจจสมุปบาท หรือเหตุปัจจัยที่อาศัยกันนั้น เป็นสภาพแห่งความจริงของสิ่งมีชีวิตทุกชนิดทุกประเภทที่มีอยู่แล้วในธรรมชาติ โดยไม่มีใครทราบ

หรือเล็งเห็นมาก่อน แต่พระพุทธเจ้าทรงพระบารมีมากเป็นล้นพ้น และทรงมีพระปัญญาที่บริสุทธิ์มากสุดที่จะประมาณได้ พระองค์จึงทรงค้นพบธรรมก็คือสภาพความเป็นจริงในเหตุปัจจัยเหล่านี้ แต่อริยสัจสี่นั้น เป็นหลักการที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงขึ้นเอง โดยย่อจากปฏิจจสมุปบาทนั่นแหละ เพื่อเป็นอุบายวิธีการสอนให้เวไนยสัตว์ทั้งหลายเข้าใจได้ง่ายขึ้น ไม่ต้องงงกับจำนวนเหตุปัจจัยที่มีถึง ๑๒ ประการ นี่หละที่เรียกว่าเป็นพระปรีชาสามารถและเป็นพระมหากรุณาธิคุณของพระพุทธเจ้าโดยแท้

ทีนี้ เมื่อพูดถึงอริยสัจสี่ ก็มาดูกันอีกสักหน่อยเถอะ จริง ๆ แล้วคำว่า อริยสัจ นอกจากจะแปลตามตัวว่าความจริงอันประเสริฐ เหมือนกับที่จุกมนพูดมา ยังมีความหมายที่น่าสนใจอีก ๔ อย่างคือ ความจริงของพระอริยะ , ความจริงที่ให้สำเร็จเป็นพระอริยะ , ความจริงที่พระอริยเจ้าทั้งหลายรู้แจ้งแทงตลอด และความจริงที่แท้จริงไม่แปรผันเป็นอย่างอื่น อนึ่ง อริยสัจทั้งสี่ประการเป็นเรื่องของเหตุและผลที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กัน มีความหมายและหน้าที่จัดการในแต่ละอย่างดังนี้ คือ

ทุกข์ หมายถึง สภาพที่ทนได้ยาก มีความดีใจ เสียใจ เป็นต้น ที่ว่าทนได้ยากนั้นก็คือ ไม่อาจจะทนให้มีสภาพความเป็นอยู่อย่างปกติได้โดยง่าย บางครั้งก็จะเห็นว่ามีอาการต่าง ๆ แสดงออกมา เช่น กระโดดโลดเต้นบ้าง กรีดร้องเสียงหลงแปลก ๆ บ้าง หรือร่ำไห้คร่ำครวญบ้าง ตามสภาวะความรู้สึกหรือสภาวธรรมที่เกิดขึ้น แม้แต่ความดีใจที่ดูเผิน ๆ จะเป็นความสุข แต่ถ้าได้พิจารณาอย่างละเอียดแยบคาย แยกแยะเหตุปัจจัยให้ถ่องแท้ หรือที่เรียกว่าโยนิโสมะนะสิการแล้ว จะเห็นว่าความดีใจย่อมก่อให้เกิดความตื่นเต้นเพียงชั่วคราวเท่านั้น ไม่มีความจีรังยั่งยืน เมื่อสูญเสียสิ่งนั้นไป ก็มีความเสียใจเสียคายจนถึงขั้นลืมสติได้ ไม่ต่างกับสภาวะธรรมอื่น ๆ ที่ควบคุมอาการความรู้สึกได้ยากในขณะที่ความรู้สึกนั้นกำลังเกิดขึ้นอยู่ เพียงแต่จะต่างกันที่รายละเอียด

ของความรู้สึกและอาการที่แสดงออกมาเท่านั้น ดังนั้นตัวทุกข์จึง **เป็นผล** ที่เกิดขึ้นแล้ว และย่อมต้องมีสาเหตุที่ทำให้เกิดขึ้น ซึ่งเราจะรู้สาเหตุของการเกิดทุกข์แต่ละอย่างได้ จะต้องทำหน้าที่ **กำหนดรู้ในทุกข์** ที่เกิดขึ้นเสียก่อน คือ พิจารณาให้รู้จริงในสภาวธรรม ไม่ปล่อยทิ้งให้ผ่านเลยไป ก็จะมองเห็นสาเหตุของทุกข์แต่ละอย่าง

สมุทัย หมายถึง สาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ เป็นสิ่งที่ปุถุชนทั้งหลายมักจะสร้างมันขึ้น และไม่ยอมกำจัดให้หมดไป เพราะมัวแต่จมอยู่ในกองทุกข์ทั้งที่เป็นส่วนของความดีใจ เสียใจ และเฉย ๆ ซึ่งเป็นความโง่เขลา ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ใด ๆ กับจิตใจเลย แต่ถ้าเมื่อใดที่ทำหน้าที่กำหนดรู้ในทุกข์แล้ว ก็จะเห็นถึงสาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ทั้งปวงขึ้น นั่นก็คือ **ตัณหา** ความทะยานอยากต่าง ๆ ใน ๓ ลักษณะที่ได้ทำความเข้าใจกันไปแล้วนั่นเอง ซึ่งมันแฝงอยู่ในกิเลส ได้แก่ ความโลภ ความโกรธ และความหลง ดังนั้นหากเราทำหน้าที่ในส่วนของสมุทัย คือ **ละทิ้ง**ตัณหาอันเป็นต้นเหตุของทุกข์ให้หมดลงได้ เราก็จะสามารถละกิเลสและตัดภพตัดชาติได้ตามที่เข้าใจมาแล้วข้างต้น

นิโรธ หมายถึง ความดับทุกข์ ซึ่ง **เป็นผล** ที่ได้จากการ **ทำให้แจ้ง** มาแล้ว คือได้รู้แจ้งแทงตลอดถึงความสำคัญในการที่จะไม่มีทุกข์หรือจะไม่ได้หลงจมอยู่ในกองทุกข์ต่อไปอีก และเมื่อมีความดับทุกข์เกิดขึ้นแล้ว ก็จะเกิดเป็นความสุขที่แท้จริงอันประเสริฐอย่างยิ่ง แต่ทว่าการละทิ้งต้นเหตุแห่งทุกข์จนนำมาสู่ความดับทุกข์นั้น มิใช่จะกระทำกันได้ง่าย ๆ เพราะต้องฝืนกับอำนาจของกิเลสในจิตใจที่มักจะชื่นชอบความสุขสบายจอมปลอม และความมักง่ายเสียมากกว่า ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงได้ทรงชี้ทางเดินไปสู่ความดับทุกข์ที่ตรงจุดให้เหล่าเวไนยสัตว์อย่างพวกเราได้เดินหน้าปฏิบัติ ไม่ต้องมัวคลำหาหนทางหรือลองผิดลองถูกให้เสียเวลากันอีก ด้วยเหตุนี้เราจึงควรหมั่นศึกษาและปฏิบัติตาม

แนวทางสู่ความดับทุกข์ที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้เพราะนั่นคือทางที่พระพุทธองค์ทรงค้นพบก่อนพวกเราและเป็นทางตรงมุ่งสู่นิพพาน ดินแดนแห่งความพ้นทุกข์อย่างรวดเร็วที่สุดแล้ว

มรรค หมายถึง ทางแห่งความดับทุกข์ โดยไม่เหลือต้นเหตุแห่งทุกข์อีก ถือได้ว่า**เป็นเหตุ**แห่งความรู้แจ้งในการดับทุกข์ และเป็นทางสู่นิพพาน มีองค์ประกอบทั้งหมด ๘ ประการ หรือที่เรียกว่าอริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งเราทั้งหลายมีหน้าที่ต้อง **ทำให้เจริญ** ทั้ง ๘ ประการได้แก่

๑. **สัมมาทิฏฐิ** คือ ความเห็นชอบ แบ่งออกเป็น ๓ อย่าง คือ

๑.๑) ความเห็นชอบในกฎธรรมชาติ ๔ ประการ ได้แก่

(๑) เห็นชอบในกฎของการกระทำ หมายถึง **กฎแห่งกรรม** คือ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

(๒) เห็นชอบในกฎของความเปลี่ยนแปลง หมายถึง **ไตรลักษณ์** คือความไม่เที่ยงแท้แน่นอน เป็นทุกข์ และไม่ใช่ตัวตน หรือที่เรียกว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

(๓) เห็นชอบในกฎของเหตุผล หมายถึง **อริยสัจ ๔**

(๔) เห็นชอบในกฎของความเป็นเหตุปัจจัยอาศัยเชื่อมโยงถึงกันในการ เวียนว่ายตายเกิด หมายถึง **ปฏิจจสมุปบาท**

๑.๒) ความเห็นชอบใน พระรัตนตรัย คือ เห็นความประเสริฐอันแท้จริงในพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระอริยสงฆ์ ไม่มีความสงสัยเหลือในพระรัตนตรัยอีกแล้ว

๑.๓) ความเห็นชอบใน พระนิพพาน คือ ดินแดนแห่งความสุขอันแท้จริงของอริยชนผู้ทำการดับทุกข์ ดับกิเลสได้หมดสิ้นแล้ว

๒. **สัมมาสังกัปปะ** คือ ความดำริชอบ คิดชอบ ไตร่ตรองชอบ แบ่งออกเป็น ๒ อย่าง คือ

๒.๑) กุศลวิตก หมายถึง ความคิดความไตร่ตรองที่เป็นกุศล หรือความนึกคิดอันดีงาม ได้แก่

(๑) **เนกขัมมวิตก** หมายถึง ความคิดที่จะออกจากกาม คือ การสละออกจากความใคร่ ความปรารถนา อันไปสู่ตัณหา

(๒) **อพยาบาทวิตก** หมายถึง ความคิดไตร่ตรองเพื่อปลดจากการพยาบาทเคียดแค้น มีความเมตตา ไม่ขุ่นเคืองมุ่งร้าย

(๓) **อวิหิงสาวิตก** หมายถึง ความคิดไตร่ตรองเพื่อปลดจากการเบียดเบียน มีกรุณาไม่ทำร้ายทำลายสิ่งใดทั้งสิ้น

๒.๒) วิปัสสนา หมายถึง การอบรมความคิดให้เกิดปัญญารู้แจ้งเห็นชัดในสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามที่เป็นจริง มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปเป็นธรรมดา ทุกอย่างเกิดมาจากเหตุปัจจัย จะดับการเกิดได้ก็ต้องดับที่เหตุปัจจัยเท่านั้น โดยจะเห็นได้จากการพิจารณาดังนี้

(๑) **โยนิโสมะนะสิการ** หมายถึง การพิจารณาสภาวธรรมโดยแยบคาย สามารถแยกแยะเหตุปัจจัยได้

(๒) **โอปะนะยิโก** หมายถึง การน้อมนำเอาธรรมอันควรมาพิจารณาสอนใจ ฝึกใจตนเองที่จะนำไปสู่นิพพาน

๓. **สัมมาวาจา** คือ เจรจาชอบ มีคำพูดที่ดีเป็นวจีสุจริต หรือประพฤติชอบทางวาจา แบ่งออกเป็น ๔ ลักษณะ ได้แก่

(๑) **มุสาวาทา เวระมะณี** หมายถึง เจตนาเว้นจากการพูดเท็จ ไม่พูดในสิ่งที่ไม่เป็นความจริง

(๒) **ปิสุณายะ วาจายะ เวระมะณี** หมายถึง เจตนาเว้นจากการพูดส่อเสียด เหน็บแนม และยุยงให้เกิดความแตกแยก

(๓) **ผรุสายะ วาจายะ เวระมะณี** หมายถึงเจตนาเว้นจากการพูดคำหยาบคายไม่สุภาพ และคำพูดที่แข็งกระด้าง กระโชกโฮกฮากต่าง ๆ

(๔) **สัมผัปปะลาปา เวระมะณี** หมายถึง เจตนาเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อเหลวไหลไร้สาระไม่มีประโยชน์

๔. สัมมากัมมันตะ คือ การกระทำชอบ มีกายสุจริต หรือประพฤติชอบทางกาย แบ่งออกเป็น ๓ ลักษณะ ได้แก่

(๑) **ปาณาติปาตา เวระมะณี** หมายถึง เจตนาเว้นจากการปลงสิ่งมีชีวิตทั้งปวง

(๒) **อทินนาทานา เวระมะณี** หมายถึง เจตนาเว้นจากการลักทรัพย์ ไม่ถือเอาสิ่งของที่มีเจ้าของ และเขามิได้ให้ด้วยการขโมย

(๓) **กาเมสุมิจฉาจารา เวระมะณี** หมายถึงเจตนาเว้นจากการประพฤติผิดในกาม ไม่คบชู้หรือผิดประเวณี

๕. สัมมาอาชีวะ คือ การเลี้ยงชีพโดยชอบ มี ๒ ลักษณะ ได้แก่

(๑) **เว้นมิจฉาชีพ** หมายถึง การไม่เลี้ยงชีพในทางทุจริตคือไม่ประกอบการค้าขายในสิ่งอันไม่สมควร ผิดศีลธรรม ไม่ชอบธรรม หรือที่เรียกว่า มิจฉาวณิชชา ได้แก่ สัตถวณิชชา คือ การค้าอาวุธ , สัตตวณิชชา คือ การค้ามนุษย์ทุกรูปแบบ , มังสวณิชชา คือ การค้าเนื้อสัตว์ทุกประเภท , มัชชวณิชชา คือ การค้าของมึนเมา และ วิสวณิชชา คือ การค้ายาพิษทุกชนิด

(๒) **ประกอบแต่สัมมาชีพ** หมายถึง การประกอบอาชีวะเลี้ยงชีพในทางสุจริตและมีความซื่อสัตย์ตรงไปตรงมาในการประกอบอาชีพที่สุจริตนั้นด้วย

๖. สัมมาวายามะ คือ ความพยายามที่ชอบ ได้แก่ ปธาน หรือความเพียร ๔ ประการ ดังนี้

(๑) **สังวรปธาน** หมายถึง ความเพียรระวัง ปิดกั้นยับยั้งบาปหรืออกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด มิให้เกิดขึ้น

(๒) **ปหานปธาน** หมายถึง ความเพียรพยายามละบาป ขจัด

อกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไป

(๓) **ภาวนาปธาน** หมายถึง ความเพียรพยายามเจริญกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ให้เกิดมีขึ้น สำเร็จขึ้น

(๔) **อนุรักขนาปธาน** หมายถึง ความเพียรพยายามรักษากุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ให้ตั้งอยู่อย่างมั่นคง และงอกงามเพิ่มขึ้นยิ่ง ๆ ขึ้นไป

๗. **สัมมาสติ** คือ ความระลึกชอบ ได้แก่ ความระลึกในสติปัฏฐาน ๔ หรือก็คือฐานที่ตั้งแห่งสติ อันควรระลึก พิจารณาให้รู้เห็นตามจริงอยู่เสมอทุกขณะจิตมี ๔ ประการ ดังนี้

(๑) **กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน** หมายถึงการระลึกและพิจารณาให้รู้เห็นตามจริงในกาย คือ การพิจารณาเห็นสภาพร่างกายตั้งแต่ลมหายใจเข้าออก , อิริยาบถใหญ่ทั้ง ๔ ได้แก่ ยืน เดิน นั่งนอน , อิริยาบถย่อย ได้แก่ การก้าวไปข้างหน้า การถอยไปข้างหลัง การเคลื่อนไหวร่างกายต่าง ๆ ซึ่งจะทำให้เห็นถึงกลไกของร่างกายอย่างละเอียด และเมื่อพิจารณาเห็นถึงสภาพอันแท้จริงของร่างกายแล้ว ก็จะรู้แจ้งในความจริงว่า ทั่วร่างกายนี้มีแต่ความเน่าเสีย ไม่มีอะไรสวยงาม เปลี่ยนแปลงไปเป็นธรรมดา ย่อมละความพอใจและความไม่พอใจในร่างกายออกเสียได้

(๒) **เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน** หมายถึงการระลึกและพิจารณาให้รู้เห็นตามจริงในเวทนา คือ อารมณ์ที่เป็นสุขเวทนา ทุกขเวทนา และอุเบกขาเวทนา แท้จริงไม่ว่าจะสุข ทุกข์ และไม่สุขไม่ทุกข์ ต่างก็ล้วนมีแต่ทุกข์เป็นผลสุดท้ายทั้งนั้น แม้อารมณ์ที่รู้สึกว่าสุขก็เป็นเพียงปิดบังความทุกข์ไว้

(๓) **จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน** หมายถึง การระลึกและพิจารณาให้รู้เห็นตามจริงในจิต คือ ความนึกคิดต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นหรือปรุงแต่งขึ้นในจิตใจ มี ๑๖ ลักษณะที่ต้องพิจารณา คือ ๑.จิตมีราคะ (ความกำหนัดยินดีในกาม) , ๒.จิตปราศจากราคะ , ๓.จิตมีโทสะ (ความโกรธ) , ๔.จิตปราศจากโทสะ ,

๕.จิตมีโมหะ (ความหลงอันโง่เขลา) , ๖.จิตปราศจากโมหะ , ๗.จิตหดหู่ , ๘.จิตฟุ้งซ่าน , ๙.จิตใหญ่ (จิตในฌาน) , ๑๐.จิตไม่ใหญ่ (จิตที่ไม่ถึงฌาน) , ๑๑.จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า , ๑๒.จิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า , ๑๓.จิตตั้งมั่น , ๑๔.จิตไม่ตั้งมั่น , ๑๕.จิตหลุดพ้น และ ๑๖.จิตไม่หลุดพ้น อันจะเห็นได้ว่า ความนึกคิดทั้งมวลนั้น เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลง แปรผันได้เสมอ ไม่เที่ยง ไม่คงทนถาวร เดี๋ยวก็มีโน่นมีนี่ เดี๋ยวก็ไม่มี วนอยู่ใน ๑๖ อย่างนั่นแหละ

(๔) **ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน** หมายถึง การระลึกและพิจารณาให้รู้เห็นตามจริงในธรรม คือ การเห็นจริงในอารมณ์หรือสิ่งที่เกิดขึ้นจริงกับจิต และการรู้แจ้งในหลักธรรมที่ทำให้บรรลุอรหันต์แยกออกพิจารณาได้ ๕ ส่วน ได้แก่

(๔.๑) พิจารณาธรรมหรืออารมณ์ที่กั้นจิตไม่ให้บรรลุสมาธิ หรือไม่ให้บรรลุความดี ขัดขวางจิตไม่ให้ก้าวหน้าในคุณธรรม เรียกว่า นิวรณ์ มี ๕ อย่าง ดังนี้

- กามฉันท์ คือ ความพอใจรักใคร่ในอารมณ์ที่ชอบใจ
- พยาบาท คือ การคิดปองร้ายผู้อื่น
- ถีนมิทธะ คือ ความที่จิตหดหู่ เซื่องซึม ง่วง
- อุทธัจจกุกกุจจะ คือ ความฟุ้งซ่าน หงุดหงิด รำคาญใจ
- วิจิกิจฉา คือ ความลังเลสงสัย

เมื่อพิจารณาเห็นจริงในอารมณ์ที่เกิดกับจิตเหล่านี้แล้ว ก็จะรู้แจ้งได้ว่าเป็นอารมณ์ที่อาศัยเหตุปัจจัยให้เกิดขึ้น เมื่อเหตุปัจจัยดับไป อารมณ์ทั้งหมดนี้ก็ดับไปด้วย ไม่มีสิ่งใดที่เป็นอัตตาหรือความเป็นตัวตนใด ๆ เลย

(๔.๒) พิจารณาขันธ์ ๕ คือ หมู่ , กอง , พวก หรือส่วนหนึ่ง ๆ ของรูปและนาม ๕ ประการ ได้แก่ รูป หรือร่างกาย , เวทนา , สัญญา (ความจำ) , สังขาร และวิญญาณ

(๔.๓) พิจารณาอายตนะภายใน ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ

(๔.๔) พิจารณาธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ ๗ ประการ หรือที่เรียกว่า โพชฌงค์ ได้แก่ สติ คือ ความระลึกได้ , ธัมมวิจยะ คือ ความสอดส่องธรรม สืบค้นธรรม , วิริยะ คือ ความเพียร , ปีติ คือ ความอิ่มใจ , ปัสสัทธิ คือ ความสงบกายสงบใจ , สมาธิ คือ ความมีใจตั้งมั่น และอุเบกขา คือ ความมีใจเป็นกลาง เพราะได้เห็นตามความเป็นจริง

(๔.๕) พิจารณาอริยสัจ ๔ ซึ่งทราบรายละเอียดกันไปแล้ว

๘. **สัมมาสมาธิ** คือ ความมีจิตตั้งมั่นโดยชอบ เพื่อให้เกิดความสงบขึ้นในจิตใจที่สำคัญ ได้แก่

(๑) **อุปจาระสมาธิ** หมายถึง จิตตั้งมั่น หรือสมาธิที่จวนจะแน่วแน่ อันเป็นส่วนสนับสนุนการเจริญวิปัสสนา

(๒) **อัปปนาสมาธิ** หมายถึง จิตตั้งมั่น หรือสมาธิอันแน่วแน่คือฌาน สามารถตั้งมั่นในฌานให้เกิดความสงบขึ้นในจิตใจ มี ๒ ประการคือ รูปฌาน ๔ และ อรูปฌาน ๔ ถือเป็นสิ่งสำคัญประการหนึ่ง เพราะแม้แต่พระพุทธเจ้า และพระอริยบุคคลที่บรรลุอรหันต์แล้ว ยังทรงเข้าฌานซึ่งเป็นสมาธิขั้นสูงอยู่เสมอจนกระทั่งถึงเวลาที่จะเสด็จปรินิพพาน เพื่อให้ขันธ์ทั้งหลายดับไปด้วยความสงบ ไม่มีความกังวล หรือกระวนกระวาย และในฌานก็มิได้มีเฉพาะความสงบเท่านั้น แต่ยังมีวิปัสสนาในฌานด้วย เพราะได้พิจารณาธรรมในขณะที่เดินจิตเข้าฌานแต่ละขั้น จำแนกตามประเภทได้ดังนี้

(๒.๑) รูปฌาน ๔ หมายถึง การเพ่งอารมณ์กระทั่งจิตตั้งมั่นเป็นสมาธิอันแน่วแน่ โดยมีรูปธรรม เป็นอารมณ์ ๔ ขั้น ได้แก่

- ปฐมฌาน หรือ ฌานที่ ๑ มี ๕ องค์ประกอบ หรือองค์ ๕ คือ ๑) มีการยกหัวข้อธรรมะ หรือองค์ธรรมขึ้นมาพิจารณา เรียกว่า **วิตก หรือความตรึก** , ๒) ทำความเข้าใจในข้อธรรมที่ยกขึ้นนั้น เรียกว่า

วิจารณ์ หรือความตรอง , ๓) เมื่อทำการพิจารณาข้อธรรมตามเหตุและผลแล้วพึงน้อมนำลงสู่พระไตรลักษณ์ คือ เป็นสิ่งไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่ใช่ตัวตน ก็จะเกิดเป็นความอิ่มอกอิ่มใจหรือที่เรียกว่า **ปีติ** , ๔) เมื่อเกิดปีติมาตั้งแต่ขั้นเล็กน้อย ชั่วขณะ เป็นระลอก โลดลอยทำให้รู้สึกใจฟูตัวเบาจนอุทานออกมา และซาบซ่านเอิบอาบทั่วกายแล้ว ก็จะเกิดความสบายใจเรียกว่า **สุข** ตามมา , ๕) เมื่อเกิดเป็นความสุข ความสบายใจแล้ว จิตก็จะเข้าสู่วิเวก คือ ความเงียบ มีอารมณ์เป็นหนึ่งเดียว เรียกว่า **เอกัคคตา**

อนุบุพพวิหาร (สมาบัติ ๙)
ลำดับการเข้าฌานปรินิพพานของพระพุทธเจ้า

อนุโลม
การเข้าฌานตามลำดับ

รูปฌาน:
- ปฐมฌาน ↓
- ทุติยฌาน ↓
- ตติยฌาน ↓
- จตุตถฌาน ↓

อรูปฌาน:
- อากาสานัญจายตนะ ↓
- วิญญานัญจายตนะ ↓
- อากิญจัญญายตนะ ↓
- เนวสัญญานาสัญญายตนะ

→ สัญญาเวทยิตนิโรธ
ดับจิตสังขาร →

ปฏิโลม
การเข้าฌานย้อนกลับ

อรูปฌาน:
- เนวสัญญานาสัญญายตนะ ↑
- อากิญจัญญายตนะ ↑
- วิญญานัญจายตนะ ↑
- อากาสานัญจายตนะ ↑

รูปฌาน:
- จตุตถฌาน ↑
- ตติยฌาน ↑
- ทุติยฌาน ↑
- ปฐมฌาน

ย้อนกลับไปใหม่ (ปฐมฌาน → จตุตถฌาน)

จตุตถฌาน ← ปรินิพพาน

ที่มา : หนังสือวิชาพุทธประวัติ นักธรรมชั้นตรี

- ทุติยฌาน หรือ ฌานที่ ๒ มีองค์ ๓ คือ สามารถละวิตก วิจารณ์ เสียได้ คงอยู่แต่ **ปีติ , สุข** และเกิดแต่สมาธิกับ**เอกัคคตา** ทั้งนี้ก็เพราะจิตได้รับรู้หัวข้อธรรมที่ได้พิจารณาแล้วเห็นว่าถูกต้อง จิตจึงมีความละเอียดขึ้น ปล่อยวางได้บางส่วน

- ตติยฌาน หรือ ฌานที่ ๓ มีองค์ ๒ คือ เมื่อจิตเดินเรียบลงอีก ก็จะสามารถละปีติได้เพิ่มอีกประการหนึ่ง คงเหลืออยู่เพียง **สุข** กับ **เอกัคคตา**

- จตุตถฌาน หรือฌานที่ ๔ มีองค์ ๒ คือเมื่อจิตเดินเรียบลงสู่ความละเอียดลึกก็จะสามารถละสุขได้ตามมา คงมีแต่ **เอกัคคตา** และจิตที่วางลงเป็น **อุเบกขา** เท่านั้น

(๒.๒) อรูปฌาน ๔ หมายถึง การเพ่งอารมณ์กระทั่งจิตตั้งมั่นเป็นสมาธิอันแน่วแน่ โดยมี อรูปธรรม เป็นอารมณ์ ๔ ประการ ซึ่งมีความประณีตกว่ากันตามลำดับ ได้แก่

- อากาสานัญจายตนะ คือ ฌานที่กำหนดเอาอากาศ หรือช่องว่างอันหาที่สุดมิได้ เป็นอารมณ์

- วิญญาณัญจายตนะ คือ ฌานที่กำหนดเอาวิญญาณ หรือจิตอันหาที่สุดมิได้ เป็นอารมณ์

- อากิญจัญญายตนะ คือ ฌานที่กำหนดเอาความว่าง ความไม่มีอะไร เป็นอารมณ์

- เนวสัญญานาสัญญายตนะ คือ ฌานที่ละเอียดและประณีตสูงสุด สามารถเข้าถึงภาวะที่มีสัญญา หรือความจำ ความรู้สึกตัวก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่

ความมีจิตตั้งมั่นอันแน่วแน่ทั้งหมดนี้ ย่อมเอื้อประโยชน์ในการอบรมปัญญาให้เกิดวิปัสสนา คือ ความรู้แจ้งเห็นจริงในสภาวธรรมได้อย่างถูกต้อง

และรวดเร็ว เพราะจิตที่ตั้งมั่นในความสงบ ไม่ฟุ้งซ่าน เป็นบ่อเกิดของปัญญาเพื่อการดับเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดทุกข์นั่นเอง ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงได้ทรงสอนว่า การตั้งจิตมั่นอย่างถูกต้องตามที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ เป็นสัมมาสมาธิ" เมื่ออธิบายจนจบอย่างละเอียดแล้ว หลวงตาแจ้งยังได้สรุปเปรียบเทียบอริยมรรคกับไตรสิกขาให้จุกมนอีกว่า

"ในอริยมรรคทั้ง ๘ องค์ นั้น มีความสัมพันธ์กัน ล้วนแล้วอยู่ในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ทั้งสิ้น กล่าวคือ

ในส่วนที่เป็นศีลนั้นก็หมายถึง ข้อที่เป็นแนวปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมด้านการกระทำ หรือความประพฤติให้อยู่ในทางที่ชอบ และดีงามอันสูงส่ง ได้แก่ **สัมมาวาจา** เจรจาชอบ , **สัมมากัมมันตะ** การกระทำทางกายชอบ และ **สัมมาอาชีวะ** การเลี้ยงชีพโดยชอบ

ในส่วนที่เป็นสมาธิ คือ ข้อที่เป็นแนวปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมจิต เพื่อให้เกิดความสงบและคุณธรรมขึ้นในจิตใจ ได้แก่ **สัมมาวายามะ** ความพยายามชอบ , **สัมมาสติ** ความระลึกชอบ และ **สัมมาสมาธิ** ความตั้งจิตมั่นชอบ

ในส่วนที่เป็นปัญญา คือ ข้อที่เป็นแนวปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริง มีอุบายธรรมที่จะสามารถเอาชนะกิเลส ชนะใจตนเอง และดับเหตุปัจจัยของทุกข์ได้ ได้แก่ **สัมมาทิฏฐิ** ความเห็นชอบ และ **สัมมาสังกัปปะ** ความคิดชอบ ดำริชอบ"

หลังจากที่ทำความเข้าใจกันดีแล้ว ก็หมดเวลาไปหลายชั่วโมง จนถึงเพลาเย็น จุกมนจึงกราบลาหลวงตาแจ้งกลับไปทบทวนความรู้ซึ่งได้มาอย่างละเอียดยิบในวันนี้ที่บ้านต่อไป ระหว่างทางที่จุกมนเดินกลับบ้านในวันนี้ จุกมนได้พบเห็นคนกลุ่มหนึ่ง ประกอบพิธีแปลก ๆ อยู่ข้างทาง มีการไหว้บูชาต้นไม้ที่ผุดงอกขึ้นมาอย่างประหลาด โดยมีหมอผีคนหนึ่งเป็นผู้ทำพิธีท่ามกลางผู้คนที่มาห้อมล้อมร่วมอยู่ในพิธี จุกมนยืนดูอยู่ห่าง ๆ สักพักหนึ่งก็เห็นผู้เป็นหมอผี

สั่นไปทั้งตัว และมีเสียงพูดดังออกมาว่า

"วิญญาณเจ้าที่เข้าประทับร่างทรงแล้ว" จากนั้นผู้เป็นหมอผีก็ชี้ไปที่คนซึ่งนั่งอยู่ในพิธีสองสามคน พร้อมกับพูดเป็นคำทำนายไปทีละคนด้วยเสียงสั่น ๆ เหมือนคนแก่ว่า "เอ็งกำลังจะมีโชคใหญ่เข้ามาแล้ว ภายใน ๓ วันนี้จงนำไก่ดำ ๓ ตัว มาเซ่นไหว้ที่นี่เถิด แล้วเอ็งจะได้ลาภก้อนใหญ่ในไม่ช้า" ,

"คนนี้กำลังจะมีโรคร้ายเข้ามา อาจถึงขั้นต้องผ่าตัด นอนโรงพยาบาล ต้องแก้ด้วยการนำเป็ดอย่างดี ๗ ตัว มาเซ่นไหว้ที่นี่ภายใน ๕ วัน โรคร้ายก็จะไม่เข้ามา แต่จะเปลี่ยนเป็นโชคลาภมาแทน" ,

"ส่วนเอ็งนี่ดวงถึงฆาตจะมีเคราะห์หนักถึงชีวิตต้องเซ่นไหว้ผีแถวนี้ด้วยหัวหมู ๙ หัว ภายใน ๗ วันนี้ แล้ววิญญาณผีต่าง ๆ ก็จะช่วยกันปัดเป่าเคราะห์ร้ายออกจากเอ็งไปได้"

เมื่อทำนายเสร็จ หมอผีก็พูดต่อไปว่า "ถ้าใครเตรียมของไหว้กันไม่เป็นก็เอาเงินมาให้ร่างทรงนี้เขาจัดการให้ก็ได้ แล้วก็นัดมาให้ทำพิธีเป็นกรณีพิเศษอีกทีก็แล้วกัน ส่วนคนอื่น ๆ ยังไม่มีอะไรเป็นพิเศษ ก็ทำพิธีในวันนี้เสริมบารมีไปก่อน"

จุกมนดูเพียงเท่านี้ ก็เห็นว่าคำพูดต่าง ๆ ไม่ได้เป็นสัมมาวาจา จึงเกิดความสลดสังเวชใจ แล้วก็เดินกลับบ้านต่อไป แต่เดินไปได้ระยะหนึ่งก็ได้ยินเสียงคนวิพากษ์วิจารณ์กันเกี่ยวกับเรื่องการทำพิธีของหมอผีนี้ บางคนกล่าวว่าหมอผีนี่เก่งมากน่าเชื่อถือ เพราะรู้อดีต อนาคต ทำนายอะไรก็แม่นยำ แต่บ้างก็ว่าเป็นเรื่องหลอกลวง ไม่น่าเชื่อถือ ไม่นานเท่าใดนักก็เป็นการถกเถียงจนถึงขั้นทะเลาะกัน

ครั้นเมื่อจุกมนถึงบ้านแล้ว จุกมนได้เล่าเหตุการณ์ที่ได้พบเห็นชาวบ้านกับหมอผีทำพิธีกันดังกล่าวให้คุณยายจันทร์แจ่ม คุณพ่อเจิดจิต และคุณแม่เจิมใจฟังขณะรับประทานอาหารมื้อเย็น ทุกคนต่างก็บอกให้จุกมนไปพูดคุยกับ

หลวงตาแจ้งอีกทีหนึ่ง เพราะหลวงตาแจ้งจะสามารถอธิบายได้ดีกว่า

ดังนั้นในวันรุ่งขึ้นขณะใส่บาตร จุกมนจึงกราบนมัสการเรียนหลวงตาแจ้ง ว่าจะเข้าไปที่วัดแต่เช้า และเมื่อจุกมนเสร็จภารกิจในบ้านช่วงเช้าแล้ว จุกมนจึงรีบออกจากบ้านไปหาหลวงตาแจ้งที่วัดทันที

คราวนี้พิเศษกว่าวันอื่น ๆ สักหน่อย เพราะหลวงตาแจ้งให้จุกมนประเคนปิ่นโตอาหารไว้ก่อนเลย เนื่องจากตอนช่วงเวลาเพลจะมีคณะเจ้าภาพมาจัดเลี้ยงภัตตาหารจำนวนมาก

เมื่อจุกมนประเคนปิ่นโตและรับพรเรียบร้อยแล้ว ก็เล่าเรื่องราวของหมอผีกับพิธีกรรมที่ได้พบเห็นมาเมื่อวานให้หลวงตาแจ้งฟังอย่างละเอียด หลวงตาแจ้งฟังแล้ว ก็พูดและอธิบายให้จุกมนเข้าใจดังนี้

"โถ...น่าสงสารพวกเขาที่ยังหลงทางกันอยู่ นี่แหละที่เรียกว่ามี อวิชชา มีตัณหา และมีอุปาทานกันอยู่ พวกเขาจึงได้เข้าใจผิด ประกอบพิธีกรรม ทำทุกอย่างตามกระแสแห่งกิเลสในใจของพวกเขาเอง เพราะพวกเขามีความใคร่ความอยากที่จะมีความสุขเพียงเฉพาะหน้าในระยะเวลาสั้น ๆ เท่านั้น ไม่มีสติปัญญาที่จะคิดกันเลยว่า ประเดี๋ยวเมื่อความสุขจอมปลอมมันจางหายไป ก็ต้องเป็นทุกข์ และมาดิ้นรนหาทางออกด้วยวิธีเดิม ๆ กันอีก แล้วอย่างนี้จะหาความแน่นอนได้ที่ไหน อีกทั้งบุญกุศลที่แท้จริงจะเกิดขึ้นกันได้อย่างไรพวกเขาก็โง่เขลาเกินกว่าจะเข้าใจได้โดยง่าย เว้นแต่จะยอมลดละความเชื่อเดิม ๆ ลงบ้าง แล้วหันมาสนใจธรรมะ ค้นหาความเป็นจริงในชีวิตให้มากขึ้น"

จากนั้นหลวงตาแจ้งก็ได้ยกเอาโอวาทของ พระราชนิโรธรังสี หรือหลวงปู่เทสก์ เทสฺรํสี วัดหินหมากเป้ง อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย ที่เคยสอนโยมคนหนึ่งซึ่งเคยเป็นหมอผีมาก่อน แต่ได้เลิกถือผี แล้วหันมายึดมั่นแต่ในพระรัตนตรัยเพราะคำสอนของท่าน มากล่าวให้จุกมนฟังว่า

"...ผีไม่เคยสอนให้ผู้นับถือละบาปบำเพ็ญบุญ และรักษาศีลเลย มีแต่จะ

บอกให้เซ่นไหว้ด้วยหัวหมู และเป็ด ไก่ เท่านั้น มันสอนให้เซ่นไหว้แล้ว มันก็ไม่กิน แต่คนเป็นผู้ฆ่าสัตว์ เมื่อผีไม่กิน คนก็เอามากินเสียเอง ผีไม่ต้องรับบาป คนเป็นผู้รับบาป แล้วผีจะมาช่วยอะไรเราได้ ? **พระพุทธเจ้านิพพานแล้ว ไม่ได้ไปเกิดเป็นผี นิพพานแล้ว ทิ้งคำสอนไว้สอนคนให้ละความชั่ว บำเพ็ญแต่ความดี ทั้งเพื่อประโยชน์ตนและเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น แล้วพระสงฆ์นำคำสอนนั้นมาสอนพวกเราตามแนวทางที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้ เราจึงได้รู้จักบาปบุญคุณโทษมาจนตราบเท่าทุกวันนี้ มิใช่คำสอนของผี ..."**

นอกจากนี้หลวงตาแจ้งยังได้ยกเอาคำสอนของพระธรรมสิงหบุราจารย์ หรือหลวงพ่อจรัญ ฐิตธมฺโม วัดอัมพวัน อำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี มาสอนจุกมนเพิ่มเติมอีกว่า

"การเชื่อเรื่องเครื่องรางของขลังจะเสียหลักศาสนา ศาสนาไม่ได้สอนเรื่องเครื่องรางของขลัง แต่เป็นความนิยมของประชาชนหมู่หนึ่งที่มีศรัทธาของเขาอย่างนั้น เช่น ผีเข้าเจ้าทรง คนขาดสติสัมปชัญญะแล้ว ผีจะเข้าเจ้าจะทรงตรงนี้ขาดธรรมะ เพราะฉะนั้นคนมีสติสัมปชัญญะ ผีก็ไม่เข้าเจ้าก็ไม่ทรงเพราะมีสติดี ตรงนี้ขอเน้น พระพุทธเจ้าท่านสอนชัดเจนมาก แต่ท่านพุทธศาสนิกชนทั่วไปขาดสติสัมปชัญญะ ผีก็เข้าเจ้าก็ทรง เลยกลายเป็นว่าไสยศาสตร์เป็นหลักศาสนา สนใจหาแต่เรื่องเครื่องรางของขลัง แต่ธรรมะไม่หาเลย ไม่สนใจด้วย

คนเดี๋ยวนี้เข้าวัดกันมาก แต่การปฏิบัติไม่มีเลย เมื่อสมัยก่อน ปู่ ย่า ตา ยาย ทวด หลักศาสนาแข็งมาก เป็นหลักฐาน คือ เข้าวัดรักษาอุโบสถในวันพระ เดี๋ยวนี้เข้าวัดไม่ใช่ไปรักษาอุโบสถ ไม่ใช่ปฏิบัติธรรม แต่ไปทัวร์บุญ ไปเที่ยวตามวัด ไปหาเรื่องกับพระ ไปติฉินวัดวาอารามเป็นต้น"

เมื่อหลวงตาแจ้งเห็นว่าจุกมนมีความเข้าใจ และมีความมั่นคงในหลักธรรมเป็นอย่างดีแล้วจึงได้สอนต่อไปว่า

"อันที่จริงแล้ว ผู้ที่ได้ขึ้นชื่อว่าเป็นพุทธศาสนิกชน หรือเป็นชาวพุทธนั้น จะต้องเป็นผู้ที่มีความมั่นคงในพระไตรสรณคมน์ คือ การยึดเอาเฉพาะ พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นที่พึ่ง มิใช่ยึดเอาสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง หรือเอามาเป็นกำลังใจ เพราะฉะนั้นถ้าเราจะถือว่าเราเป็นชาวพุทธ เราก็จะต้องรักษาพระไตรสรณคมน์ไว้ให้มั่นคงอยู่เสมอ ไม่ให้ขาดและไม่ให้เศร้าหมองเป็นอันขาด โดยมีวิธีในการรักษาพระไตรสรณคมน์ดังนี้

๑. ต้องเป็นผู้อยู่ในความเคารพ ๖ ประการคือ เคารพในพระพุทธเจ้า , เคารพในพระธรรม , เคารพในพระสงฆ์สาวก , เคารพในความไม่ประมาท , เคารพในไตรสิกขา ๓ ได้แก่ ศีล สมาธิปัญญา และเคารพในปฏิสันถาร การต้อนรับ

ในความเคารพทั้ง ๖ ประการนี้ ต้องเป็นผู้นับถือเลื่อมใส เป็นสรณะที่พึ่งที่ระลึกของตนอย่างจริงจัง ถ้าประมาทเมื่อใด ก็ขาดจากคุณพระรัตนตรัยเมื่อนั้น

๒. ต้องเว้นจากการนับถือพระภูมิต่าง ๆ คือ ไม่นับถือภูติผี ปีศาจ พระภูมิเจ้าที่ เทวบุตร เทวดา มนต์คาถาต่าง ๆ

ถ้านับถือสิ่งที่ต้องเว้นดังกล่าวเมื่อใดก็ขาดจากคุณพระรัตนตรัยเมื่อนั้น

๓. ต้องไม่เข้ารีดของพวกเดียรถีย์ หรือนิครนถ์ คือ ไม่นับถือลัทธิวิธีศาสนาอื่นหรือนักบวชอื่นภายนอกพระพุทธศาสนามาเป็นที่พึ่งที่ระลึกของตนสืบไป

ถ้านับถือเข้ารีดเดียรถีย์เมื่อใด ก็ขาดจากคุณพระรัตนตรัยเมื่อนั้น

๔. ต้องไม่นับถือลัทธิศาสนาพราหมณ์ คือ ไม่ดูหมอดูดวง แต่งแก้แต่งบูชา สะเดาะเคราะห์ต่าง ๆ เป็นต้น

ถ้านับถือเมื่อใด ก็เศร้าหมองในคุณพระรัตนตรัยเมื่อนั้น

๕. ต้องเป็นผู้ที่เชื่อมั่นในเรื่องกรรม กฎแห่งกรรม เชื่อผลของกรรม

เช่น เชื่อว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น ตลอดทั้งเชื่อในความตรัสรู้ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นที่สุด ไม่เชื่อมงคลตื่นข่าว และต้องเป็นผู้ที่มีสมาธิเสมอ เพราะหากขาดสมาธิเมื่อใด ก็ขาดศรัทธาความเชื่อเมื่อนั้น

ถ้าขาดศรัทธาความเชื่อดังกล่าวเมื่อใด ก็เศร้าหมองในคุณพระรัตนตรัยเมื่อนั้น"

จุกมนได้ฟังทั้งหมดนี้ ก็เกิดความตื่นตัวอยู่ในใจ รู้ถึงความสำคัญในพระพุทธศาสนามากขึ้น จึงได้แสดงความคิดเห็น และถามข้อสงสัยต่อไปว่า

"หลวงตาครับ ผมคิดว่าถ้าทุกคนมีสติมั่นคงดี ก็จะสามารถรักษาใจของตนเองไม่ให้หลงผิดไปได้แล้วเพราะเหตุอะไรล่ะครับหลวงตาที่ทำให้คนเราไม่ค่อยจะมีสติเท่าที่ควร"

หลวงตาแจ้งยิ้มหน้าบานด้วยความรู้สึกชื่นใจอีก ที่เห็นจุกมนมีความเข้าใจมากขึ้น และถามปัญหาที่น่าสนใจอันแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการทางสติปัญญาอันรวดเร็วของเด็กน้อยที่ฝักใฝ่ทางธรรมอย่างจุกมนแล้วก็ตอบคำถามของจุกมนว่า

"คนเราจะมีสติที่ดีและมั่นคงนั้น จะต้องระลึกไปในการพิจารณาทุกสภาวะเฉพาะในส่วนของตนเองเท่านั้น

แต่ที่คนเราไม่ค่อยมีสติกันเท่าที่ควรก็มีสาเหตุเบื้องต้นจากเรามักจะเอาสติออกไปนอกวงกายของตน เพราะมัวไปให้ความสำคัญกับสิ่งอื่น ๆ ภายนอกมากกว่า

และจากเหตุเบื้องต้นนี้เอง ที่ทำให้เกิดการตำหนิติเตียน หรือนินทาผู้อื่นจนถึงขั้นทะเลาะเบาะแว้งทำร้ายทำลายกันในที่สุด นี่หละที่เรียกว่าไม่อาจเอาชนะใจตนเองได้ เพราะกิเลสมันดึงดูดความสนใจได้มากกว่าและหากยิ่งมีอำนาจอวิชชาเข้าครอบงำจิตใจมากขึ้นเท่าใด การครองสติให้คงอยู่ในตัวก็ยิ่งมีความยากมากขึ้นเท่านั้น

ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงสอนให้เราจัดการกับกิเลสในจิตใจของตนเอง ไม่ใช่มัวแต่จัดการกับสิ่งภายนอกที่เข้ามากระทบ"

หลวงตาแจ้งอธิบายมาถึงตรงนี้ ก็หยิบเอาสมุดบันทึกส่วนตัวเล่มหนึ่งมาเปิดให้จุกมนดู ปรากฏมีบทความธรรมะบทหนึ่งแสดงถึงที่มาว่า พระญาณสิทธาจารย์ หรือหลวงปู่สิม พุทฺธาจาโร แห่งสำนักสงฆ์ ถ้ำผาปล่อง เคยลิขิตมาก่อน และหลวงตาแจ้งได้ลอกลงในบันทึกส่วนตัวด้วยลายมือของหลวงตาเองเป็นบทความที่น่าสนใจบทหนึ่ง มีเนื้อหาสาระอยู่ว่า

"...เชื่อโดยไม่ปราศจากเหตุผล ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน นอกจากตนจะพิจารณาตนแล้ว ทางอื่นไม่มี... อวิชชาใดจะเหนือสติไปไม่มี สำหรับพระสาวกเหตุมีอยู่ว่า สติ ๆ คำว่าสติกับอวิชชานี้ ใครเกิดมาก่อนกัน ค้นหาในตน หากสติใหญ่กว่ามากกว่า ก็เอาชนะอวิชชาได้

เกิดดับ ๆ อวิชชาใดไม่เหนือสติไปได้ เหตุ ผล พระนิพพาน มีพระสติเหนืออวิชชาเป็นเหตุ เชื่อไม่ปราศจากเหตุผล เป็นต้นว่าไม่สำคัญตนว่ามีเหตุมีผล หากไม่ปราศจากเหตุผล ต้องปฏิบัติตนให้แจ้ง ไม่ปล่อยตนให้เลินเล่อหรือประมาท

เหตุเกิดที่ใจก็ดับที่ใจ ที่อื่นไม่มีดับ นอกจากใจไม่มีที่ดับกิเลส

มารมิได้อยู่ที่อื่น โดยทุกประการ มารคำนี้ได้แก่ตนไม่ละกิเลส ในเมื่อตนยังคิดไปว่า มารอยู่นอกใจออกไป มารคือผู้อื่น สัตว์อื่น คนอื่นมาทำให้เรา ในเมื่อคิดไปอย่างนี้ เรียกว่า จิตเป็นโมหะ คือความหลง จิตอวิชชา คือความไม่แจ้ง จิตอุปาทาน คือการยึดเอามาว่าสิ่งอื่นมาเป็นมารตน ที่แท้ก็ได้แก่ใจไม่ละกิเลส ใจยึด ใจหลง นอกจากละ ปล่อยวาง ทางอื่นไม่มี

เมื่อตนละ ปล่อยวาง ก็เรียกว่าแจ้ง ทำตนให้แจ้ง ในเมื่อตนไม่ละ ไม่ปล่อยวาง ก็เป็นตัวอวิชชาทิฏฐิ เป็นจิตทิฏฐิ

เหตุมีว่า ท่านผู้เจริญแล้ว พระตถาคตตรัสว่า ดูก่อนอานนท์ เหตุเกิด

ที่ไหนดับที่นั่น

เนื่องมาจาก พระอานนท์ชวนพระพุทธองค์หนีไปให้พ้นจากที่นี่ เหตุว่าเขาด่า เขาว่าเรา จึงชวนพระตถาคตหนีไปที่อื่น

พระองค์ตอบว่า หากอานนท์รับรองได้ว่า เราไปอยู่ที่อื่น ไม่มีผู้ใดว่า ไม่มีใครมาด่า เราตถาคตก็จะไป หากอานนท์รับรองไม่ได้ ตถาคตก็ไม่ไป

ในโลกมีความสงบแก่ผู้ใด หรือสถานแห่งใจตนนั้นแลสงบ มิใช่ผู้อื่นคนอื่นมาทำลายความสงบ หากแต่ใจตนนั้นแลหวั่นไหว เอนเอียงไปเอง

ปัจจุบันนี้เขาว่าเราผู้รู้ คือใจ หากยึดเป็นทุกข์ หากหลงเป็นทุกข์ เนื่องด้วยทิฏฐิสำคัญว่าตัวเรา ตัวเขาแล้ว ความบริสุทธิ์อยู่กับผู้ใด ความสงบอยู่กับผู้ใด

เหตุเกิดที่ไหนก็จงดับที่นั่น มิใช่จะไปดับให้พระอรหันต์ ดับที่ใจตน ละที่ใจตน ปล่อยที่ใจตน วางที่ใจตน ในปัจจุบันนี้ลมหายใจเวลานี้ยึดในอารมณ์ที่มีอยู่ประจำโลก เราจะหนีไปกับกายและวาจา ไปไม่พ้น ไปไม่รอด เรียกว่าไปไม่ตลอดรอดฝั่ง นอกจากใจออก ใจหนี ใจละ ปล่อยวาง..."

จุกมนมีสีหน้าที่แสดงให้เห็นว่ามีความเข้าใจดีทุกประการแล้ว แต่ก็ยังอุตส่าห์ถามหลวงตาแจ้งอีกว่า "แล้วหลวงตาพอจะมีนิทานที่เป็นข้อคิดอีกหรือเปล่าล่ะครับ"

หลวงตาแจ้งก็รีบตอบทันที "อ้อ...มีสิ พอจะมีอยู่เรื่องหนึ่งที่เกี่ยวกับเรื่องที่เรากำลังคุยกันอยู่พอดี เอาหละ...หลวงตาจะเล่าให้ฟังเลยก็แล้วกัน" และแล้วนิทานที่หลวงตาเล่าให้ฟังก็มีอยู่ว่า

"ในสมัยก่อนโน้น...นานมาแล้ว นานจนจำวันเดือนปีไม่ได้ ยังมีเศรษฐีท่านหนึ่ง เขามีภรรยาทั้งหมด ๔ คน เขารักและโปรดปรานภรรยาคนที่ ๔ มากที่สุด

เพราะเธออายุน้อยที่สุด มีความสวยงามน่ารัก เอาอกเอาใจเศรษฐีเก่งที่สุด เพราะฉะนั้นท่านเศรษฐีจึงสนิทสนมคลุกคลีและให้การบำรุงบำเรอดูแลเอาใจใส่ภรรยาคนที่ ๔ มากกว่าภรรยาคนอื่น ๆ โดยทุกครั้งที่เศรษฐีกลับจากการค้าขายในต่างเมือง ท่านก็จะนำอาหารอย่างดี เสื้อผ้าอาภรณ์ชั้นดี เครื่องประดับและเครื่องประทินผิวชนิดดี มาให้ภรรยาคนที่ ๔ เลือกจนพอใจก่อนเสมอ ด้วยอยากจะอยู่กับภรรยาคนที่ ๔ ไปตลอด ไม่อยากพรากจากกันเลย จึงได้เอาใจใส่มากขนาดนี้

ถัดมาภรรยาคนที่ ๓ มีอายุมากกว่าภรรยาคนที่ ๔ เพียงเล็กน้อยและมีความสวยงามน่ารักอยู่มาก อีกทั้งยังมีบุคลิกที่เป็นผู้ใหญ่ เศรษฐีก็รักมากเช่นกัน ให้การบำรุงบำเรอด้วยอาหารและสิ่งของอย่างดีรองลงมาจากภรรยาคนที่ ๔ แต่ด้วยความที่เธอมีความสวยในบุคลิกที่เป็นผู้ใหญ่นี้เอง ทำให้เวลาที่เศรษฐีมีสหายมาพบปะเยี่ยมเยียน หรือมาสังสรรค์กับเศรษฐีที่คฤหาสถ์ และสหายของเศรษฐีทุกคนที่ได้พบเห็นภรรยาคนที่ ๓ ของเศรษฐีแล้ว ก็มักจะบอกกับเศรษฐีเสมอว่า ท่านจงอย่าทิ้งขว้างภรรยาคนที่ ๓ ของท่านไปไหนหากท่านไม่รักในภรรยาคนที่ ๓ นี้แล้ว แต่ละคนต่างก็จับจองขอมาเป็นภรรยาของตนทั้งนั้น

ดังนั้นเศรษฐีจึงมีความกังวลอยู่ตลอดเวลา กลัวว่าภรรยาคนที่ ๓ จะตกไปเป็นภรรยาของคนอื่นสักวันหนึ่ง

ทีนี้มาดูภรรยาคนที่ ๒ กันบ้าง เศรษฐีก็รักมาก ให้การบำรุงบำเรอเอาใจใส่พอสมควรด้วยอาหารและสิ่งของอย่างดีรองจากภรรยาคนที่ ๔ และภรรยาคนที่ ๓ ตามลำดับ

ภรรยาคนที่ ๒ นี้มักจะเป็นที่พึ่งของเศรษฐีเสมอในยามที่เศรษฐีไม่สบายใจ หรือมีปัญหาแก้ไม่ตก เพราะภรรยาคนที่ ๒ เป็นผู้ที่ให้กำลังใจเก่ง สามารถให้คำแนะนำช่วยหาทางออกได้เป็นอย่างดีทุกเรื่อง

ส่วนภรรยาคนที่ ๑ นั้น แม้ว่าเศรษฐีจะรู้สึกรักมากเหมือนกับที่รักภรรยาคนอื่น ๆ แต่เศรษฐีก็ไม่เคยบำรุงเอาใจใส่ และไม่มาพบปะดูแลเธอเลย เพราะเธอจะมัวทุ่มเททำงานในกิจการของครอบครัวอย่างหนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเวลาที่เศรษฐีไม่อยู่ ต้องออกไปค้าขายต่างแดน ภรรยาคนที่ ๑ ก็จะดูแลกิจการและบริวาร จัดการเรื่องราวต่าง ๆ แทนเศรษฐีทุกอย่างด้วยความเรียบร้อยดี

ครั้นกาลเวลาผ่านไปหลายปี จนกระทั่งวาระสุดท้ายในชีวิตของเศรษฐีก็มาถึง

เมื่อเศรษฐีป่วยหนัก มีอาการทรุดลงเรื่อย ๆ และรู้ตัวว่ากำลังจะตายในไม่ช้านี้ จึงเรียกภรรยาเข้ามาคุยในห้องทีละคน เริ่มจากภรรยาคนที่ ๔ ซึ่งเศรษฐีให้ความรักความเอาใจใส่มากที่สุดก่อน

เมื่อภรรยาคนที่ ๔ เดินเข้ามาถึงที่เตียงนอนของเศรษฐีแล้ว เศรษฐีก็พูดคุยท้าวความถามถึงเรื่องราวในอดีตว่า น้องยังจำได้หรือไม่ ขณะที่พี่แข็งแรงดีอยู่ เรารักกันมากแค่ไหน มีความสุขกันมากเพียงใด พี่เคยบำรุงบำเรอดูแลเอาใจใส่น้องอย่างไร และเคยให้อะไรน้องบ้าง

ภรรยาคนที่ ๔ ก็จำได้ ตอบได้หมดทุกอย่างด้วยความแช่มชื่น เศรษฐี

เองก็รู้สึกดีใจยิ่งนัก นึกในใจว่าคงจะคิดไม่ผิดเป็นแน่ที่ทุ่มเทความรักความเอาใจใส่ให้กับภรรยาคนที่ ๔ นี้มากที่สุด

คิดเช่นนี้แล้วก็พูดและถามภรรยาคนที่ ๔ ขึ้นว่า พี่รู้ตัวว่ากำลังจะตายแล้วในไม่ช้า อยากรู้แค่ว่าถ้าพี่ตายไป น้องจะยินดีตายตามพี่ไปด้วยหรือไม่ ?

เมื่อภรรยาคนที่ ๔ ได้ยินคำถามแล้ว เธอก็หน้าบึ้งขมึงตึงขึ้นมาทันที จากนั้นก็แสดงความเกรี้ยวกราดไม่พอใจ โดยกระทืบเท้าลงพื้นอย่างแรง ๑ ครั้ง พร้อมกับตอบเศรษฐีด้วยน้ำเสียงอันแข็งกร้าวว่า **ไม่มีทาง** แล้วก็วิ่งออกจากห้องไปอย่างรวดเร็ว

เศรษฐีได้ยินคำตอบและได้เห็นกิริยาก้าวร้าวของภรรยาคนที่ ๔ ซึ่งไม่คาดคิดมาก่อนนั้น ก็ร้องไห้เสียใจ ด้วยความผิดหวังอย่างรุนแรง

แต่เมื่อมีสติขึ้นมา ก็ระลึกได้ว่ายังมีภรรยาคนที่ ๓ ที่รักมากไม่แพ้กัน จึงเรียกให้ภรรยาคนที่ ๓ เข้ามาพบ

เมื่อภรรยาคนที่ ๓ มาถึง เศรษฐีก็พูดคุยท้าวความถึงเรื่องราวในอดีตที่เคยรักใคร่ดูแลเอาใจใส่กันมาก่อนเหมือนกัน ซึ่งภรรยาคนที่ ๓ ก็จำได้ทุกอย่าง และพูดคุยตอบโต้อย่างมีความสุขสนุกสนานที่ไม่เคยเป็นมาก่อน ทำให้เศรษฐีรู้สึกดีใจขึ้นมา คิดว่าคงจะไม่ผิดหวังกับภรรยาคนที่ ๓ เป็นแน่

ฉะนั้นเศรษฐีจึงได้พูดและถามภรรยาคนที่ ๓ ว่า ที่ผ่านมาจนถึงเดี๋ยวนี้ พี่รักน้องมากจริง ๆ นะ แต่พี่รู้ตัวว่าอีกไม่นานนี้พี่ก็จะตายแล้ว พี่อยากรู้เพียงว่าถ้าพี่ตายไปแล้ว น้องจะยินดีตายตามพี่ไปด้วยหรือไม่ ?

ปรากฏว่าภรรยาคนที่ ๓ กลับหุบยิ้ม เปลี่ยนเป็นสีหน้าเย็นชาแล้วก็ให้คำตอบอย่างหนักแน่นเพียงสั้น ๆ คำเดียวว่า **ไม่**

จากนั้นก็เดินออกไป โดยไม่ไยดีเศรษฐีเลย และแล้วเธอก็ออกไปมีสามีใหม่ตามที่เศรษฐีเคยกลัวอยู่ตลอดในวันนั้นเอง สร้างความผิดหวังเศร้าโศกเสียใจให้กับเศรษฐียิ่งนัก

ครั้นเมื่อเศรษฐีนึกถึงภรรยาคนที่ ๒ ซึ่งเคยร่วมทุกข์ร่วมสุขให้กำลังใจและให้คำปรึกษากันมาเสมอ จึงเรียกให้ภรรยาคนที่ ๒ เข้าพบ โดยยังคงเริ่มต้นพูดคุยท้าวถึงความหลังที่เคยมีต่อกันอีกเช่นเดิม ภรรยาคนที่ ๒ ก็จำได้ด้วยดีเช่นกัน และเมื่อเศรษฐีถามเธอว่าพี่รู้ตัวดีว่าใกล้จะตายแล้ว พี่อยากรู้ว่าถ้าพี่ตายไปแล้ว น้องจะยินดีตายตามพี่ไปด้วยหรือไม่ ?

ภรรยาคนที่ ๒ ก็ตอบอย่างนุ่มนวลมีเหตุผลตามนิสัยของเธอว่า **โถ... ท่าน ฉันเสียใจด้วยจริง ๆ ฉันไม่สามารถตามท่านไปได้** แต่ฉันให้สัญญากับท่านได้อย่างหนึ่งว่า เมื่อท่านตายไปแล้ว ฉันจะรับภาระหน้าที่เป็นผู้จัดงานศพให้ท่านอย่างยิ่งใหญ่สมเกียรติเอง

เศรษฐีได้ยินดังนี้ แม้จะเป็นคำตอบที่ปลอบใจอยู่บ้าง แต่ก็ยังเศร้าใจอยู่ว่า เหตุใดหนอเมื่อครั้งที่เรายังแข็งแรงดีอยู่ เราได้ให้ความรักความเอ็นดู ทะนุถนอมเอาใจใส่พวกเธอทั้งสามคนเป็นอย่างดีมาตลอดสม่ำเสมอ ไฉนเลยเมื่อเราตายไป เราจึงไม่อาจพาพวกเธอตามเราไปได้ และพวกเธอทั้งสามก็ไม่มีใครยินดีที่จะตามเราไปเลยแม้แต่คนเดียว

ระหว่างที่เศรษฐีกำลังครุ่นคิดอยู่นั้นเอง ภรรยาคนที่ ๒ ก็เดินออกไปตามภรรยาคนที่ ๑ ให้เข้ามาบ้าง

ขณะที่ภรรยาคนที่ ๑ เข้ามาถึงนั้น เศรษฐียังคงก้มหน้าเสียใจ ไม่ได้เงยหน้าขึ้นมามองดูภรรยาคนที่ ๑ เลย และเมื่อรู้ตัวว่าภรรยาคนที่ ๑ เข้ามายืนใกล้ ๆ แล้ว ก็ไม่ได้ท้าวความอะไร เพราะไม่มีเรื่องราวความหลังที่สนุกสนานรื่นรมย์ต่อกันเลย

ดังนั้นเศรษฐีจึงถามภรรยาคนที่ ๑ ทันที โดยไม่ได้เงยหน้าว่า บัดนี้พี่รู้อยู่แก่ใจว่าตัวพี่กำลังจะตายแล้ว อยากรู้อยู่อย่างเดียวว่า ถ้าพี่ตายไปแล้วน้องจะยินดีตายตามพี่ไปด้วยหรือไม่ ?

ทันทีที่สิ้นคำถามของเศรษฐี ภรรยาคนที่ ๑ ก็ตอบออกมาด้วยน้ำเสียงที่

จริงใจและเป็นคำตอบที่เศรษฐีคาดไม่ถึงว่า โธ่...ท่าน ฉันน่ะติดตามท่านมาตลอดถึงได้รู้ว่าท่านชอบอะไร จึงคอยตามใจท่านมาเสมอ บัดนี้ฉันก็ยังคงติดตามท่านอยู่เรื่อยไป ไม่เคยคิดทอดทิ้ง และหากเมื่อท่านเสียชีวิตลงแล้ว ฉันก็ยินดีตายตามท่านไปทุกหนทุกแห่ง ไม่ว่าจะเป็นสวรรค์หรือนรกที่ไหน ฉันก็จะไปกับท่าน ขอท่านอย่าได้ห่วงไปเลย.

เมื่อภรรยาคนที่ ๑ พูดจบลง เศรษฐีก็ค่อย ๆ เงยหน้าขึ้นมามองดูเธอตั้งแต่ศีรษะจรดเท้าด้วยความรู้สึกว่า เพชรเม็ดแท้อยู่ที่นี่เองหรือ แต่เรากลับไม่เคยดูแลเอาใจใส่อย่างดีให้เต็มที่เลย

เศรษฐีได้เห็นสภาพร่างกายของภรรยาคนที่ ๑ แล้ว ก็ร้องไห้เสียใจหนักกว่าที่ผิดหวังจากภรรยาคนที่ ๔ คนที่ ๓ เสียอีก เพราะสภาพร่างกายของภรรยาคนที่ ๑ นั้น ทรุดโทรมมาก ซูบผอมดูไม่แข็งแรง ผมเผ้าหงอกรุงรัง ผิวหนังก็แตกแห้งกร้าน และเสื้อผ้าที่ใส่ก็เก่า ๆ ขาด ๆ มีรอยเย็บปะตามจุดต่าง ๆ ทั้งนี้ก็เนื่องจากเธอไม่เคยได้รับการบำรุงเอาใจใส่อย่างดีเลยนั่นเอง

ต่อมาอีกไม่กี่นาทีเศรษฐีก็ค่อย ๆ หมดลมหายใจเสียชีวิตลง

ภรรยาคนที่ ๑ ได้กระโดดเข้ากองไฟตายตามเศรษฐีไปทันที

ส่วนภรรยาคนที่ ๒ ก็เป็นผู้จัดงานศพของเศรษฐีอย่างยิ่งใหญ่สมเกียรติชนิดที่ไม่เคยมีใครจัดมาก่อนในสมัยนั้น

นิทานเรื่องนี้มีข้อเปรียบเทียบอยู่ ๔ อย่าง ตามลักษณะภรรยาของเศรษฐีทั้ง ๔ คน คือ

ภรรยาคนที่ ๔ เปรียบเหมือน ทรัพย์สมบัติ สิ่งของมีค่าทั้งหลายไม่ว่าจะเป็น แก้ว แหวน เงิน ทอง อัญมณี ต่าง ๆ ที่คนเรามักจะรักใคร่หวงแหนกันยิ่งนัก และจะบำรุงดูแลรักษากันอย่างดี แม้กระทั่งใกล้จะเสียชีวิตก็ยังห่วงยังหวงจนอยากจะเอาสิ่งเหล่านี้ติดตามไปด้วยทุกภพทุกชาติ แต่ความจริงเมื่อคนเราตายไปแล้ว บรรดาทรัพย์สมบัติทั้งหลายนั้นก็ ไม่มีทาง ติดตามเราไปได้เลย

แม้แต่ชิ้นเดียว

สติธรรม นำพ้นทุกข์

ในความ รื่นเริง สนุก สุขสันต์ เห็นโดยพลัน เพียงแต่ ความสดใส
ถึงขั้นลืม สติ ใช้คุมใจ รู้ว่าไร้ ประโยชน์ ก็ป่วยการ
แม้ความทุกข์ โศกเศร้า เฝ้าขื่นขม นึกระทม จมอยู่ ไร้แก่นสาร
ต้องสูญเสีย เวลา ไปช้านาน อย่าหลงมาร รีบหา ธรรมยาใจ

กิตฺติสิริภิกฺขุ

ภรรยาคนที่ ๓ เปรียบเหมือน ยศถาบรรดาศักดิ์ ตำแหน่งหน้าที่การงานต่าง ๆ ที่คนเรามักให้ความสำคัญ พยายามยื้อแย่งช่วงชิงเอามาให้ได้ และคอยหวงแหนไม่อยากจะให้ตกไปเป็นของคนอื่น แต่เมื่อเราตายไปแล้ว ยศ-ตำแหน่งต่าง ๆ ที่เรารักและหวงอยู่นั้นก็ ไม่ อาจติดตามเราไปได้ และมันยังต้องตกไปเป็นของคนอื่นที่เข้ามารับตำแหน่งใหม่แทนเราด้วย

ภรรยาคนที่ ๒ เปรียบเหมือน พ่อ แม่ สามี/ภรรยา ลูกหลาน ญาติพี่น้อง และเพื่อนฝูงที่เรารักใคร่ เคยให้กำลังใจ ให้คำปรึกษา ให้การดูแลกันมาทั้งหลาย ไม่ว่าเราจะมีความรักความผูกพันกับคนเหล่านั้นมากเพียงใด แต่เมื่อเราตายไป พวกเขาก็อยู่กับเราได้มากและนานที่สุดก็แค่วันทำศพเราเท่านั้น ไม่มี ใครสามารถติดตามเราไปสู่ภพภูมิอื่น ๆ ตามที่เราต้องการได้

ภรรยาคนที่ ๑ เปรียบเหมือน ดวงจิตของเราเอง ซึ่งเรามักจะทอดทิ้ง ไม่บำรุงดูแลเอาใจใส่ ปล่อยให้เศร้าหมองทรุดโทรม เพราะเรามักจะไปให้ความ

สำคัญกับสิ่งอื่น ๆ ภายนอกกันเสียหมด แต่เราหารู้กันไม่ว่า ดวงจิตนี้เป็นเพียงสิ่งเดียวที่อยู่กับเราตลอดเวลา และติดตามเราไปทุกหนทุกแห่ง ครั้นเมื่อเราเสียชีวิตลง ก็มีแต่ดวงจิตเท่านั้นที่จะตามเราไปทุกภพทุกชาติ ไม่ว่าจะเป็นสวรรค์หรือนรกก็ตาม

ทั้งนี้การที่เราจะได้ไปสู่ภพภูมิไหนอีก หรือไม่ต้องไปสู่ภพไหนอีกแล้ว ก็เพราะหมดเหตุปัจจัย ซึ่งขึ้นอยู่กับสภาพจิตที่หยาบ , ละเอียด , ทรุดโทรมขุ่นมัว หรือดีงามผ่องใสนั่นแหละ

คุณค่าของชีวิต

ทุกนาที มีค่า มหาศาล เวลาผ่าน ล่วงลับ ไม่กลับหลัง
หลงรูปกาย เมาโลกีย์ นี้โง่จัง ยืนเดินนั่ง นอนเฉย เลยผ่านไป
ไม่คำนึง ถึงเวลา ค่าชีวิต จิตหลงผิด ปล่อยเวลา พาไถล
รู้สึกตัว ฝึกจิตตน ให้พ้นภัย ชนผู้ใด รู้ประโยชน์ โปรดรีบทำ

เพราะฉะนั้น การบำรุงดูแลเอาใจใส่สภาพจิตจึงเป็นเรื่องสำคัญที่สุด และการบำรุงดูแลนั้นก็ไม่ต้องใช้เงินลงทุนให้สิ้นเปลืองเลย แต่บำรุงได้ด้วยการฝึกและอบรมรักษาจิตของตนด้วยตัวเองให้มีสติปัญญาในธรรมทั้งปวง ตามหลักของการพึ่งพาตนเอง หรือที่เรียกเป็นพุทธภาษิตว่า อตฺตาหิ อตฺตโนนาโถ หมายถึงการพึ่งพาตนเองได้ ช่วยเหลือตัวเองได้ และสอนตัวเองได้ เพื่อทวนกระแสของกิเลสจนสามารถตัดกิเลสได้หมดสิ้น โดยอาจจะอาศัยข้อธรรมหรือหลักธรรมจากการอ่านหนังสือธรรมะบ้าง ฟังเทศน์ สนทนาธรรมบ้าง และหมั่นนั่งสมาธิปฏิบัติกรรมฐานให้จิตมีความสงบ พร้อมที่จะเกิดปัญญาอันบริสุทธิ์อยู่เสมอ

สำหรับเรื่องการฝึกอบรมจิตใจตนเองให้บรรลุผลอันสูงสุด คือความหลุดพ้นนั้น จะต้องทำให้ตนเองได้รู้ได้เห็นถึงสภาวะความเป็นจริงที่เกิดขึ้นและ

การฝึกจิต พิชิตธรรม

การฝึกจิต ให้ดี มีคำสอน　　พึงสังวร อารมณ์ อย่าหวั่นไหว
ไม่ควรหลง เรื่องราว ในจิตใจ　　จำต้องใช้ สติ คุมเท่าทัน
ปฏิบัติ ในธรรม ให้ได้ผล　　ตัวของตน ต้องฝึน ทุกส่วนขันธ์
สวนกระแส กิเลส อย่างทันควัน　　ไม่นานวัน พลันบรรลุ ด้วยความเพียร

กิตฺติสิริภิกฺขุ

ดับไปภายในกายของเรา ทั้งส่วนที่เป็นรูปคือร่างกาย และส่วนที่เป็นนามคือ อารมณ์ความรู้สึกต่าง ๆ กระทั่งสามารถดำเนินชีวิตของตนเองไปสู่ทางอันชอบ ด้วยกุศลธรรม หรือที่เรียกว่า **ธรรมทัศน์** ได้แก่ อ่านตัวออก บอกตัวได้ ใช้ตัว เป็น เห็นตัวตาย จะได้คลายทิฏฐิ จะได้ดำริชอบ จะได้ประกอบกุศลผลงานเป็น หลักฐานสำคัญ[๓]

ซึ่งที่ว่า อ่านตัวออก บอกตัวได้ ใช้ตัวเป็น นั้น ก็คือการที่เราได้รู้แจ้งในสิ่ง ที่เกิดขึ้นกับตัวเอง ได้เห็นจริงในธรรมารมณ์จนสามารถจัดการควบคุมอารมณ์ให้ มีความสงบได้ อันเป็นการได้ทำหน้าที่ในอริยสัจ ๔ คือ กำหนดรู้ในทุกข์

สุดท้ายก็จะได้เห็นตัวตาย คือเห็นความเปลี่ยนแปลงไม่เที่ยงแท้แน่นอน ของทุกสิ่งที่เกิดขึ้น จนไปสู่ความดับสูญ ทำให้ละทิ้งปล่อยวางอุปาทาน คือความ ยึดติดถือมั่นในอวิชชากับทั้งตัณหาทั้งหลาย อันเป็นการละในสมุทัย และทำให้ แจ้งในนิโรธขึ้นมาได้

เมื่อมีความแจ้งในนิโรธแล้ว ก็จะได้คลายทิฏฐิ หมายถึงมิจฉาทิฏฐิ หรือ ความเห็นผิด เห็นไม่ถูกต้อง มาสู่ความเป็นสัมมาทิฏฐิคือมรรคองค์ที่ ๑, จะได้ ดำริชอบคือมรรคองค์ที่ ๒ และจะได้ประกอบกุศลผลงานเป็นหลักฐานสำคัญ หรือประกอบแต่การที่เป็นกุศลธรรม คือมรรคองค์ที่ ๓ ถึงมรรคองค์ที่ ๘ อัน เป็นการทำให้เจริญในมรรค ผล นิพพาน ที่หลวงตาพูดให้ฟังมาแล้วเมื่อวานนี้ นั่นเอง ขอให้จุกมนจดจำแนวทางที่หลวงตาสอนมาทั้งหมดนี้ไว้ให้ดีนะ จะได้นำ ไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง และเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นต่อไปได้"

หลวงตาแจ้งสอนมาเพียงเท่านี้ จุกมนก็เกิดความเบิกบานใจชื่นชอบใน การฝักใฝ่ทางธรรมมากขึ้น จึงได้ถามหลวงตาแจ้งอีกครั้งด้วยความสนใจอย่าง ยิ่งว่า

"หลวงตาครับ ถ้าอนาคตข้างหน้าผมโตขึ้นแล้ว มีโอกาสได้บวชเป็นพระ สงฆ์ผมอยากรู้ว่าคนที่เป็นพระสงฆ์นั้น จะต้องมีหน้าที่สำคัญอะไรบ้างครับ"

---

๓. จากโอวาทของพระเดชพระคุณพระธรรมสิงหบุราจารย์ (หลวงพ่อจรัญ ฐิตธมฺโม) เจ้าอาวาสวัดอัมพวัน อ.พรหมบุรี จ.สิงห์บุรี

หลวงตาแจ้งก็ให้ความเมตตาอธิบายให้ฟังว่า "โดยสรุปอย่างครอบคลุมแล้ว พระสงฆ์ผู้เป็นสุปฏิปันโน คือพระสงฆ์ที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบนั้น ย่อมรักษาตนให้อยู่ในศีลในธรรม สืบทอดพระศาสนา เผยแพร่หลักธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และป้องกันมิให้หลักคำสอนที่ถูกต้องอันประเสริฐต้องผิดเพี้ยนหรือบกพร่องไป ดังนั้นหน้าที่สำคัญของพระสงฆ์จึงมีอยู่ ๕ ประการหลัก ๆ ได้แก่ศึกษา , ปฏิบัติ , วัดผล , เผยแพร่ และป้องกัน[๔] ซึ่งหลวงตาจะขยายความให้เห็นชัด ๆ ทีละอย่างดังนี้

หน้าที่ประการที่ ๑ ต้อง **ศึกษา** หมายถึง ต้องค้นคว้า เรียนรู้ทำความเข้าใจในข้ออันควรงดเว้น และข้ออันพึงปฏิบัติให้ถูกต้องครบถ้วนชัดเจน ซึ่งในส่วนของข้ออันควรงดเว้นที่ต้องศึกษานั้น ก็ได้แก่ศีลในปาฏิโมกข์ หรือพระวินัยที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้ เป็นระเบียบข้อบัญญัติไม่ให้พระสงฆ์ล่วงละเมิดจะได้ไม่ไปเบียดเบียนสิ่งอื่นให้เกิดความเดือดร้อน และจะได้มีความสำรวมในอินทรีย์ สิ่งที่เป็นใหญ่ทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้เป็นอุปสรรคต่อการรักษาพรหมจรรย์ ละตัณหา และตัดกิเลสจนหมดสิ้น หากพระสงฆ์ล่วงละเมิดศีลในปาฏิโมกข์ หรือพระวินัยข้อหนึ่งข้อใดไปโดยไม่รู้ก็จะอ้างว่าไม่เคยศึกษาทำความเข้าใจมาก่อนไม่ได้ เพราะมีหน้าที่ต้องศึกษาให้ครบถ้วนตลอดเวลา ส่วนข้ออันพึงปฏิบัติที่ต้องศึกษานั้น ได้แก่ พระธรรมคำสั่งสอนทั้งหลายของพระพุทธเจ้า จะได้รู้ถึงแนวทางที่ถูกต้อง และยังจะได้รู้ถึงพระปัญญาคุณ คือความปรีชาฉลาดรอบรู้ , พระวิสุทธิคุณ คือความบริสุทธิ์หมดจด , พระมหากรุณาธิคุณ คือพระเมตตา ของพระพุทธเจ้าที่มีต่อเวไนยสัตว์ด้วย เพราะฉะนั้นหน้าที่ในการศึกษาทั้งสองส่วนนี้ จึงเรียกรวมกันว่า **การศึกษาพระธรรมวินัย** ซึ่งมีไตรสิกขา คือ ข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา ประกอบอยู่แล้วนั่นเอง

หน้าที่ประการที่ ๒ ต้อง **ปฏิบัติ** หมายถึง ต้องกระทำตามพระธรรม

---

๔. จากโอวาทของท่าน ว.วชิรเมธี (พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี, เปรียญธรรม ๙ ประโยค) วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม

วินัยให้ถูกต้อง จะได้ไม่มีความมัวหมอง และเจริญสติ ปฏิบัติภาวนากรรมฐาน เพื่อเข้าถึงแก่นธรรมที่แท้จริงได้ ยิ่งถ้าสามารถปฏิบัติได้อย่างจริงจังกระทั่งบรรลุมรรคผล สำเร็จเป็นพระอรหันต์ก็ถือว่าเป็นพระอริยสงฆ์ผู้ทำประโยชน์ให้เกิดขึ้นกับตนเองแล้ว และจะเป็นประโยชน์อันยิ่งใหญ่แก่ผู้อื่นต่อ ๆ ไปอีกด้วย เพราะฉะนั้นการศึกษาพระธรรมวินัยจึงมีความสัมพันธ์กับการปฏิบัติอย่างแยกกันไม่ออก

หน้าที่ประการที่ ๓ ต้อง **วัดผล** หมายถึง การประเมินผล ทดสอบหรือทบทวนในสิ่งที่ปฏิบัติตามหลักธรรมมาแล้ว ว่า มีประสิทธิภาพเพียงใด จะต้องปรับปรุงแก้ไข หรือยืนยันความถูกต้องได้หรือไม่ ทั้งนี้ก็เพื่อเตรียมความพร้อมก่อนที่จะทำการเผยแพร่หลักธรรมและแนวทางการปฏิบัติที่ถูกต้องให้กับสาธุชนอื่น ๆ ต่อไปรวมถึงเป็นการตรวจสอบผลที่ได้จากการปฏิบัติเรียกว่า ปฏิเวธ คือรู้ด้วยตนเองว่าบรรลุธรรมถึงชั้นใดแล้ว ได้แก่โสดาปัตติผล , สกิทาคามิผล , อนาคามิผล และอรหัตตผลซึ่งแม้กระทั่งพระพุทธเจ้าเอง พระองค์ก็ทรงปฏิบัติเช่นนี้เหมือนกัน กว่าพระองค์จะทรงตรัสรู้ได้ ต้องใช้เวลาและพระสติปัญญาไม่น้อยเลยทีเดียว และเมื่อตรัสรู้แล้ว พระองค์ก็มิได้เสด็จออกเผยแพร่พระอริยสัจธรรมหรือประกาศพระศาสนาในทันที แต่พระองค์ได้ทรงทบทวนในธรรมที่ทรงตรัสรู้ก่อนเป็นเวลานานถึง ๗ สัปดาห์ หรือ ๔๙ วัน ฉะนั้นพระสงฆ์ซึ่งเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า ก็ต้องทำการวัดผล หรือประเมินผลตนเองหลังจากที่ได้ศึกษาและปฏิบัติธรรมมาแล้วทุกครั้ง จะได้ทดสอบความถูกต้องกับทั้งทบทวนความรู้ที่ได้กับตนเอง และเป็นการไม่ประมาทเลินเล่ออีกด้วย

หน้าที่ประการที่ ๔ ต้อง **เผยแพร่** หมายถึง การนำหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้ามาประกาศสอนปุถุชนตามโอกาสอย่างเปิดเผย เพื่อมุ่งหวังให้ชนทั้งหลายได้เรียนรู้พระสัทธรรมของพระพุทธเจ้า อันเป็นอริยสัจแห่งธรรมทั้งปวง สิ่งสำคัญที่สุดก็คือ ความถูกต้องบริสุทธิ์ของหลักธรรมที่นำมาประกาศ

สอน มิใช่ปริมาณของการประกาศสอนเพียงอย่างเดียว ดังนั้นเพื่อไม่ให้เกิดความผิดพลาดในการประกาศสอนพระสัทธรรม และมิให้หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าต้องถูกบิดเบือนหรือผิดเพี้ยนไป พระสงฆ์สาวกจึงต้องเผยแพร่หลักธรรมที่ถูกต้องเท่านั้น ซึ่งหลักธรรมที่ถูกต้องก็มาจากการศึกษา ปฏิบัติ และวัดผลอย่างลึกซึ้งแม่นยำมาแล้วนั่นเอง

หน้าที่ประการที่ ๕ ต้อง **ป้องกัน** หมายถึง การระวังมิให้หลักธรรมในพระพุทธศาสนาถูกบิดเบือน หรือเกิดความเข้าใจผิดขึ้นในประการใดประการหนึ่ง เพราะฉะนั้นผู้เป็นพระสงฆ์จึงต้องหมั่นศึกษาและปฏิบัติในพระธรรมวินัย ตลอดทั้งวัดผลทบทวนความรู้ทางธรรมอยู่เสมอ และเมื่อใดที่พบเห็นความไม่ถูกต้องในการเข้าใจทฤษฎีหรือในการปฏิบัติหลักธรรมอย่างหนึ่งอย่างใดขึ้นกับใครก็ตาม พระสงฆ์ก็จะต้องใช้สติปัญญาในการแก้ไขความเข้าใจผิดแล้วแนะนำสิ่งที่ถูกต้องให้กับผู้นั้นด้วยความเมตตากรุณา เพื่อให้เขาได้ถึงแก่นธรรมที่แท้จริง นี่หละจึงจะเรียกว่าเป็นการทำหน้าที่ป้องกันพระศาสนามิให้เกิดความมัวหมอง"

หลวงตาแจ้งอธิบายจบแล้ว ยังพูดต่อไปอีกว่า "เหตุที่พระสงฆ์ต้องทำหน้าที่ทั้ง ๕ ประการนั้นให้สมบูรณ์ นอกจากจะเพราะมีฐานะเป็นสาวกของพระพุทธเจ้าแล้ว พระสงฆ์ยังขึ้นชื่อว่าเป็น ภิกษุ หมายถึงผู้ที่ได้เห็นโทษในวัฏสงสารแล้ว ย่อมที่จะต้องดำรงตนให้หลีกห่างออกจากความมืดบอด คือ อวิชชา และเข้ามาอยู่ในทางแห่งความสว่าง คือ ปัญญาในมรรคผลนิพพาน จึงมีความเหมาะสมที่จะทำหน้าที่ทั้ง ๕ ประการดังกล่าว แต่สำหรับจุกมนในตอนนี้ ยังเป็นเด็ก และยังเป็นนักเรียนอยู่ ก็ต้องมีหน้าที่ของตัวเองเหมือนกัน คือ พึงมีความกตัญญู เคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ในบ้าน และคุณครูที่โรงเรียน ตลอดทั้งต้องช่วยเหลือการงานทั้งที่บ้าน และที่โรงเรียนตามสมควรด้วย ซึ่งหลวงตาก็เห็นมาตลอดว่าจุกมนทำหน้าที่ด้านนี้ได้ดีอยู่แล้ว

ส่วนในเรื่องของการศึกษาเล่าเรียนนั้น หลวงตาก็มีข้อแนะนำอยู่ว่าจุกมนควรจะรู้ถึงความหมายของคำว่า นักเรียน ไว้บ้างจะได้เห็นความสำคัญในการทำหน้าที่เรื่องเรียนหนังสือให้ดี คำว่านักเรียนนั้นถ้าแปลตามตัวก็คือ ความเป็นผู้ที่ต้องเรียนมาก เพราะคำว่านักนี่แปลว่ามาก เช่น อย่ารีบร้อนนัก ก็คือไม่ต้องรีบร้อนให้มากนั่นเอง ฉะนั้นจึงไม่ต้องสงสัยเลยว่า ทำไมเด็กนักเรียนจึงต้องไปโรงเรียนทุกวันจันทร์ ถึงศุกร์ และต้องเข้าเรียนตั้งแต่เช้าจนถึงเย็น ก็เพราะต้องเรียนมาก ทำให้ต้องอยู่กับครูเป็นส่วนมากไปด้วย

แต่ถ้าพ้นจากความเป็นนักเรียนไปแล้ว ก็จะเข้าสู่ความเป็นนักศึกษา ซึ่งแปลว่า ผู้ที่ต้องศึกษามาก หมายถึง ต้องค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเองเป็นหลักไม่ได้มานั่งเรียนกับครูอาจารย์เป็นส่วนมากอีกแล้ว แต่ทุกวันนี้มีเยาวชนจำนวนไม่น้อยที่ไม่มีความเข้าใจถึงบทบาทหน้าที่ของตน เพราะไม่รู้ความหมายอย่างที่บอกไว้เป็นพื้นฐานกันเลย

ดังนั้นเราจึงเห็นพวกนักศึกษาบางคนออกมาเที่ยวเตร่กันบ่อย ๆ โดยมักจะอ้างว่าไม่ได้เสียการเรียน เพราะเป็นเวลาว่าง ไม่มีชั่วโมงเรียน อันชี้ให้เห็นถึงความเห็นแก่ตัว คือเห็นแก่ความสบายส่วนตัว และยังแสดงความเป็นอวิชชา คือความโง่เขลาทางความคิดออกมาอีก แทนที่จะคิดอย่างสัมมาทิฏฐิว่า เวลาว่างที่มีอยู่นั้น เป็นเวลาสำหรับการศึกษาค้นคว้าหาความรู้ใส่ตัว เพื่อการพัฒนาสติปัญญา และเป็นการฝึกความอดทน ฝึกความเสียสละ และลดความเห็นแก่ตัวไปในตัวด้วย

หากสังเกตให้ดีแล้ว เยาวชนคนใดที่มีความเสียสละ อดทน ตั้งใจทำหน้าที่ศึกษาเล่าเรียนอย่างเต็มที่แล้วในอนาคตข้างหน้าก็จะเป็นผู้ที่เสียสละในหน้าที่การงาน สามารถทำประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่ตนเองและส่วนรวมได้มากมาย

แต่ถ้าคนใดที่มักง่าย เห็นแก่ตัว ไม่รู้จักเสียสละความสบายส่วนตัวในการทำหน้าที่ขณะเป็นนักเรียนนักศึกษาแล้ว อนาคตต่อไปก็มักจะหลีกเลี่ยงใน

หน้าที่การงาน ตักตวงแต่ผลประโยชน์ส่วนตัวแม้จะเป็นความทุจริต โดยไม่สนใจผลเสียที่กระทบต่อส่วนรวม ไม่สนใจศีลธรรมอันดีงาม กับทั้งไม่มี **หิริ** คือไม่มีความละอายแก่ใจตนเองต่อการกระทำผิด และไม่มี **โอตตัปปะ** คือไม่เกรงกลัวต่อบาปกรรมที่จะได้รับเลย ย่อมก่อให้เกิดความเดือดร้อนเสียหายในสังคม"

การที่หลวงตาแจ้งสอนจุกมนในเรื่องของหน้าที่เยาวชนก็เพื่อให้จุกมนตระหนักถึงความสำคัญในการรับผิดชอบต่อหน้าที่ด้วยความเสียสละ และคำนึงถึงคุณธรรมเป็นหลักสำคัญนั่นเอง และหลังจากที่หยุดพักไปครู่หนึ่ง จุกมนก็ถามหลวงตาแจ้งในสิ่งที่น่าสนใจอีกครั้งว่า

"หลวงตาครับ ในสถานะของผมตอนนี้ยังเป็นฆราวาสและเป็นนักเรียนอยู่ผมควรจะนำหลักธรรมอะไรมาใช้ในชีวิตให้เกิดประโยชน์ในตอนนี้ และอนาคตข้างหน้าบ้างล่ะครับ"

หลวงตาแจ้งก็บอกให้จุกมนจดจำไว้เป็นแนวทางพื้นฐานว่า "เริ่มจากหลักธรรมที่ใช้กับการเรียนก่อนก็แล้วกัน ถ้าจุกมนอยากจะให้มีผลการเรียนที่ดีแล้ว จุกมนก็ควรจะมี **อิทธิบาท ๔** ประจำใจเพราะเป็นธรรมที่ช่วยให้ประสบผลสำเร็จตามความประสงค์ มี ๔ ประการ สัมพันธ์กัน คือ

๑. **ฉันทะ** หมายถึง ความพอใจรักใคร่ในหน้าที่หรือสิ่งที่ทำอยู่ เราก็จะมีความตั้งใจที่จะเรียนรู้หรือลงมือทำ และวิธีที่จะสร้างฉันทะได้อย่างหนึ่ง คือการพิจารณาให้เห็นถึงประโยชน์ความสำคัญในหน้าที่หรือสิ่งที่ทำ ก็จะทำให้เกิดฉันทะขึ้นได้โดยง่าย

๒. **วิริยะ** หมายถึง ความหมั่นเพียรในการทำหน้าที่ มีความขยันขันแข็งอย่างจริงจัง

๓. **จิตตะ** หมายถึง เอาใจใส่ในหน้าที่ โดยไม่ทอดทิ้งหรือปล่อยวางเสียก่อนที่จะเสร็จสิ้นในหน้าที่

๔. **วิมังสา** หมายถึง หมั่นพิจารณาไตร่ตรองถึงเหตุผล คือคอยสังเกตดูแนวทางที่จะทำให้เกิดผลสำเร็จได้จริงในที่สุด

หลักธรรมต่อมา เป็นหลักธรรมที่ใช้ในสังคมเพื่อความช่วยเหลือเกื้อกูลกันนั่นก็คือ **สังคหวัตถุ ๔** แปลว่า วัตถุเครื่องสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน เป็นหลักธรรมยึดเหนี่ยวจิตใจผู้อื่นได้ด้วยการสงเคราะห์ ช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อเกื้อกูลและประสานหมู่ให้เกิดความสามัคคี มี ๔ ประการ ได้แก่

๑. **ทาน** หมายถึง การให้ การแบ่งปันสิ่งของอันเป็นของตนแก่ผู้อื่นที่ควรจะแบ่งปันให้ เช่นการแบ่งขนม ของเล่น ให้เพื่อน ๆ ได้กินได้เล่นบ้าง

๒. **ปิยะวาจา** หมายถึง การใช้คำพูดคำจาที่สุภาพ อ่อนหวานไพเราะต่อกัน

๓. **อัตถจริยา** หมายถึง ประพฤติตนในสิ่งที่เป็นประโยชน์ เช่นช่วยเหลือผู้อื่นหรือช่วยงานสาธารณะตามสมควรแก่กาลเทศะ

๔. **สมานัตตตา** หมายถึง การเป็นผู้วางตนเสมอ ไม่ถือตัว คือเป็นคนสุภาพเรียบร้อย ไม่เย่อหยิ่ง ไม่จองหอง ไม่ยกตนข่มท่าน แต่ต้องให้เกียรติคนอื่น โดยแสดงความอ่อนน้อมถ่อมตนกับผู้ใหญ่หรือผู้ที่อาวุโสกว่า และแสดงความโอบอ้อมอารีกับผู้น้อย หรือผู้ที่อ่อนกว่า

หากทุกคนประพฤติได้ตามสังคหวัตถุธรรมทั้ง ๔ อย่างนี้ สังคมคนเราก็จะมีความสุข สมัครสมานสามัคคีกัน หลักธรรมที่น่าสนใจต่อไปเมื่อจุกมนเติบโตเป็นผู้ใหญ่ และไม่ได้บวช แต่จะมีครอบครัวของตัวเองก็จะต้องมีหลักธรรมที่ใช้ภายในครอบครัว ให้คู่ครองได้อยู่ร่วมกันอย่างร่มเย็นเป็นสุข มีความดีงามเป็นปึกแผ่น นั่นก็คือ **ฆราวาสธรรม ๔** หรือที่เรียกว่า ธรรมของฆราวาส หมายถึง ธรรมของผู้ครองเรือนทั้งชายและหญิงที่บรรลุนิติภาวะแล้ว มี ๔ ประการ ได้แก่

๑. **สัจจะ** หมายถึง ความซื่อสัตย์ ความจริงใจต่อกัน ไม่นอกใจกัน

และเปิดเผยทุกเรื่องต่อกันหากมีปัญหา ก็จะต้องปรึกษากันอย่างตรงไปตรงมา

๒. **ทมะ** หมายถึง การรู้จักข่มจิตใจตนเองในระหว่างที่ปรับความเข้าใจ หรือความรู้สึกเข้าหากัน โดยต้องเอาใจเขามาใส่ใจเราให้มากดังคติภาษิตที่ว่า เขาก็จิต คิดดูเล่าเราก็ใจ ปลูกอื่นใย ปลูกไมตรีดีกว่าพาล

๓. **ขันติ** หมายถึง ความอดทนในสิ่งที่อาจจะกระทบกระทั่งกันบ้าง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องหนักนิดเบาหน่อย ก็ต้องรู้จักอดทน ให้อภัย และค่อย ๆ พูดคุยกันด้วยเหตุผล

๔. **จาคะ** หมายถึง การสละ มี ๒ อย่าง คือ การสละทรัพย์สินสิ่งของของตนให้กับคู่ครอง เพื่อจุนเจือกัน และการสละอารมณ์ ทั้งที่เป็นอารมณ์ของความเห็นแก่ตัว และอารมณ์ความรู้สึกที่ไร้สาระไม่เกิดประโยชน์ โดยจะต้องสละออกไปให้หมดสิ้น ไม่เก็บนำมาใส่ใจ

หลักธรรมของผู้ครองเรือนทั้ง ๔ ข้อนี้ แสดงให้เห็นถึงพระอัจฉริยภาพของพระพุทธเจ้าได้เป็นอย่างดี เพราะผู้เป็นฆราวาสย่อมอยู่ในกิเลสวิสัย แต่ถ้ามีแนวทางปฏิบัติอย่างนี้แล้ว แม้จะยังไม่ถึงขั้นหลุดพ้นจากกิเลส แต่ก็ทำให้เกิดความสงบสุขขึ้นในสังคม และเป็นกุศลธรรมที่ไม่เป็นเหตุให้ตกลงสู่อบายภูมิเมื่อล่วงลับดับขันธ์ไปแล้ว

หลักธรรมอีกเรื่องหนึ่ง ที่หลวงตาจะฝากไว้เป็นเรื่องสุดท้ายก็คือหลักธรรมของความเป็นผู้ใหญ่แต่เด็กอย่างจุกมนก็สามารถเรียนรู้และฝึกฝนได้หลักธรรมที่ว่านี้เรียกว่า **พรหมวิหาร ๔** คำว่าพรหมวิหารนั้นก็แปลว่า ธรรมอันเป็นที่อยู่ของพรหม หมายถึง ผู้ที่จะได้เป็นพรหม หรือจะได้ขึ้นไปสู่ชั้นพรหม จะต้องยึดหลักธรรมของพรหมอยู่ประจำกายและจิตใจ เพราะฉะนั้น พรหม จึงแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทคือพรหมโดยอุบัติ หมายถึง ผู้ที่ได้เกิดเป็นพระพรหมอยู่ในพรหมโลกด้วยมีบุญที่ได้บำเพ็ญไว้ดีแล้วประเภทหนึ่ง และ พรหมโดยสมมติ หมายถึง ผู้ใหญ่ที่ได้ปฏิบัติหลักธรรมของพรหม เช่น บิดามารดา ครูอาจารย์

ผู้บังคับบัญชา ผู้เป็นหัวหน้าปกครองคน อีกประเภทหนึ่ง ซึ่งหลักธรรมของพรหม หรือที่เรียกว่า พรหมวิหาร นั้น มีด้วยกัน ๔ ประการ ได้แก่

๑. **เมตตา** หมายถึง ไมตรี ความรักใคร่ ปรารถนาจะให้ผู้อื่นเป็นสุขอันเป็นจุดเริ่มต้นที่จะนำไปสู่หลักธรรมข้ออื่น ๆ

๒. **กรุณา** หมายถึง ความสงสาร คิดที่จะช่วยให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ อันเป็นที่มาของการให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

๓. **มุทิตา** หมายถึง ความพลอยยินดี เมื่อเห็นผู้อื่นได้ดีมีสุข โดยปราศจากความอิจฉาริษยา ซึ่งถือเป็นการอนุโมทนาอย่างหนึ่ง

๔. **อุเบกขา** หมายถึง การวางเฉย วางตัวเป็นกลาง ไม่ดีใจ และไม่เสียใจเมื่อเห็นผู้อื่นได้รับความพิบัติหรือผลของกรรมในรูปแบบของทุกข์ต่าง ๆ

ที่ว่า ไม่ดีใจ ก็คือไม่มีความรู้สึกอยากซ้ำเติม หรือสะใจ ส่วนที่ว่าไม่เสียใจก็คือไม่ให้นำเอาความพิบัติของผู้อื่นมาเก็บไว้เป็นอารมณ์ของเราเสียเอง แต่ควรจะพิจารณาให้เห็นถึงสภาพความเป็นจริง และปลงอนิจจังเสีย

นี่หละคนที่จะได้ขึ้นชื่อว่าเป็นผู้ใหญ่ ก็จะต้องมีจิตที่ประกอบด้วยพรหมวิหารทั้ง ๔ ประการนี้ แต่ความจริงแล้ว เด็ก ๆ ทุกคนก็เริ่มฝึกฝนคุณธรรมข้อนี้ได้ โดยเริ่มจากการแผ่เมตตา อุทิศบุญกุศลของเราเองให้กับสรรพสัตว์ในขณะที่ทำสมาธิ หรือในขณะที่จิตใจมีความสงบ เมื่อพิจารณาเห็นถึงความกรุณา มุทิตา และอุเบกขา อย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว ก็เจริญในสิ่งนั้น หลวงตาคิดว่าน่าจะพอสมควรแล้ว จุกมนคงจะมีแนวทางของหลักธรรมต่าง ๆ ไปปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ทั้งในทางการเรียน และการปฏิบัติจริงต่อไปได้ก็ขอฝากเอาไว้เท่านี้แล้วกันนะ"

หลวงตาแจ้งกับจุกมนสนทนาธรรมกันในวันนี้ ใช้เวลานานกว่า ๒ ชั่วโมง ก็ถึงเวลาที่หลวงตาจะต้องออกรับกิจนิมนต์แล้วจุกมนก็กราบลาหลวงตาแจ้งกลับบ้านไป

คำกลอน สอนใจ

จิตที่งาม ล้ำค่า คือเมตตา ปรารถนา ให้โลก มีความสุข
เจริญธรรม นำพา พ้นห้วงทุกข์ เพราะได้ปลุก ให้ตื่น จากบ่วงมาร
จะสำเร็จ เห็นผล รอดทุกข์เข็ญ ต้องบำเพ็ญ ด้วยเพียร อย่างอาจหาญ
พึงสำรวม ปล่อยวาง รู้ประมาณ ตามหลักการ สายกลาง มรรคแปดเอย

กิตฺติสิริภิกฺขุ

คติธรรม กับ กิเลส

อันว่าหาก ความโลภ นั้นไม่มี คุณความดี แน่แท้ ย่อมปรากฏ
ถ้าความอยาก คงมี อยู่ทั้งหมด การคิดคด ฉ้อโกง ก็มากมาย

อันว่าหาก ความโกรธ นั้นไม่มี จิตใจดี ผ่องใส ย่อมบังเกิด
ถ้ายังสุม ความแค้น ดั่งระเบิด การละเมิด เบียดเบียน ก็ไม่วาย

หากความหลง มีน้อย เพียงบางเบา ความโง่เขลา เปลี่ยนได้ เป็นปัญญา
แต่ถ้าเต็ม ไปด้วย อวิชชา ก็ยากหนา ที่จะพบ สุขถาวร

กิตฺติสิริภิกฺขุ

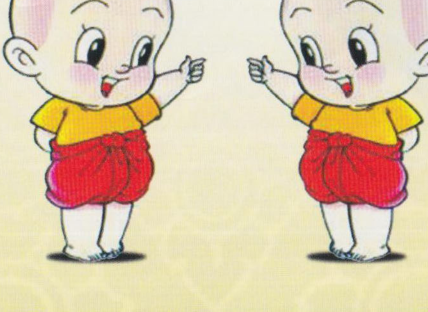

เรื่องราวของจุกมนก็ขอยุติลงเพียงเท่านี้ หากผู้อ่านท่านใดประสงค์ที่จะนำไปสร้างเรื่องราวต่อ หรือปรับแต่ง ตัดทอน เพิ่มเติมประการใดให้ดีขึ้นกว่านี้ อาตมาภาพก็ไม่ขอสงวนลิขสิทธิ์เรื่องนี้ไว้ เพราะต้องการให้สิ่งที่ดีมีคุณค่าแก่สังคมได้ขยายไปอย่างกว้างขวางอยู่แล้ว และขออนุโมทนากับผู้ที่จัดทำแจกเป็นธรรมทานต่อไปด้วย ....

พระ[illegible] กิตฺติสิริ [illegible]

บรรณานุกรม

สมบัติ จำปาเงิน. (๒๕๔๕). **พระอารามหลวงของไทย.** พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพ ฯ : ดอกหญ้า.

สมภพ ภิรมย์, นาวาเอก. ราชบัณฑิต. (ม.ป.ป.). **ปกิณกคดี หมายเลข ๑๓ ว่าด้วย อัครมหาราชา สถาปนิกแห่งกรุงสยาม.**

อุดม เชยกีวงศ์. (๒๕๔๙). **สาระน่ารู้ และความเป็นมาที่สำคัญในอดีตของ อนุสาวรีย์ วัด สะพาน คลอง ถนน.** พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพ ฯ : ภูมิปัญญา.

๘๐ พระอารามหลวง กรุงเทพมหานคร. (๒๕๕๐). พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพ ฯ : ฐานบุ๊คส์.

มหาเจษฎาบดินทรานุสรณ์. (๒๕๓๑). พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพ ฯ : อักษรสัมพันธ์.

มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. (๒๕๓๙). **พระไตรปิฎก ฉบับสำหรับประชาชน.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๖. กรุงเทพ ฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย. (ย่อความจากพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี ๔๕ เล่ม).

พระภาสกร ภูริวฑฺฒโน. (๒๕๔๘). **ปฏิจจสมุปบาท สำหรับคนรุ่นใหม่.** พิมพ์ครั้งที่ ๑. เชียงใหม่ : บริษัท นันทพันธ์พริ้นติ้ง จำกัด.

พุทธทาสภิกขุ. (๒๔๘๓). **พระพุทธคุณที่จารึกรอยอยู่ในประวัติศาสตร์.** พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพ ฯ : สุวิชานน์.

พุทโธโลยี. (๒๕๔๒). พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพ ฯ : ธุรกิจก้าวหน้า. (ธรรมบรรยายโดยพระราชสุทธิญาณมงคล (จรัญ ฐิตธมฺโม) เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒).

พุทธประวัติ ฉบับมาตรฐาน. (๒๕๓๕) พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพ ฯ : เลี่ยงเชียง.

ธรรมวิภาคและคิหิปฏิบัติ ฉบับสมบูรณ์. (ม.ป.ป.). กรุงเทพ ฯ : เลี่ยงเชียง.

พุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๒ ฉบับมาตรฐาน. (๒๕๓๖) พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพ ฯ : เลี่ยงเชียง.

พุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๓ ฉบับมาตรฐาน. (๒๕๓๖) พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพ ฯ : เลี่ยงเชียง.

ประธานที่ปรึกษา

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ)

ประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช , เจ้าอาวาสวัดสระเกศราชวรมหาวิหาร

ที่ปรึกษาพิเศษ

- พระธรรมรัตนวิสุทธิ์ (พลายงาม จนฺทสุวณฺโณ, นักธรรมเอก) เจ้าอาวาส–วัดราชสิทธารามราชวรวิหาร (วัดที่รัชกาลที่ ๓ ประทับจำพรรษาขณะทรงพระผนวช)
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช, เปรียญธรรม ๙ ประโยค, ราชบัณฑิต) เจ้าอาวาสวัดราชโอรสารามราชวรวิหาร (วัดประจำรัชกาลที่ ๓)
- พระเทพวรสิทธาจารย์ (ธงชัย สุวณฺณสิริ, เปรียญธรรม ๗ ประโยค) เจ้าอาวาสวัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร และรองเจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่ฝ่ายการเผยแผ่
- พระครูปลัดนิกร สิริปญฺโญ (เปรียญธรรม ๕ ประโยค) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร และเลขานุการรองเจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่ฝ่ายการเผยแผ่
- พระครูสังฆรักษ์วีระ ฐานวีโร พระวิปัสสนาจารย์ คณะ ๕ วัดราชสิทธาราม–ราชวรวิหาร และเป็นผู้ดูแลพิพิธภัณฑ์สมเด็จพระญาณสังวรฯ สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก (สุก ไก่เถื่อน)

ที่ปรึกษาฝ่ายราชสกุลในรัชกาลที่ ๓

- พระโสภณนนทสาร (บุญเลิศ ชาตปุญโญ สิงหรา ณ อยุธยา) เจ้าอาวาสวัดบางไผ่ (พระอารามหลวง) ตำบลบางรักพัฒนา อำเภอบางบัวทอง จังหวัดนนทบุรี
- หม่อมหลวงลัดดาวรรณ ชุมสาย
- หม่อมหลวงพูนแสง (ลดาวัลย์) สูตะบุตร
- หม่อมหลวงจุลลา งอนรถ
- คุณวรพันธ์ ศิริวงศ์ ณ อยุธยา
- รองศาสตราจารย์หม่อมหลวงจันทรศรี ชมพูนุท
- หม่อมหลวงรพีพรรณ ชมพูนุท

ที่ปรึกษาฝ่ายราชินีกูล และสายสัมพันธ์ในรัชกาลที่ ๓

(จากการเสนอของร้อยโทนายแพทย์อานันท์ สุคนธาภิรมย์ ณ พัทลุง ปรากฏตามลำดับอาวุโส)

- คุณสายสวาท รัตนทัศนีย์ (มีเชื้อสายจากสกุล วสันตสิงห์ , กาญจนาคม และหงสกุล)
- พลเอกเทียนชัย สิริสัมพันธ์ (อดีตรองนายกรัฐมนตรี)
- พลเอกชวลิต ยงใจยุทธ (อดีตนายกรัฐมนตรี)
- พลโทอำพัน ณ พัทลุง
- พลตรีพิบูลย์ จันทโรจนวงศ์
- พลตรีจารึก อารีย์ราชการัญย์ (มีเชื้อสายในสกุล จันทโรจนวงศ์)

- พลเรือตรีชัด สุคนธาภิรมย์ ณ พัทลุง
- ร้อยโทนายแพทย์อานันท์ สุคนธาภิรมย์ ณ พัทลุง (กรรมการบริหารมูลนิธิเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ฯ , ประธานชมรมราชินิกูล ร.๓)
- ว่าที่ร้อยตรีอภิรัตน์ สุคนธาภิรมย์ ณ พัทลุง
- นายแพทย์อรรถพล สุคนธาภิรมย์ ณ พัทลุง
- คุณวิเชียร สุคนธาภิรมย์ ณ พัทลุง
- คุณธงชัย สุคนธาภิรมย์ ณ พัทลุง
- คุณเครือวัลย์ (สุคนธาภิรมย์ ณ พัทลุง) พรหมโมบล
- คุณปิ๋ (ณ พัทลุง) มุขดารี
- คุณทิพย์อุษา เนยปฏิมานนท์ (มีเชื้อสายจากสกุล ณ พัทลุง และเศวตดุล)
- คุณไสว ณ พัทลุง
- ดร.พิสิษฐ์ ณ พัทลุง
- คุณสนั่น (ณ พัทลุง) สันติยา
- คุณกุศล ศิริธร
- คุณอบเชย (ศิริธร) สุธรรมพิทักษ์
- ศาสตราจารย์เมธี ดร.สุรเชษฐ์ สมิตินันท์
- ดร.ศรีมานา สุริยะ
- คุณทิพยา (ภมรมนตรี) กิตติขจร
- คุณปรีชา จำปารัตน์ (มีเชื้อสายจากราชินิกูล ณ บางช้าง สายรัชกาลที่ ๒ ด้วย)
- คุณสตรีเอวา (แสงวนิชย์) จำปารัตน์

๑๙๒

ประธานอำนวยการจัดสร้าง

- พลเอกจรัล กุลละวณิชย์
(ประธานมูลนิธิเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพระอุปถัมภ์สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์)

รองประธานอำนวยการจัดสร้าง

- หม่อมหลวงรพีพรรณ ชมพูนุท

เรียบเรียงและดำเนินการจัดทำรูปเล่ม

พระภิกษุไกรศรี กิตฺติสิริ จันทรปัญญา

วัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่. ๕๐๒๐๐
โทร. ๐๘๙ - ๘๑๐๗๓๗๑

ประสานงาน และประชาสัมพันธ์

- คุณสายไหม จบกลศึก
(เลขานุการมูลนิธิเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ฯ)
- คุณสุธีรา มูลกัณฑา
- แพทย์หญิงศจีพิไล จันทร์ปัญญา

ประวัติผู้เรียบเรียง

ชื่อ-ฉายา-นามสกุล : พระภิกษุไกรศรี กิตฺติสิริ จันทรปัญญา

ความเป็นมาเบื้องต้น : เป็นบุตรของนายธรัช จันทรปัญญา กับ หม่อมหลวงรพีพรรณ ชมพูนุท เกิดเมื่อวันจันทร์ ขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๘ ปีมะแม จุลศักราช ๑๓๔๑ รัตนโกสินทร์ศก ๑๙๘ ตรงกับวันที่ ๒๕ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๒๒ เวลา ๐๙.๕๕ นาฬิกา ณ โรงพยาบาลสวรรค์ประชารักษ์ จังหวัดนครสวรรค์ ในช่วงแรกเกิดได้รับพระกรุณาธิคุณจาก สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (วาสน์ วาสนะมหาเถระ) องค์ที่ ๑๘ : วัดราชบพิธสถิตมหาสีมารามราชวรวิหาร ประทานการตั้งชื่อให้ว่า **"ไกรศรี"** มีความหมายว่า ผู้ยิ่งใหญ่ด้วยความดี โดยมีโยมคุณตา คือ หม่อมราชวงศ์ชัยวัฒน์ ชมพูนุท (โอรสของหม่อมเจ้าชนม์เจริญ ชมพูนุท) เป็นผู้กราบทูลขอพระกรุณา, มีโยมน้อง ๑ คน คือแพทย์หญิงศจีพีไล จันทร์ปัญญา

การศึกษาทางโลกที่ผ่านมา :

- จบชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ จากโรงเรียนอนุบาลนครสวรรค์
- จบชั้นมัธยมศึกษาทั้งตอนต้น (ม.๓) และตอนปลาย (ม.๖) จากโรงเรียนนวมินทราชูทิศ มัชฌิม จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งได้เป็นประธานนักเรียนเมื่อศึกษาอยู่ชั้น ม.๕ - ม.๖
- จบปริญญาตรี (นิติศาสตร์บัณฑิต) จากมหาวิทยาลัยรามคำแหง กรุงเทพมหานคร

การทำงานในอดีต (สมัยเป็นฆราวาส) :

เป็นทนายความในตำแหน่ง ผู้อำนวยการสำนักกฎหมายสแตนดาร์ดลีเกิลและการบัญชี, กรรมการผู้จัดการบริษัทสมาร์ทลีเกิล จำกัด โดยชอบช่วยเหลือผู้อื่นมากกว่าที่จะคิดถึงผลประโยชน์ทางกำไรหรือสิ่งตอบแทน (ก่อนอุปสมบทได้สละทุกอย่างแล้ว)

การบรรพชาอุปสมบท :

ณ วันอาทิตย์ แรม ๘ ค่ำ เดือน ๖ ปีระกา จุลศักราช ๑๓๖๗ รัตนโกสินทร์ศก ๒๒๔ ตรงกับวันที่ ๒๙ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๔๘ เวลาประมาณ ๐๙.๐๐ นาฬิกา ได้บรรพชาเป็นสามเณร ภายในพระวิหารหลวงวัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร โดยมีพระราชสิทธาจารย์ (ธงชัย สุวณฺณสิริ ปัจจุบันคือ พระเทพวรสิทธาจารย์) เจ้าอาวาสวัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร เป็นพระอุปัชฌาย์ และมีพระภิกษุโนอาห์ ยุตฺตธมฺโม (พระวิปัสสนาจารย์ สัญชาติแคนาดา) เป็นผู้ให้สรณะและศีล จากนั้นเวลา ๐๙.๔๐ นาฬิกา จึงได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุสงฆ์ในพระอุโบสถวัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร โดยมีพระราชสิทธาจารย์ เป็นพระอุปัชฌาย์, พระมหาสุนทร สุนฺทโร เป็นพระกรรมวาจาจารย์ และพระมหากิจจา กิจฺจปุญฺโญ เป็นพระอนุสาวนาจารย์ ได้รับนามฉายาจากพระอุปัชฌาย์ว่า **"กิตฺติสิริ"** มีความหมายว่า ผู้มีชื่อเสียงอันดีงาม

การปฏิบัติหน้าที่สงฆ์ :

เมื่อวันที่ ๙ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๔๘ ได้รับมอบหมายจากพระอุปัชฌาย์ (พระราชสิทธาจารย์) ให้ช่วยในการฟื้นฟูวัดอินทขีลสะดือเมือง ซึ่งเป็นวัดโบราณเก่าแก่ ที่อยู่ในเขตพระราชฐานชั้นในเดิม ของเมืองนพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่ ตั้งแต่ยุคสมัยราชวงศ์มังราย โดยจำพรรษาอยู่ที่วัดดังกล่าว และมีหน้าที่ออกต้อนรับสาธุชนทั่วไป กับทั้งให้ศีล

ให้พรแก่ศรัทธาญาติโยมที่เข้ามาทำบุญ อยู่ ณ บริเวณด้านหน้าพระพุทธรูปประธานหลวงพ่อขาว (ข้างถนน) อันเป็นที่ตั้งของพระวิหารเดิมเป็นประจำทุกวัน ซึ่งรวมระยะเวลาการปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวได้ ๒ พรรษา ต่อมาเมื่อวันที่ ๒๗ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๔๙ พระเดชพระคุณพระเทพวรสิทธาจารย์ (พระอุปัชฌาย์) ได้มีคำริให้กลับขึ้นมาจำพรรษาอยู่ที่วัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร โดยได้รับความไว้วางใจให้ปฏิบัติหน้าที่หลักในการออกต้อนรับบรรดาสาธุชนที่เข้ามาทำบุญและเที่ยวชมอยู่ภายในพระวิหารหลวงเป็นประจำทุกวันมาถึงปัจจุบัน ซึ่งปฏิบัติหน้าที่ด้วยความภาคภูมิใจ เพราะซื่อสัตย์สุจริต ตรงต่อเวลามาตลอด รับเงินทำบุญมาในขณะปฏิบัติหน้าที่คราวใด แม้โยมที่ทำบุญจะระบุว่า ขอถวายส่วนตัว ก็นำลงตู้บริจาคเข้าวัดทั้งหมดทุกครั้ง ด้วยตระหนักอยู่เสมอว่าทำหน้าที่แทนวัดและพระสงฆ์ทั้งวัด ไม่ควรได้รับผลประโยชน์ส่วนตัวในหน้าที่ของตน นอกจากนี้ยังประทับใจที่มีโอกาสได้อนุโมทนาบุญและสนทนาธรรมกับสาธุชนจำนวนมาก ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศด้วยมิตรไมตรีอันสุภาพอย่างเท่าเทียมกัน

การศึกษาทางธรรม :

- พรรษาที่ ๑ พุทธศักราช ๒๕๔๘ สอบได้นักธรรมชั้นตรี
- พรรษาที่ ๒ พุทธศักราช ๒๕๔๙ สอบได้นักธรรมชั้นโท
- พรรษาที่ ๓ พุทธศักราช ๒๕๕๐ สอบได้นักธรรมชั้นเอก

กิจกรรมพิเศษ :

ร่วมกับศาลเยาวชนและครอบครัว จังหวัดเชียงใหม่ เป็นวิทยากรอบรมให้ความรู้และกำลังใจแก่เยาวชนในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนเขต ๗ เชียงใหม่ ตามโครงการต่าง ๆ กับทั้งเข้าเยี่ยมสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน จังหวัดเชียงใหม่ ตามโอกาสอันควร มาตั้งแต่อยู่ในพรรษาที่ ๑ (พุทธศักราช ๒๕๔๘)

ผู้ร่วมทำบุญสร้างหนังสือ

ลำดับที่	รายนาม	จำนวนเงินทำบุญ
๑.	เจ้าพระคุณสมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ) ประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช , เจ้าอาวาสวัดสระเกศราชวรมหาวิหาร	๑๐๐,๐๐๐ บาท
๒.	พระเดชพระคุณพระโสภณนนทสาร (บุญเลิศ ชาตปุญฺโญ สิงหรา ณ อยุธยา) เจ้าอาวาสวัดบางไผ่ (พระอารามหลวง)	๔๐,๐๐๐ บาท
๓.	พระภิกษุพุทธศักดิ์ พุทฺธญาโณ	๑,๐๐๐ บาท
๔.	ฯพณฯ พลเอกชวลิต ยงใจยุทธ (อดีตนายกรัฐมนตรี)	๕๐,๐๐๐ บาท
๕.	หม่อมหลวงรพีพรรณ ชมพูนุท	๒๐๐,๐๐๐ บาท
๖.	คุณสุธีรา มูลกัณฑา	๑๖๐,๐๐๐ บาท
๗.	แพทย์หญิงศจีพิไล จันทร์ปัญญา	๑๕๐,๐๐๐ บาท
๘.	ดร.ณฐกมล นนทะโชติ	๕๐,๐๐๐ บาท
๙.	นายแพทย์อานันท์ สุคนธาภิรมย์ ณ พัทลุง	๓๐,๐๐๐ บาท
๑๐.	รศ.ม.ล.จันทรศรี ชมพูนุท	๑๑,๐๐๐ บาท
๑๑.	คุณเรวัต - คุณเมตตา คำนวนสิน	๑๐,๐๐๐ บาท
๑๒.	คุณทองหล่อ - คุณสุนทรี ฉิมชั้น	๑๐,๐๐๐ บาท
๑๓.	คุณประสพ - คุณกาญจนา ยลสิริธัม	๘,๔๐๐ บาท
๑๔.	คุณภาวนา เล็กศิริวิไล	๔,๐๐๐ บาท
๑๕.	คุณอัมพรรัตน์ วัฒนโชติ	๔,๐๐๐ บาท
๑๖.	ครอบครัวศรีหนองห้าง	๔,๐๐๐ บาท
๑๗.	คุณชัชวาล - คุณนพวรรณ และคุณอภิมุข สนามทอง	๓,๕๐๐ บาท
๑๘.	ข้าราชการ และลูกจ้าง กรมการพลังงานทหาร	๓,๒๐๐ บาท

ลำดับที่	รายนาม	จำนวนเงินทำบุญ
๑๙.	คุณนันท์นลิน ถมยาศิริวงศ์ และครอบครัว	๒,๒๐๐ บาท
๒๐.	คณะเจ้าหน้าที่โรงพยาบาลเก้าเลี้ยว อำเภอเก้าเลี้ยว จังหวัดนครสวรรค์	๒,๑๘๐ บาท
๒๑.	พนักงานบริษัท ไพรโอเนียร์ แอร์คาโก จำกัด	๒,๑๖๓ บาท
๒๒.	ทุนการกุศลเจ้าจอมหม่อมราชวงศ์สดับ ลดาวัลย์ ในรัชกาลที่ ๕	๒,๐๐๐ บาท
๒๓.	คุณเพิ่มพิทักษ์ - พันเอก (หญิง) พัชรารัตน์ จิรสุทธินันท์	๒,๐๐๐ บาท
๒๔.	คุณบุญยฤทธิ์ นพคุณางกูล	๑,๗๐๐ บาท
๒๕.	คุณกุลวรา ศรีหนองห้าง และคณะ	๑,๔๘๗ บาท
๒๖.	คุณนิติธาร - คุณมณีรัตน ชูทรัพย์ และครอบครัว	๑,๔๖๐ บาท
๒๗.	คุณสุเทพ - คุณสมควร เลาหพิบูลรัตนา	๑,๓๐๐ บาท
๒๘.	พนักงานบริษัท ภัทรบูรณ์ จำกัด	๑,๒๐๐ บาท
๒๙.	หม่อมหลวงพูนแสง (ลดาวัลย์) สูตะบุตร	๑,๐๐๐ บาท
๓๐.	รศ.พูนศักดิ์ - คุณสุชาดา ประถมบุตร	๑,๐๐๐ บาท
๓๑.	คุณสุพร - คุณภัทรกร - คุณสุภาภร - คุณรัชดา ติยสถาพร	๑,๐๐๐ บาท
๓๒.	คุณเกษร ยุวดี	๑,๐๐๐ บาท
๓๓.	คุณจริยา ทิพย์หทัย	๑,๐๐๐ บาท
๓๔.	คุณไชยา เทพสุนทร	๑,๐๐๐ บาท
๓๕.	คุณนิรุตต์ จันตา	๑,๐๐๐ บาท
๓๖.	ดร.พันทิพา ติงศภัทิย์ และครอบครัว	๑,๐๐๐ บาท
๓๗	คุณณัฐพงศ์ ชูทรัพย์	๙๐๐ บาท
๓๘.	ข้าราชการ และลูกจ้าง กองวิจัยและพัฒนา กรมการพลังงานทหาร	๖๕๕ บาท

ลำดับที่	รายนาม	จำนวนเงินทำบุญ
๓๙.	ดร.สุวรรณี อัศวกุลชัย	๕๐๐ บาท
๔๐.	ผศ.ดิเรก - คุณอนงค์ บุญเลิศ	๕๐๐ บาท
๔๑.	พ.ท.วินัย - คุณลักขณา - คุณชยาภา เจริญวารี	๕๐๐ บาท
๔๒.	คุณจงดี - คุณร็อบบิน ปัญจพงษ์	๕๐๐ บาท
๔๓.	นายแพทย์อภิชัย - คุณพรทิพย์ ชูศักดิ์	๕๐๐ บาท
๔๔.	คุณเฉลิมศรี เลิศผาติวงศ์	๕๐๐ บาท
๔๕.	คุณชวลี สันติกิจรุ่งเรือง	๕๐๐ บาท
๔๖.	คุณไพฑูรย์ - คุณสมพิศ บุญยะทิม	๕๐๐ บาท
๔๗.	คุณอภิชาติ ดาวเรือง	๕๐๐ บาท
๔๘.	คุณภัทราวดี พิจอมบุตร , คุณจิตรา กัลยา , คุณชนภา ถนอมรัตน์ และ คุณแสงจันทร์ ทองคำ	๕๐๐ บาท
๔๙.	คุณนัยนา คำนวนสิน	๕๐๐ บาท
๕๐.	คุณหทัยชนก ทองประศรี	๕๐๐ บาท
๕๑.	คุณพัชนี - คุณสุฤทธิ์ จันทร์น้อ	๕๐๐ บาท
๕๒.	คุณกนก - คุณจารุณี ฐิติโชติกุล	๔๐๐ บาท
๕๓.	พันเอกพัฒนพงษ์ โพธิ์เพิ่ม	๓๐๐ บาท
๕๔.	คุณสุรีย์ - คุณพูลศิริ มูลกัณฑา	๓๐๐ บาท
๕๕.	คุณเทพรัตน์ และคุณพลอยพรรณ มูลกัณฑา	๓๐๐ บาท
๕๖.	คุณสมพรรณ์ หรรษคุณาฒัย	๓๐๐ บาท
๕๗.	คุณดิลก - คุณธิดา หรรษคุณาฒัย	๓๐๐ บาท
๕๘.	คุณเยื้อน - คุณเฮงหล่าน หรรษคุณาฒัย	๓๐๐ บาท
๕๙.	คุณพิเศษพันธ์ จินดาสุทธิ์	๓๐๐ บาท
๖๐.	คุณภัทราวรรณ ขวนสนิท	๓๐๐ บาท
๖๑.	คุณสท้าน - คุณประกอบ เฉลยผล	๓๐๐ บาท

ลำดับที่	รายนาม	จำนวนเงินทำบุญ
๖๒.	คุณทับทิม และคุณยุ้ย	๓๐๐ บาท
๖๓.	คุณณัฐนิภา เหลืองสมบูรณ์	๓๐๐ บาท
๖๔.	คุณยอดพล ศัตรูแสยง	๒๐๐ บาท
๖๕.	คุณสมบัติ พยุงพันธ์	๒๐๐ บาท
๖๖.	คุณพนิดา ภิสัชเพ็ญ	๒๐๐ บาท
๖๗.	ผศ.สุชาติ พงษ์พานิช	๒๐๐ บาท
๖๘.	คุณณัฐวรรณ สิโรรส	๒๐๐ บาท
๖๙.	คุณมานพ สุขีพร	๒๐๐ บาท
๗๐.	คุณจริยา สินเดิมสุข	๑๕๐ บาท
๗๑.	ผศ.กันยา จันทรวรชาติ	๑๐๐ บาท
๗๒.	คุณยุพา ปัญญานะ และครอบครัว	๑๐๐ บาท
๗๓.	คุณดิศราวรรณ เลิศลาย	๑๐๐ บาท
๗๔.	คุณเกศกนก - คุณประพันธ์ - คุณกิมิทา สายกราสินธุ์	๑๐๐ บาท
๗๕.	คุณอนุสรา - วรยุทธ สิงหวิลาวัณย์	๑๐๐ บาท
๗๖.	เด็กชายศศิน สิงหวิลาวัณย์	๑๐๐ บาท
๗๗.	คุณปรัชญ์ ตันจริยานนท์	๑๐๐ บาท
๗๘.	คุณกฤษฎา ป้องภัย	๑๐๐ บาท
๗๙.	คุณสุพัฒน์ แสงเพชร	๑๐๐ บาท
๘๐.	คุณพรฤดี ชำนาญนาค	๑๐๐ บาท
๘๑.	คุณพัทธนันท์ จิรสุทธินันท์	๑๐๐ บาท
๘๒.	นาวาโท (หญิง) วงศ์จันทร์ วรรณศรี	๑๐๐ บาท
๘๓.	ร้อยเอก (หญิง) เยาวเรศ วีชะรังสรรค์	๑๐๐ บาท

ลำดับที่	รายนาม	จำนวนเงินทำบุญ
๘๔.	คุณทัศนีย์ แจ้งจิตร์	๑๐๐ บาท
๘๕.	คุณเพ็ชรรัตน์ ขันดี	๑๐๐ บาท
๘๖.	ข้าราชการ และลูกจ้าง แผนกบริการกองกลาง กรมการพลังงานทหาร	๗๐ บาท
๘๗.	คุณสมชาย รวมญาติ	๕๐ บาท
๘๘.	เด็กชายปิยะ ทิพยะมาสโก	๔๐ บาท
๘๙.	คุณจุฑาทิพย์ กลิ่นช้าง และครอบครัว	๒๐ บาท

พิสูจน์อักษร : • *พระมหาหัสธชัย พุทฺธสโร (เปรียญธรรม ๔ ประโยค)*
วัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร
• *พระภิกษุพุทธศักดิ์ พุทฺธญาโณ ผู้อำนวยการและพระวิปัสสนาจารย์*
ศูนย์พระพุทธศาสนานานาชาติ แห่งวัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร

จัดทำรูปเล่ม และงานศิลป์ : • *นายสุทิน หุ่นดี ผู้บริหารโรงพิมพ์ สุทินการพิมพ์ (๒๕๒๔)*
• *นายสุกฤษฎ์ ทิพย์สองเมือง คอมพิวเตอร์กราฟิก ดีไซน์ ๐๘๕-๗๐๘๘๗๗๘*

พิมพ์เมื่อ : • *๑๕ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๕๑*

จำนวนที่พิมพ์ : • *๓,๒๐๐ ชุด (ชุดละ ๓ เล่ม)*

พิมพ์ที่ : • *สุทินการพิมพ์(๒๕๒๔) ๒๙๗ ถ.มูลเมือง ต.ศรีภูมิ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ ๕๐๒๐๐*
โทร. ๐๘๑-๖๗๒๓๔๙๘

เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาเจษฎาราชเจ้า รัชกาลที่ ๓ ทรงผนวชครบ ๒๐๐ ปี พุทธศักราช ๒๕๕๐

ภาพเขียนสีเฟรสโก แสดงภาพพระราชกรณียกิจ
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ขณะเสด็จฯ ออก
ทรงตรวจการสร้างพระปรางค์วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร

สดุดีมหาเจษฎาราชเจ้า

ขอประกาศ เฉลิม พระเกียรติคุณ จ.ทรงบุญ บารมี แห่งสยาม
พระนั่งเกล้าฯ คือมิ่งขวัญ คชนาม องค์ที่สาม สิริราชย์ จักรีวงศ์
ทรงประกอบ ครบใน ทศพิธฯ ผลสัมฤทธิ์ มั่งคั่ง สมประสงค์
ปวงประชา เป็นสุข อย่างมั่นคง เพราะพระองค์ ทรงดำรง พุทธธรรม
พระมหา กรุณาฯ ล้วนยิ่งใหญ่ น้ำพระทัย กว้างไกล แลเลิศล้ำ
สองร้อยปี ทรงผนวช ควรจดจำ เพื่อน้อมนำ ในพระราช จริยาฯ.

ขอถวายพระพร

พระปกาศิต กิตฺติสิริ